T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

KARIA'DA ZEUS KÜLTÜ VE EPITHETLERİ

Yüksek Lisans Tezi

SELİN ÖNDER
2501090039

Danışman: Prof. Mustafa H. Sayar

İstanbul, 2013

T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
1982 ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : **Selin ÖNDER** Numarası : **2501090039**

Anabilim/Bilim Dalı : **Tarih Anabilim Dalı** Danışman Öğretim Üyesi : **Prof. Dr. M. Hamdi SAYAR**

Tez Savunma Tarihi : **28.06.2013** Tez Savunma Saati : **16:30**

Tez Başlığı : **Karia'da Zeus Kültü ve Epithetleri**

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin **36. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE** OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof. Dr. Oğuz TEKİN		kabul
2- Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR		KABUL
3- Prof. Dr. Vedat ÇELGİN		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. İnci DELEMEN		
2- Yrd. Doç. Dr. Erkan KONYAR		

KARIA'DA ZEUS KÜLTÜ VE EPITHETLERİ
Selin Önder

ÖZ

Bu çalışmanın temel amacı Karia'daki Zeus Kültü'nü incelemek ve Zeus'un Karia'da birlikte anıldığı epithetleri bir araya getirmektedir. Bölgedeki Zeus'lar epithetlerinin çoğunluğunu Karia'ya özgü yerel tanrı adlarından almaktadır ancak Hellas Yarımadası'nda, Anadolu'nun başka bölgelerinde ve Yakındoğu'da rastlanan Zeus epithetleri de bölgede bulunmaktadır. Zeus'un Karia'daki yayılımı Mylasa ve çevresi, Stratonikeia ve çevresi, Maiandros Nehri ve çevresi ve Kıyı Karia olmak üzere dört bölgeye ayrılarak incelenmiştir. Tezin hazırlanmasında, modern ve eskiçağ kaynakları, epigrafik ve nümismatik bulgulardan yararlanılmıştır.

THE CULT AND EPITHETS OF ZEUS IN CARIA
Selin Önder

ABSTRACT

The main purpose of the study is to observe the cult of Zeus and the epithets of Zeus in Caria. Generally, most of these epithets are rooted from the names of local and indigenous gods of Caria. Also, it is noted that there are some epithets which are known in other parts of Ancient World, such as in Hellas, in Anatolia and in the Ancient Neareast. The expansion of Zeus in Caria is observed by dividing the area in four parts: Mylasa and its surroundings, Stratonikeia and its surroundings, Maiandros River and its surroundings and Carian Coast. Modern and ancients sources, numismatic and epigrafic materials have been used during the preparation of this thesis.

ÖNSÖZ

Karia'da Zeus Kültü ve Epithetleri adlı, Karia Bölgesi sınırları ve etki alanları içinde Zeus kültünü ve Zeus'un birlikte anıldığı epithetleri incelediğim tez çalışmam boyunca yönlendirmelerini ve desteğini esirgemeyen değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Mustafa H. Sayar'a, önerileriyle bana çok yardımcı olan Prof. Dr. Vedat Çelgin'e, değerli tavsiyeleriyle destek olan Prof. Dr. Oğuz Tekin ve Yrd. Doç. Erkan Konyar'a çok teşekkür ederim.

Katkıları ve her fırsatta uzattıkları yardım eli için değerli arkadaşlarım Şebnem Yaman'a, Arif Yacı'ya, Ar. Gör. Oğuz Yarlıgaş'a, Ar. Gör. Muhammet Yücel'e, Göknur Bektaş'a ve Esen Kaya'ya çok teşekkür ederim. Son olarak, en büyük destekçilerim oldukları için anneanneme, dedeme, anneme ve istediğim yolda yürümemi sağladığı için babama minnettarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... İİİ
ABSTRACT ..... İV
ÖNSÖZ V
İÇİNDEKİLER ..... Vİ
LEVHALAR LİSTESİ X
KISALTMALAR LİSTESİ XI
GİRİŞ **1**

I. ZEUS **4**

1.1. TANRI ZEUS'UN KÖKENLERİ 4

1.2. ETİMOLOJİK AÇIDAN ZEUS TERİMİNİN İNCELENMESİ 7

1.3. ANADOLU'DA ZEUS 7

2. KARIA **10**

2.1. KARİA BÖLGESİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ 10

2.2. KARİALILARIN KÖKENİ 11

2.3. KARİA'NIN GENEL TARİHİ 13

2.4. KARİA TANRILARINA VE KÜLTLERİNE GENEL BAKIŞ 18

3.KARIA'DA ZEUS **19**

3.1. KARİA'DA ZEUS KÜLTLERİ VE EPİTHETLERİ 19

3.1.1 Mylasa Çevresindeki Zeus Kültleri 19

3.1.1.1. Zeus Aganiteon (’Αγανιτέων) 20

3.1.1.2. Zeus Areios (”Αρειος) 21

3.1.1.3. Zeus Eleutherios (᾽Ελευθέριος) 22
3.1.1.4. Zeus Euromeus/Lepsynos (Εὐρωμεύς/Λεψύνος) 22
3.1.1.5. Zeus Hoplosmios (῾Οπλόσμιος) : 24
3.1.1.6. Zeus Hyarbesyton(῾Υαρβεσυτῶν) 25
3.1.1.7. Zeus Hypsistos (῞Υψιστος) 25
3.1.1.8. Zeus Karios (Κάριος) 26
3.1.1.9. Zeus Kasossoseon (Κασωσσέων) 27
3.1.1.10. Zeus Konodorkondeon (Κονοδωρκονδέον): 28
3.1.1.11. Zeus Kretagenetas (Κρηταγενέτας): 28
3.1.1.12. Zeus Kretagenes (Κρηταγενῆς) 28
3.1.1.13 Zeus Labraundos / Stratios (Λαβράυνδος / Στράτιος) 29
3.1.1.14. Zeus Maunniton (Μαυννιτῶν) 33
3.1.1.15. Zeus Osogoa (Οσογῶα) 33
3.1.1.16. Zeus Otorkondeon (᾽Οτωρκονδέων) 37
3.1.1.17. Zeus Zanopoteidanos (Ζανοποτειδᾶνος) 38
3.1.1.18 Zeus Zenodos (Ζηνοδος) 38
3.1.1.19 Zenoposeidon (Ζηνοποσειδῶν) 38
3.1.2. Stratonikeia Çevresindeki Zeus Kültleri 39
3.1.2.1. Zeus Ardureus (᾽Αρδυρεύς) 39
3.1.2.2. Zeus Argyrou (᾽Αργύρου) 40
3.1.2.3. Zeus Angelos (῞Αγγελος) 40
3.1.2.4. Zeus Helios Sarapis (῞Ηλλιος Σάραπις): 41
3.1.2.5. Zeus Hypertatos (῾Υπέρτατος) 42
3.1.2.6. Zeus Hypsistos (῞Υψιστος): 42
3.1.2.7. Zeus Kannokos (Καννωκός): 43
3.1.2.8. Zeus Kapetolios (Καπετώλιος) 43
3.1.2.9 Zeus Karios (Κάριος) 44
3.1.2.10. Zeus Ktesios (Κτήσιος) 44
3.1.2.11.Zeus Khrysaoreos/Khrysaoerus (Χρυσαορεύς) 44
3.1.2.12. Zeus Komyros (Κομυρος- Κυμώριος) 45

3.1.2.13. Zeus Londargos (Λωνδαργος): 46
3.1.2.14. Zeus Narassos/Nakrassos (Νάρασος) 46
3.1.2.15. Zeus Ouranios (Οὐράνιος) 46
3.1.2.16. Zeus Panamaros (Πανάμαρος) 46
3.1.2.17. Zeus Pembenodos (Πεμβήνοδος) 48
3.1.3. Maiandros Nehri Çevresindeki Zeus Kültleri 49
3.1.3.1. Zeus Am... (Αμ...) 49
3.1.3.2. Zeus Aseis (᾽Ασεις) 50
3.1.3.3. Zeus Askraios/Akraios (᾽Ασκραῖος/᾽Ακραῖος) 50
3.1.3.4. Zeus Dousares Sauter (Δουσάρες Σαυτερ) 50
3.1.3.5. Zeus Elpidon (Ελπίδων) 50
3.1.3.6. Zeus Epikouros (᾽Επίκουρος) 50
3.1.3.7 Zeus Goneos (Γονεως) 51
3.1.3.8. Zeus Hyllos (῾Υλλος) 51
3.1.3.9. Zeus Kanebos (Κανηβος) 53
3.1.3.10. Zeus Kapetolios (Καπετώλιος) 53
3.1.3.11 Zeus Katharsios (Καθάρσιος) 53
3.1.3.12. Zeus Keraunios (Κεραύνιος) 54
3.1.3.13 Zeus Khoma...os (Χωμα...ος) 54
3.1.3.14 Zeus Ktesios (Κτήσιος) 54
3.1.3.15. Zeus Labraundos (Λαβράυνδος) 54
3.1.3.16. Zeus Larisaios (Λαρισαῖος) 55
3.1.3.17. Zeus Megistos (Μέγιστος) 55
3.1.3.18. Zeus Nineudios (Νινεύδιος) 56
3.1.3.19. Zeus Nosios (Νόσιος) 56
3.1.3.20. Zeus Oaloinos (᾽Οαλοινος) ya da Thalonios (Θαλοινος) 57
3.1.3.21. Zeus Ondoureus (᾽Ονδουρεύς) 57
3.1.3.22. Zeus Pigindenos (Πιγινδηνός) 57
3.1.3.23. Zeus Ploutodotes (Πλουτοδότης) 58
3.1.3.24. Zeus Sosipolis (Σωσίπολις) 59

3.1.3.25. Zeus Soteros (Σωτῆρος) 59
3.1.3.26. Zeus Spalaksos (Σπάλαξος) 60
3.1.3.27. Zeus Termintheus (Τερμινθεύς) 61
3.1.3.28. Zeus Thynnaretes (Θυνναρήτης) 61
3.1.4 Kıyı Karia'daki Zeus Kültleri 62
3.1.4.1 Zeus Askraios/Akraios ('Ασκραῖος/'Ακραῖος) 62
3.1.4.2. Zeus Hypsistos ('Ύψιστος) 64
3.1.4.3. Zeus Idrieos ('Ιδριέως): 64
3.1.4.4.Zeus Komyros (Κομυρος) ve Zeus Kumorios (Κυμώριος) 64
3.1.4.5. Zeus Ktesios (Κτήσιος) 65
3.1.4.6. Zeus Megistos (Μέγιστος) 65
3.1.4.7. Zeus Milikhios (Μιλίχιος): 66
3.1.4.8. Zeus Plouteus (Πλουτεύς) 67
3.1.4.9. Zeus Polemarios (Πολεμάριος) 69
SONUÇ 70
KAYNAKÇA 71
I. ANTİK KAYNAKLAR 71
II. MODERN KAYNAKLAR 75

LEVHALAR LİSTESİ

Levha 1, Harita 1	Sartre, Maurice, L'Asie Mineure et l'Anatolie d'Alexandre à Dioclétien, Paris, Armand Colin, 1995, s.335.
Levha 1, Resim 1	Piksodaros dönemi sikkesi ön yüzde Apollon, arka yüzde labrys ve mızrak tutan Zeus Labraundos http://www.sixbid.com/browse.html?auction=579&category=13185&lot=599301.
Levha 2, Resim 2	Mylasa Baltalı Kapı Gravürü, Nezih Başgelen, Gravürlerde Karia, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s.44.
Levha 3,Resim 3	Zeus Euromos Tapınağı Gravürü,Nezih Başgelen, Gravürlerde Karia, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s.15.

KISALTMALAR LİSTESİ

AJA	American Journal of Archaeology
BHC	Bulletin de Correspondance Hellénique
BMC	British Museum Catalogue
CIG	Corpus Inscriptionum Graecarum
DNM	Danish National Museum
EA	Epigraphica Anatolica
I.Iasos	Die Inschriften von Iasos
I.Labraundos	Die Inschriften von Labraundos
I.Mylasa	Die Inschriften von Mylasa
I.Stratonikeia	Die Inschriften von Stratonikeia
Inv. Wadd.	Inventaire Sommaire de la Collection Waddington
JHS	Journal of Hellenic Studies
KST	Kazı Sonuçları Toplantısı
LIMC	The Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae
MAMA	Monumenta Asiae Minoris Antiqua
OLZ	Orientalistische Literatur-Zeitung
OMS	Opera Minora Selecta
RE	Paulys Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft
REA	Revue des Etudes Anciennes
REG	Revue des Etudes Grecques
SEG	Supplementum Epigraphicum Graecum

GİRİŞ

Şüphesiz Antik Yunan Dini tek tanrılı bir din olsaydı, o tek tanrı Zeus olurdu. En güçlü tanrı, baba, ata tanrı rolleriyle karşımıza çıkan Zeus boşu boşuna Olympos'taki tahtta oturmuyordu. Günümüzde Türkiye'nin güneybatısında bulunan, Eskiçağ'da Karia olarak adlandırılan topraklarda yaşayan halkın da böyle düşündüğü bölgelerindeki en yaygın olarak tapınım gören tanrının ve yerel tanrılarıyla en çok özdeşleştirdikleri tanrının Zeus olmasından aşikârdır.

Karia'da Zeus Kültü ve Epithetleri adlı bu çalışmada genelden detaya doğru yönelen bir yöntem izlenmiştir. Önce tanrı Zeus ve Karia Bölgesi birbirinden bağımsız olarak ele alınmış, daha sonra bir arada değerlendirilmiştir. Zeus ana başlığına sahip birinci bölümde, Zeus'un genel özellikleri üzerine yoğunlaşılmış, kökenleri hem mitolojik hem de etimolojik açıdan incelenmiştir. Ardından aynı bölümde Zeus'un Anadolu'daki izleri değerlendirilmiştir. Zeus'un irdelenmesi sırasında antik kaynaklardan Hesiodos'un **Theogonia**, Homeros'un **Ilias** adlı eserleri yol gösterici olurken, modern kaynaklardan Walter Burkert'in **Greek Religion** adlı kitabı metnin ilk kısmının bel kemiğini oluşturmuştur[1]. Ayrıca, Jennifer Larson'ın **Ancient Greek Cults** adlı çalışmasından da yararlanılmıştır[2].

Tezin Karia ana başlığı altındaki ikinci bölümünde Karia'nın genel özelliklerine, sınırlarına, tarihi coğrafyasına değinilmiş, Karialılar'ın kim olduğu sorusuna yanıt aranmış ve Karia'nın tarihi ve Karia'daki dinî yaşamla ilgili derinlemesine olmasa da bilgiler verilmiştir. Ksenophon, Diodoros Siculus, Livius, Plinius ve Strabon gibi eskiçağ yazarlarından yararlanılarak Karia'nın sınırlarına ve coğrafî özelliklerine değinilmiştir[3]. Karialılar'ın kökeniyle ilgili olarak Herodotos ve Thukydides gibi eskiçağ yazarlarının görüşlerinden yararlanılmıştır[4]. Karia'nın genel tarihi ele alınırken de yine Herodotos, Thukydides, Diodoros Siculus, Strabon ve

---

[1] W.Burkert, **Greek Religion**. çev. J. Raffan, Cambridge, Massachesetts, Harvard University Press, 1985.

[2] J. Larson, **Ancient Greek Cults**. New York, Routledge, 2007.

[3] Ksenophon, **Hellenica;** Diodorus Siculus, **Bibliotheca Historica;** Strabon**, Geographika;** Livius,**Ab urbe condita libri;** Plinius, **Naturalis Historia.**

[4] Herodotos, **Historiai;** Thukydides**.**

aynı zamanda Arrianus ve Polybios'tan da faydalanılarak ana hatlar belirlenmiştir[5]. Çalışmada kullanılan modern kaynakların yazarları arasıdan Louis Robert, Russel Meiggs, Simon Hornblower gibi önemli tarihçiler bulunmaktadır[6]. Tezinin ikinci bölümünün son alt başlığı olan Karia Tanrılarına ve Kültlerine Genel Bakış'da bölgenin dinî yaşamına açılan perde aralanmış ve bu bölümden itibaren Alfred Laumonier'nin **Les Cultes Indigènes en Carie** adlı iki ciltlik eseri ana başvuru kaynağı olarak kullanılmaya başlanmıştır[7]. Laumonier bu eserinde, Karia'daki yerel inançlarla ilgili detaylı bir incelemede bulunmuştur. Ayrıca tezin üç bölümünde de yardımcı kaynak olarak Brill's New Pauly'deki çeşitli makaleler kullanılmıştır[8].

Tezin ana başlığını şekillendiren Karia'da Zeus adlı üçüncü bölümde Zeus Kültleri ve Epithetleri Karia'yı dört bölgeye ayırmak suretiyle sınıflandırılmıştır. Kültlerin iki önemli merkez olan Mylasa ve Stratonikeia çevrelerinde yoğunlaşması ve iki kentin de çevresinde baskın olan farklı Zeus'lar sebebiyle, birbirlerine çok yakın olmalarına rağmen Mylasa Çevresindeki Zeus Kültleri ve Stratonikeia Çevresindeki Zeus Kültleri olarak iki farklı başlık oluşturulmuştur. Diğer iki bölge, Maiandros Nehri çevresi ve Kıyı Karia olarak ayrılmıştır. Maiandros Nehri çevresindeki Zeus kültleri ele alınırken bölge sınırlarına zaman zaman taşılmıştır. Dinî yaşantının Karia'nın kuzeyinde daha homojen olması sebebiyle bazı Lydia ve Phrygia kökenli Zeus kültlerine yer verilirken, Ionia sınırının çok belirgin olarak çizilmemesi nedeniyle Miletos'daki Zeus kültlerine yer verilmiştir.

Zeus'un Karia'da birlikte anıldığı epithetler her bölge başlığı altında alfabetik sırayla incelenmiştir. Laumonier'nin **Les Cultes Indigènes en Carie** adlı eserinin yanı sıra Prof. Dr. Nuran Şahin'in **Zeus'un Anadolu Kültleri** adlı çalışması yol gösterici olmuştur[9]. H.Schwabl ve W.H. Roscher'nin Zeus epithetleri üzerine

---

5 Arrianus, **Anabasis;** Polybios, **Historiai.**

6 R. Meiggs, **The Athenian Empire.** Oxford: Clarendon Press,2002; L. Robert, **Opera minora selecta: Epigraphie et antiquités grecques.** A. M. Hakkert, 1989; S. Hornblower, **Mausolus.** Oxford: Clarendon Press,1982.

7 A. Laumonier, **Les Cultes Indigènes en Carie.** Paris, 1958.

8**Brill's New Pauly.** Brill Online,2013. (Çevrimiçi) http://referenceworks.brillonline.com/browse/brill-s-new-pauly, Ocak 2013.

9 N. Şahin, **Zeus'un Anadolu Kütleri**, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2001.

yaptıkları araştırmalardan da yararlanılmıştır[10]. Zeus'a dair ilk ve önemli çalışmalardan biri olan Cook'un üç ciltlik Zeus eseri başvuru kaynağı olarak kullanılmıştır[11]. Ayrıca, tez metninde epigrafik, nümismatik ve antikçağ kaynaklarına atıflarda da bulunulmuştur. Kültlerin anlaşılmasında önemli derecede yol gösteren bu bulguların dağılımı her tanrı için aynı değildir. Bazı tanrılarla ilgili olarak hem epigrafik ve nümismatik delillere ulaşılmış, aynı zamanda bu tanrılardan antikçağ yazarlarının da bahsettiği görülmüştür. Ancak bu durum her Zeus için geçerli değildir. Bazıları yalnızca nümismatik ve epigrafik kanıtlar sayesinde incelenebilmekte, bazılarıysa sadece yazıtlar ya da sadece sikkeler sayesinde bilinmektedir. Karia Zeus'ları incelenirken de bu durum dikkate alınmıştır. Ek olarak, bu çalışma, Türk Dil Kurumu'nun resmi internet sitesindeki sözlükler ve imlâ kılavuzu dikkate alınarak yazılmıştır.

Sınırlandırılmış bir alan içerisinde Zeus'u incelemenin amacı detaya inerek genel bir sonuç çıkarmaktır. Karia'da tapınım gördüğü çeşitli şekillerde kanıtlanmış Zeus'lar benzerlikleri ve farklılıkları karşılaştırılabilecek şekilde bir araya getirilmiştir. Karia'daki yerel kültlerle Zeus'un nasıl ilişkilendirildiğine ışık tutmak hedeflenmiş ve Karia'nın dinî yaşamındaki akkültürasyon, synkretizm, adaptasyon ve hatta henotheizm örnekleri saptanmak istenmiş ve bu şekilde, Karia'da bundan sonra din tarihi üzerine yapılacak çalışmalara faydalı olmak hedeflenmiştir.

---

10 H. Schwabl, Zeus Epiklesen**, RE** X A 1, 1972, s.273-376; W.H. Roscher, **U - Z und Nachträge,** Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen VI, Georg Olms Verlasbuchhandlung Hildesheim, 1965.

11 A.B., Cook, **Zeus:A Study in Ancient Religion I-III**, Cambridge University Press ,1914.

I. ZEUS

1.1. Tanrı Zeus'un Kökenleri

Yunan **Pantheon**u'nun hiyerarşisinde en yüksek mertebedeki tanrı olan Zeus, Antik Yunan dininin temel özelliklerini özetleyen bir yapıya sahiptir. Hesiodos, tanrıların kökenini anlattığı **Theogonia** adlı eserinde, Zeus'a açıkça tanrıların ve insanların babası der. Ancak Zeus, Antik Dünya'nın tahtına oturmadan önce babasıyla karşı karşıya gelir. Babası Kronos, çocuklarından birinin onu devireceği yönünde kehaneti öğrendiğinde, Rhea'dan olan bütün çocuklarını doğdukları anda yutmaya başlar. Rhea en küçük çocuğu olan Zeus'u kurtarmak için onu Girit'te Ida dağında bir mağaraya bırakır. **Theogonia**, Zeus'un babası Kronos'u bütün gücüyle alt ederek, nasıl kardeşlerini kurtardığını ve kendi hegemonyasını kurduğunu anlatarak devam eder[1]. Bu olayların sonucunda, tanrıların ve insanların nihaî efendisi olan Zeus, yunan paganizminin ataerkil yapısının da mihenk taşı durumuna gelmiştir.

Zeus, bütün tanrılar arasında en güçlü, en üstün olandır. Diğer tanrılarla karşı karşıya geldiği durumlarda, ona karşı çıkılsa ya da ona karşı planlar yapılsa da, her seferinde son sözü o söyler ve onun karşısında hiçbir şey ya da hiç kimse gerçek bir tehdit değildir. Zafer hep onun yanındadır. Tüm bu sebeplerle, eski Yunanların gerçek **anax**ının ya da **basileus**unun Zeus olduğu düşünülebilir. Herşeyi yöneten güce sahip bu yüce tanrı, ya sağ eliyle şimşek fırlatırken ya da elinde asasıyla tahtında otururken canlandırılırdı. Göklerde süzülen kartal en önemli attribülerinden biriydi. Güçlünün daha güçlü tarafından alt edildiğini simgeleyen boğa kurbanları da, onun diğer tanrılarla çekişmesine bir gönderme olarak algılanabilir[2].

Antik Yunanlar doğa olaylarını, başlarına gelen kötülükleri ya da iyilikleri tanrılarla ilişkilendiriyorlardı. Dünyanın işleyişini anlamak adına sordukları tüm sorulara tanrılarla ve onlara bağlı **mythos**larla cevap veriyorlardı. Tanrılar üstün güçlere sahip olsalar da insanlar gibi hatalar yapabiliyorlardı. Kandırılabiliyorlar ve

[1] Hesiodos, **Theogonia**,satırlar: 453-505.
[2] Burkert, **Greek Religion**, s.126-127.

hatta zayıflık gösterebiliyorlardı. Yunan tanrıları tam anlamıyla antropomorfiktiler. Hem fiziksel hem de zihinsel insanî özelliklere sahiptiler. İnsanlardan tek farkları olayların akışını etkileyecek, denizleri köpürtecek, yıldırımlar yağdıracak, güneşi batıracak güce sahip olmalarıydı. Yunan dini, yakın doğu dinlerin de olduğu gibi, tanrılarına temel iki güç atfediyordu. Tanrılar cezalandırma ve iyileştirme güçlerine sahiptiler. Göklerin hakimi olan Zeus da çoğu zaman bu özellikleriyle ön plana çıkıyordu. Bunların yanı sıra, Zeus'un önemli görevlerinden biri de adalet dağıtmaktı. Ancak, adelet dağıtırken düzeni de sağlamak zorundaydı. Önüne geçemeyeceği bazı sınırlar vardı. Yaşam ve ölüm söz konusu olduğunda her istediğini yapamıyordu. Örneğin, **Ilias'**ta Akhilleus ve Hektor'un karşılaşmasında, Hektor'un ölmesini istememiş, bu ölümün önüne geçebilecekken, diğer tanrıları karşısına almamak ve kaderin (**moira**) sınırlarını aşmamak için hiçbir şey yapmamıştı[3]. İyi bir hükümdar gibi hareket etmiş ve adelet dağıtıcılığı onda beden bulmuştu[4]. Hesiodos, **Theogonia**'sında Dike'yi (Adalet) taçlandırırken, babası Zeus'u da yanıbaşına koyar. Bütün yasaları Zeus yapar. Bu Zeus'un tamemen adil olduğu anlamına gelmez. Zeus bütün tartışmaların ve çekişmelerin üzerindedir ve adaletin tüm iplerini tutar, neyi neden yaptığını çoğu zaman kimseye açıklamak zorunda değildir. Sorgulansa bile alt edilemez. Bu nedenle, ilk eşinin Tanrıça Themis (Yasa) olması şaşırtıcı değildir[5]. Zeus'un adaletle bağlantısına örnek olarak, Anadolu'da bulunan dini kurallara saygı duymayan ve kutsal sınırları ihlal edenlerle ilgili bir çok itiraf ve kefaret yazıtı Zeus'un iyileştirme ve cezalandırma gücünü göstermektedir[6].

Adalet dağıtıcı Zeus, Arkaik Dönem'de dağların zirvelerinde ibadet görüyordu. Bu sebeble, daha ziyade hava olaylarıyla ilişkilendiriliyordu. O, özünde yağmur yağdıran bir tarım tanrısıydı. Yavaş yavaş kentlerin merkezî yaşam alanı olmasıyla da, tapımınımı kırsal kesimlerden şehir merkezlerine kaymıştı.Yunan **Pantheon**u'nda otorite simgesi olarak karşımıza çıkan Zeus'un kent, aile veya herhangi bir başka grup içinde otoriteyi pekiştiren bir yapısı vardır. Ancak

[3] Homeros, **Ilias,** xvi,443; xxii,181.
[4] Burkert, **Greek Religion**, s.129-130 .
[5] **A.e.**,s.130
[6] Pierre Debord, **Aspects Sociaux et Economiques de la Vie Religieuse dans l'Anatolie Gréco-Romaine,** Brill Academic Publishers,1982, p.27.

Olympos'un baş tanrısı bir kentin koruyucusu olarak nadiren karşımıza çıkar[7]. Zeus Polieus ve Zeus Boulaios epithetleriyle her ne kadar sırayla kentin ve kent meclisinin koruyuculuğunu üstlense de Zeus her yerde tapınım görürdü. Athena, Poseidon, Apollo gibi sınırları yoktu. Kainatın hepsini kapsayan tek tanrıydı. Bütün Yunanlılar'ı tek bir şemsiye altında toplar, en büyük tapınaklar onun için yaptırılır, en önemli festivaller onun adına düzenlenirdi. Trajedi yazarları Zeus'u sahnede göstermezlerdi ama oyunlarında ondan açıkça; her güce sahip, herşeyi başaran, herşeyin nedeni ve hükümdarların hükümranı olarak bahsederlerdi[8].

Zeus, Klasik Dönem'de Yakın Doğu tanrılarının özelliklerini almıştır. Din tarihi araştımacıları arasında artık büyük çoğunlukla kabul gören, doğu-batı etkileşiminin en güzel örneklerinden biridir. Doğu tanrılarının özeliklerini ödünç alan Zeus, Asur, Marduk ve Teşup gibi hükümran tanrılardan ve Batı Semitik, yıldırımlar gönderen fırtına tanrısı Baal'den etkilenmiştir[9].

Homeros'un destanlarında Zeus; bulut toplayan, kara bulutlu, yükseklerden gürleyen, şimşek fırlatan gibi hava olaylarıyla ilişki epithetlere sahiptir. Antik dünyada, günlük konuşma dilinde bile "yağmur yağıyor" demek yerine zaman zaman "Zeus yağıyor" deniyordu ve Roma İmparatorluk Dönemi'nde Zeus'tan yağmur isteyen çocuk şarkıları vardı[10]. "Tanrıların ve insanların babası" olarakta anılan Zeus hem gerçekten tanrıların ve bazı kahramanların babasıdır, hem de ataerkil sistem içinde mecazi bir babalık sıfatı bulunmaktadır[11]. Aynı zamanda Zeus, Yunan **Pantheo**nu'ndaki en çok eş değiştirmiş tanrıdır. Beraber olduğu kadınların sayısı yüz elliye ulaşır ve birçoğunu elde etmek için çeşitli formlara ve kılıklara bürünmüştür. İlişkilerinin sonucunda, kendisi gibi tanrılardan olan çocukları güçlü tanrılar olurken, ölümlülerden olan çocuklarıysa kahraman olur[12].

---

[7] Larson, **Ancient Greek Cults**, s. 15.
[8] Burkert, **Greek Religion**, s.130-131.
[9] Larson, **a.g.e.**, s.15.
[10] Burkert,.**a.g.e.**, s.126.
[11] Krause, Christiane. " Zeus." **Brill's New Pauly Supplements** I - Volume 4 The Reception of Myth and Mythology. Edited by: Maria Moog-Grünewald. Brill Online, 2013. http://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly-supplements-i-4/zeus-e12216820 (Çevrimiçi), 5 Ocak 2012.

[12] Burkert, **a.g.e.**, s.128.

1.2. Etimolojik Açıdan Zeus Teriminin İncelenmesi

Zeus adının Hint Avrupa dillerine ait bir kökü olduğu açıktır. **Dieu** kökünden türeyen Zeus gökyüzü ve gün anlamına gelmektedir. Zeus adı karşımıza ilk olarak M.Ö. XV. yüzyılın sonuna, M.Ö. XIV. yüzyılın başına tarihlenen Girit, Knossos'ta bulunan Linear B tabletlerinde ve Peloponesos, Pylos'da M.Ö.XIII./XII. yüzyıllara tarihlenen tabletlerde görülmüştür[13]. Zeus adının izlerini Dyaus Pitar gibi bir Hint gök tanrısında ve Tiwaz (Tues-day) adında bir germanik tanrıda sürmek de mümkündür. Roma'da ise Juppiter ve Diespiter (Zeus Pater) olarak karşımıza çıkmaktadır. Latince, **deus** ve **dies** kelimelerinde kökü görülürken Grekçe açık, güzel hava anlamına gelen **eudia** kelimesiyle de bağlantısı yadsınamaz. Zeus'un gök tanrısı kimliğini adında da taşıdığı aşikardır. Yağmur ve fırtına tanrısı Zeus, hava olaylarıyla, etimolojik dayanakların ortaya koyduğundan çok daha fazla ilgilidir. Daha sonra özdeşleşeceği Anadolu'daki gök tanrılarıyla başından beri bağlantılıdır[14].

1.3. Anadolu'da Zeus

Günümüzdeki dinlerin de oluşumunda etken olan synkretizm olgusu, Anadolu'da Hellenistik Dönem'deki akkültürasyonun bir sonucu olarak baskın bir biçimde karşımıza çıkar. Kökenlerinde halihazırda synkretik izler bulunan Antik Yunan Dini'nin yerel inanışlarla harmanlamasıyla ortaya çıkan yeni akımlar, zaman zaman yöresel boyutta kalmıştır. Ancak bazen de izleri bütün Ege Dünya'sında görülmüştür.

Kökeninde Olympos Tanrıları ve yerel dini figürlerin bileşkesini bulunduran Antik Yunan Dini'ndeki bu durumun yansılamaları tanrıların adlarının yanına aldıkları epithetlerle incelenebilinir. Hellenistik Dönem'e gelindiğinde, bu harman hacim kazanır. Anadolu, Pers ve Mısır öğelerinin daha da yoğun bir biçimde devreye girmesiyle kültürel anlamda büyük ölçüde bir değiş-tokuş meydana gelir. Farklı seviyelerde karşılıklı bir etkileşimin söz konusu olduğu bu akkültürasyon

[13] **LIMC,** VIII, s. 310.
[14] Burkert, **a.g.e.,** s.125-126

döneminden en çok nasibini alanlardan biri de gibi Anadolu Halkları'nın dini inançları olmuştur.

Ancak, bölgenin hellenleşmesinden çok daha önce cereyan eden bir etkileşim olduğu rahatlıkla söylenebilir. Anadolu'daki yerel tanrıların varlıkları başka tanrılarda yansımalarla yüzyıllar sonra da sürmektedir. Antik Yunan dininin en kudretli tanrısı ve Anadolu'daki egemenliği de tartışmasız olan Zeus'da bu yansımaların bazılarını kendi içinde ihtiva ediyordu. M.Ö. VI. binyılda Çatalhöyük'te boğa biçiminde bir hava tanrısı vardı. M.Ö. II. binyılda Hititler de hava tanrıları Teşup'u boğa olarak ya da boğa üzerinde ve çift ağızlı baltayla tasvir etmekteydi. Hitit İmparatorluğu'nun çöküşünden çok daha sonra, bazı kültlerinin izleri daha sonra kurulan devletlerde görülmeye devam etti. Boğa üzerinde duran ve çift ağızlı baltası olan hava tanrısı kültü Jupiter Dolichenus[15] adıyla, Kommagene'den Roma lejyonları tarafından Orta Avrupa'ya hatta İngiltere'ye kadar yayılmıştı[16]. Çift ağızlı baltayla ilişkilendirilen bir çok tanrı vardı, bu da muhtemelen Anadolu'nun eski hava tanrısından kaynaklanıyordu. Ancak bu tanrılar arasında ön plana çıkan Zeus'tu çünkü hem eski hava tanrısının bütün özelliklerini barındırıyordu, hem de hava tanrısına yeni özellikler katmıştı. Zeus, Küçük Asya'nın fırtına ve hava tanrılarının en muhtemel uzantısıydı[17].

Zeus, Anadolu'nun hemen hemen her bölgesinde yerel karakteristikler epithetlerle birleştirilerek tapınım görmüştür. İlginç olan tarih öncesinden beri Anadolu'da egemen olan Ana Tanrıça Kültü'nün egemenlik alanını ataerkil bir sistem olan Yunan **Pantheon**u'na bırakmasıdır. Ana Tanrıça Kültü tabii ki tamamen yok olmamıştır. Rhea, Kybele, Artemis ve Aphrodite gibi tanrıçalarla varlığını sürdürmeye devam etmiştir ama Anadolu'daki pantheonun başında hiç şüphesiz ki artık Zeus vardır.

Zeus'un Hellas Yarımadası'nda algılanışıyla Anadolu'da algılanışı arasında keskin hatlar yoktur. Yüzyıllar boyu süregelen kültürel alışverişin bir sonucu olarak Zeus, Hellas'ta nasıl konumlandırılıyorsa, Anadolu'nun birçok yerinde aynı şekilde

---

[15] L.R.Gordon, "Dolichenus." **Brill's New Pauly.** Brill Online, 2013, http://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/dolichenus-e322150, 5 Ocak 2013.
[16] "Asia Minor**."** **Brill's New Pauly**. Brill Online, 2013, http://www.encquran.brill.nl/entries/brill-s-new-pauly/asia-minor-e614980, 5 Ocak 2013.
[17] **A.e.**

konumlandırılmıştır. Zeus'un simgeleri de denizi aşmış, birçok attribüsü Anadolu'da da kullanılmaya devam etmiştir. Hellas ve Anadolu'da ortak epithetler altında tapınım gördüğünde de doğasında yalnızca küçük farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır. Yerel etkiler söz konusu olduğunda ve farklı epithetlerle anıldığında ise, Olympos'lu Zeus kendi imzasını hep bırakmıştır.

2. KARIA

2.1. Karia Bölgesinin Genel Özellikleri

Küçük Asya'nın güney batı ucunda bulunan Karia Bölgesi, bugünkü Aydın, Muğla ve Denizli'nin batı ucunu kapsayan bölgeye tekabül ediyordu. Doğusunda Phrygia, güneydoğusunda Lykia, kuzeyinde Ionia ve Lydia bulunmaktaydı. Karia Bölgesi'nin sınırları, Küçük Asya'daki tüm antik bölgeler gibi Strabon, Ksenophon, Diodoros, Livius ve Plinius gibi bir çok antik tarihçinin ve coğrafyacının görüşlerinden yararlanılarak çizilmektedir. Karia ve Lydia arasındaki geleneksel sınır Maiandros (Menderes) Nehri'ydi[1]. Nehrin kuzeyinde kalan Tralleis de Karia'ya ait kabul ediliyordu. Ksenephon Tralleis'ten Karia da bir kent olarak bahsederken Diodorus Siculus kentin Ionia'ya ait olduğunu düşünüyordu[2]. Alternatif olarak, Mesogis (Aydın) Dağları'nın Karia-Lydia sınırını oluşturduğu söylenebilir. Doğu da, Phrygia'yla Karia'nın sınırı Tabai'dı[3]. Güneyde ise Lykia ve Karia'nın sınırı Telmessos'tu[4]. Karialılar'ın yaşadığı sınırların kuzeyde Maindros Nehri, Mykale (Dilek) ve Mesogis Dağları'yla başladığı, doğuda Salbakus (Akdağ) Dağ sırasına uzandığı ve güneyde Telmessos Limanı'nda son bulduğu söylenebilir.

Batısı ve güneyi Ege Denizi ile Akdeniz'in kesiştiği yere isabet eden Karia Bölgesi, Ege Bölgesinin tamamı gibi dağlıktır. Dağların denize dik gelmesi sonucunda da sahil şeriti, girintili çıkıntılıdır. Çok sayıda koyu, körfezi, yarımadası ve yakın mesafede adası vardır. Önemli dağları arasında daha önce de değinilen Lydia sınırını oluşturan Mesogis Dağları, Phrygia'yla sınır oluşturan Salbakos Dağı ve bunlar dışında Milas ve Menderes Ovaları'nın arasındaki vadide Latmos (Beşparmak) Dağı ve Grion (Kazıklı ve Paşalı) Dağı bulunmaktadır[5]. Maiandros'un güney kolları Harpasos ve Marsyas kuzey Karia'yı beslerken, güneyde Indos Çayı

[1] P. Flensted-Jensen**,** "Karia"**, An Inventory of Archaic and Classical Poleis**, Ed. by M.H. Hansen and T.H. Nielsen, s. 1108; Strabon, **Geographika**, xii.8.15.
[2] Ksenophon**, Hellenika**, iii,2,19; Diodorus Siculus, **Bibliotheca Historica** xiv,36.2.
[3] Strabon, **a.g.e**, xii, 7.2.
[4] Livius, **Ab urbe condita libri**, xxxvii,16.
[5] Strabon**, a.g.e**.,xiv,1,8. xiii,4,12; Plinius **Naturalis Historia,** v,31,112.

görevi üstlenir ve hatta bölgenin Lykia ile sınırını ise Karia'nın güneydoğusunda kalan Telmessos (Fethiye) oluştururken daha sonra, Indos Çayı'nın sınır oluşturduğu ve hatta daha sonra sınırın Kaunos'a (Dalyan) kadar içeri girdiği görülür[6]. Karia verimli alüvyon ovalarını da bu akarsulara borçludur. Bölgenin en önemli ovaları arasında Menderes, Çine, Karpuzlu ve Milas bulunmaktadır.

Karia iklim bakımından da Ege Bölgesi'nin genel özelliklerine sahiptir. Kıyı kesimlerinde ılıman Akdeniz iklimi etkili olurken, iç kesimlere doğru gittikçe ve özellikle yüksek yerlerde karasal iklimin özellikleri hissedilir. Bitki örtüsü de iklimle örtüşür. Kıyı şeridi daha ziyade makilik iken, bölgenin derinliklerinde bozkırlar görülür.

Ayrıca, Karia halkı yer yer tarıma uygun, yer yer de elverişsiz coğrafyasını etkili bir şekilde kullanıyordu. Kıyılarda bulunan bazı Karia kentleri yiyecek ithalatıyla öne çıkıyordu. Kaunos incir ticareti yapıyordu ve Knidos şaraplarıyla biliniyordu[7]. Karia, günümüzde olduğu gibi, antik dönemlerde de zeytin yetiştiriciliğine çok uygundu.

2.2. Karialıların Kökeni

Karia'ya adını veren Karlar ya da Karialılar'ın kökenleri kesin olarak bilinemese de, çok çeşitli fikirler hem antik yazarlar hem de modern tarihçiler tarafından ortaya atılmıştır. M.Ö. II. binyıla ait Hitit metinlerinde, Kadeş Savaşı'nda Hititler'e müttefiklik etmiş Karkissa veya Karkişa olarak adı geçen halkın Karialılar olduğu düşünülmektedir[8].

Homeros'un **Ilias** destanında, Grekçe'den farklı ve kaba bir dil konuştukları için βαρβαρόφονοι[9] olarak adlandırılan Karialılar başka Anadolulu Halklar'la

[6] **A.e**., v,29; Herodotos, **Historiai,** v,119.
[7] Hornblower, **Mausolus,** s.4
[8] "Cares, Caria." **Brill's New Pauly**, Brill Online, 2013 http://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/cares-caria-e609030, 5 Ocak 2013.

[9] A., Bresson, "Cnide à l'époque classique: La cité et ses villes", **REA** 101, 1999, s. 83-114; Homeros **a.g.e.,** II.2.867.

beraber Troialılar'a yardım etmişlerdir[10]. Herodotos, Karialılar'ın kökeninden bahsederken önce Girit kaynaklarına değinir. Bu kaynaklara göre, Karialılar Leleg adıyla biliniyorlardı ve Minos hakimiyetinde adalarda yaşıyorlardı. Ionlar'ın ve Dorlar'ın baskısıyla adalardan göç ederek anakaraya gelmişlerdi. Ancak Herodotos daha sonra, Karialılar'ın anakaralı olduklarını savunduklarını söyler. Yerli, Anadolulu bir halk olduklarını söyleyen Karialılar adalardan anakaraya göç ettikleri fikrine karşı çıkıyorlardı. Buna kanıt olarak da, kendileri dışında kardeş halkları olan Mysia ve Lydialılar'ın da kabul edildiği Mylasa'da Zeus Karios tapınağı göstermektedirler[11].

Karialılar'ın adalı olduğu iddasına Girit kaynakları dışında başka antik kaynaklarda da rastlanmaktadır. Örneğin Thukydides, Karialılar'ın adalı olduğunu, ancak Dor ve Ionlar'ın yüzünden değil de Kral Minos'un isteğiyle adaları terk ettiklerini söyler. Karialıların adalı olduğuna dair arkeolojik kanıtlar sunan Thukydides, Peloponnesos Savaşı'nda Delos Adası'nı dini temizleme işlemi sırasında, taşınmak üzere açılan mezarlardan Karialılar'a özgü silahlar çıktığını belirtir[12]. Ancak modern arkeoloji, Karialılar ve adalar arasında erken dönemde bağlantı kuracak izlere ulaşamamıştır[13].

Karia'da yaşayan bir başka grup olan ve bazen de Karialılar'ın bir boyu olarak görülen Lelegler için de antik kaynaklarda konsensus bulunmamaktadır. Homeros'a göre Lelegler Troas'ın güneyinde Pedasos kentinde yaşayan bir halktı[14]. Başka kaynaklarda Yunanistan Anakarası'yla bağlantılandırılan Lelegler,[15] Herodotos'a göre Karialı'ydı[16]. Pausanias, Lelegleri Karia soyunun bir bölümü olarak tanımlarken,[17] Strabon, Lelegler'in Karialılar'la beraber yaşadıklarını ve beraber askerlik yaptıklarını söyler. Ayrıca, farklı yerlere dağıldıkları ve farklı halklarla karıştıkları için soylarının tükendiğinden bahseder[18].

---

[10] Homeros **a.g.e.,** Il. 10.426-429.
[11] Herodotos **a.g.e.,** I.171.
[12] Thukydides **a.g.e.,** I.4, 1.8
[13] G. Bean, **Turkey Beyond the Maeander**,London, 1971, s.1.
[14] Homeros **a.g.e.,** ii.21.86
[15] F. Gschnitzer,"Leleges." **Brill's New Pauly**, Brill Online, 2013, http://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/leleges-e700550, 5 Ocak 2013.
[16] Herodotos **a.g.e.**, i.171
[17] Pausanias, **Periegesis tes Hellados**, vii.2.8
[18] Strabon **a.g.e.**, vii.7

Özetle Karialılar'ın, M.Ö. II. binyıldan itibaren güneybatı Ege'de olan yerel halkların, daha sonraki yüzyıllarda bu bölgeye gelen göçmenlerin (Thrak, Aiol ve Ion gibi) karışımından oluştuğunu söylenebilir.

Karialılar'ın yaşam tarzlarıyla ilgili de görüşler çeşitlilik göstermektedir. Heredotos'un savaşçı karakterli ve zaman zaman başka ordulara paralı askerlik yaptığını söylediği halk, sorguçlu miğferleri ve dış yüzeyi süslemeli kalkanlarıyla tasvir edilir. Hatta Mısır'a kadar gidip firavunların ordularında ücretle çalışan Karialılar, bu seferlerden birinde Abu Simbel Tapınağı'nın duvarlarına adlarını yazmışlardır. En eski dönemlerde silah ve savaş aletleri konusunda yenilikleri ve icatlarıyla bilinmektedirler[19]. Öte yandan, Strabon Karialılar'ı, Lydialılar ve Phrygialılar'la beraber barışçıl halklar olarak anlatmaktadır[20].

Karialılar'ın, M.Ö. VII. - M.Ö. IV. yüzyıla tarihlenen 200'ün üzerinde yazıtla belgelenen kendilerine özgü bir de dilleri vardı. Bu yazıtların büyük çoğunluğu parçalar halinde Karia'da, Lydia'da, Atina'da ve Mısır'da bulunmuştur. 1990'lara kadar deşifre edilememiş bu dilin tam olarak emin olunmamakla birlikte otokton bir Anadolu dili olduğu düşünülmektedir. Karca ve Luvi kaynaklı diller (özellikle Likçe) arasında benzerlik görülmektedir. Ancak bu benzerliklerin dillerin ilişkili olmasından mı kaynaklandığı yoksa birbirinden ödünç alınan kelimelerden mi kaynaklandığı kesin olarak bilinmemektedir[21].

2.3. Karia'nın Genel Tarihi

Homeros'un barbar diye adlandırdığı Karialılar'a[22] göç ederek Ionlar'ın karışmasından sonra M.Ö. I.binyılda Dor'lar da Anadolu'nun güneydoğusuna yerleşmişlerdi[23]. M.Ö. VI. yüzyılda, Mısır'ın Etiyopya seferine katılan Karialı paralı askerler[24], Memphis yakınlarına yerleşmişler ve yaşadıkları yere Karikon adını

[19] A.M. Snodgrass, "Carian Armourers The Growth of a Tradition", **The Journal of Hellenistic Studies,** 1964, s.107-118.
[20] Strabon, **a.g.e.,** xii.7.2
[21] F. Starke,"Carian." **Brill's New Pauly,** Brill Online, 2013, http://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/carian-e609160, Ocak 2013.
[22] Herodotos, **a.g.e**., i.71; Homeros, **a.g.e**., ii.2.867.
[23] Herodotos**, a.g.e**.,i.146.2, i.144.
[24] **A.e.**, ii.163.

vermişlerdir. Sakkara'da bulunan ve M.Ö. VI. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen mezar stelleri bu durumun en önemli kanıtıdır[25].

Karia, M.Ö. VI. yüzyılda Lydia topraklarına katıldığında, tarihinde ilk kez bir devletin hakimiyetine girmiştir. Lydia kralı Kroisos Persler tarafından yenilgiye uğratılınca da, M.Ö. 546 yılında bölgeyi Persler ele geçirmiş ve Pers Kralı Dareios döneminde Anadolu'daki ilk **s**atraplığın parçası olmuşlardır[26].

Daha sonra, Karia, köylerin birleşmesinden oluşan **koinon**ların biraraya gelmesiyle bir yerel federasyon halini almış ve Pers tehditiyle karşı karşıya kaldıklarında, savaş meclisleri Marsyas ırmağı yakınlarındaki **Leukai Stelai** (Beyaz Sütunlar) 'da yapılmıştır. Daha sonra bu toplantılar Labraunda'daki Zeus Stratios Tapınağı'nda yapılmaya başlanmıştır[27]. M.Ö. 480 yılında Karia gemileri Salamis'te Kserkses'in donanmasıyla savaşmıştır[28]. Kimon'un M.Ö. 469 yılıyla 466 yılı arasında gerçekleştirdiği Karia, Lykia, Pamphylia seferi sırasında, Karia kentlerinin çoğunluğu Atina'nın kurduğu Delos Birliği'ne katılmıştı[29]. M.Ö. 446 yılından 431 yılına kadar Karia'da Atina'ya vergi veren kentler vardı[30]. Samos İsyanı'nın bastırılmasının ardından on dört Karia kenti birlikten ayrılmış ve Atina'nın askeri yaptırımlarıyla karşılaşmıştı[31]. M.Ö. 428/7 yılında vergi toplamak için Maiandros Vadisi'nde ilerleyen Atina ordusunun bir müfrezesi yenilgiye uğratılmıştı[32]. M.Ö. 412'de Atina'ya hala sadık olan bazı kentler Persler'in tarafına geçti[33]. M.Ö. 395 yılında, Sardis'teki satrap Tissaphernes görevden ayrıldıktan sonra, bir yönetim birimi haline gelen Karia'nın **s**atrapı Mylasa hükümdarı Hekatomnos oldu[34].

---

[25] O. Masson, **Carian Inscriptions from North Saqqara and Buhen**, Egypt Exploration Society, 1978.
[26] W. Eilers, "Das Volk der Karka inden Achamenideninsher", **OLZ** xxxviii, 1935, s.201-203.
[27] Herodotos, **a.g.e**., v,118.
[28] Herodotos, **a.g.e**., vii.9,viii.19.
[29] " Cares, Caria." **Brill's New Pauly**. Brill Online , 2013, http://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/cares-caria-e609030, 15 Ocak 2013. Meiggs, **a.g.e**., s.306-307.
[30] Meiggs, **a.g.e.,** s.524-530
[31] **A.e**., s.306-307.
[32] Thukydides, **a.g.e**., iii.19; Robert, "Philologie et Geographie", **Anatolia** iv 1959, s.19-24;Meiggs, **a.g.e**, s.307.
[33] " Cares, Caria." **Brill's New Pauly**. Brill Online , 2013, http://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/cares-caria-e609030, 15 Ocak 2013.
[34] Hornblower, **a.g.e**, s.1-2; " Cares, Caria." **Brill's New Pauly**, a.g.e.

Karia, Helenistik Dönem'de kültürel ve şehircilik anlamında çok gelişmiştir. M.Ö. 391 ve 334 yılları arasında Hekatomnidler'in yönetiminde Karia'daki kasabaların **synoiskismos** yöntemiyle birleşmesi ve Ion Göçleri'yle daha önceden helenize olmuş kıyılardan sonra iç kesimlerde de hellenizasyonun etkilerinin görülmeye başlamasıyla bu gelişim dönemi başlamıştır[35]. Hekatomnid hükümdar Mausollos (M.Ö. 377-353) başkenti Mylasa'dan Halikarnassos'a taşımıştı[36]. M.Ö. 362'de Anadolu'daki satraplıkların isyanında, Maussollos Persler'e yakın bir duruş sergileyerek topraklarını güney Lydia'dan batı Lykia'ya kadar genişletti[37]. Ayrıca Maussollos, Karia'nın kıyısına yakın adaları içine alacak şekilde etki alanını büyüttü. Maussolos'un ardından sırayla kardeşleri tahta geçti. Önce, aynı zamanda eşi de olan kızkardeşi Artemisia M.Ö. 351 yılına kadar Karia'yı yönetti. Ardından M.Ö. 351-M.Ö. 344 yılları arasında Maussolus ve Artemisia'nın erkek kardeşi Idreus yönetimi devraldı. Daha sonra, Idreus'un eşi ve yine kızkardeşi Ada yönetime geçti[38]. En küçük kardeşi Piksodarus tarafından kovulan Ada[39], Alinda'ya kaçmış ve Büyük İskender Karia'ya geldiğinde bu kenti ona teslim etmişti. Büyük İskender, M.Ö. 334'te yönetimi Ada'ya bıraktı[40]. M.Ö. 334'te Piksadorus'un oğlu Orontopates[41], Halikarnassos'u, Myndos'u, Kaunos'u, Thera'yı ve Kallipolis'i ele geçirdi ama Büyük İskender'in haleflerinden Asander ve Ptolemaios tarafından yenilgiye uğratıldı[42]. Hellenistik Dönem'de, Büyük İskender'in ölümüyle beraber, ele geçirdiği bütün topraklar gibi Karia da generalleri arasında paylaşılamamıştır. Karia'nın çeşitli yerleri M.Ö 323'ten M.Ö. 188'e kadar birçok defa el değiştirmiştir. Bu dönemde Karia, Asander'in, Antigonos'un, Demetrios'un, Lysimakhos'un, ve Seleukid Krallığı'nın ve kıyı kesimleri Ptolemaioslar'ın yönetimine geçmiştir[43]. M.Ö. III.

---

[35] **A.e.**
[36] Diodorus Siculus, **a.g.e**., xv.90.3
[37] " Cares, Caria", **a.g.e**.
[38] Diodorus Siculus, **a.g.e.**, xvi.69.2
[39] Strabon, **a.g.e**., xiv.2.17; Diodorus Siculus **a.g.e.**, xvi.74.2
[40] " Cares, Caria" **, a.g.e. ;** Strabon, a.g.e., xiv.2.17.
[41] Cares, Caria"**, a.g.e.**
[42] Arrianus, **Anabasis**, ii.5.7
[43] R.S. Bagnall, **The administration of Ptolemaic Possessions outside Egypt**, Columbia University, New York, 1976.s.89-102; J. ve L. Robert, **Fouilles d'Amyzon en Carie: Exploration, histoire, monnaies, et inscriptions** İ,Diffusion De Boccard, 1983; L. Robert, **OMS,** A. M. Hakkert, 1989 v, s.449.

yüzyılın sonunda III. Antiokhos, Ptolemaioslar'ın elinde tuttuğu yerleşimleri ele geçirmiştir[44].

M.Ö. III. yüzyılda Stratonikeia çevresinde Khrysaoreon denen bir Karia federasyonu daha ortaya çıkmıştır. Karia'da yaşayan herkese açık olan bu birlik, düzenini Karia'nın eski köy sistemine göre kurmuştur. Üye kentler ortak kutsal alanlarından biri olan Zeus Khrysaoreos tapınağında buluşuyorlardı ve hem kurban sunuyor hem de sorunlarını görüşüyorlardı[45].

M.Ö. V. yüzyıldan itibaren Rhodos'un kontrolünde olan ve Rhodos Pereia'sı adı verilen güney kıyılardaki topraklar da birçok defa el değiştirdi. Rhodos Anadolu'daki topraklarını genişletirken, önce Stratonikeia'yi ele geçirmiş, sonra Ptolemaios'lardan Kaunos'u satın almış ve topraklarına katmıştı. Bu sırada kıyı şeridindeki Halikarnassos, Myndos ve Kaunos Ptolemaioslar'ın yönetimindeydi. M.Ö. III. yüzyılın sonuyla M.Ö. II. yüzyılın başı arasında Makedonya Kralı V. Philippos'un etkisi altında kalmışlardı.

M.Ö. 188'deki Apameia Barış Anlaşması'nın sonucunda Karia'nın kuzeyi Pergamon'a, güneyi Rhodos'a verildi. Lykia'yı da bu anlaşmayla sınırlarına katan Rhodos Pereia'sı genişledi. Ancak Ptolemaios ve Seleukid hakimiyetindeyken oldukça otonom olan kentler Rhodos'a direniş gösterdi[46]. Latmos Herakleaisı, Euromos, Iasos, Mylasa, Myndos, Halikarnassos, Pedasa ve Knidos gibi kentler bağımsızlıklarını elde ettiler. Karia'daki Rhodos hakimiyetinden kaynaklanan huzursuzluklar devam edince de Roma'nın duruma el koymasıyla, Karia M.Ö. 167'de yeniden bağımsız olmuştu. M.Ö. 129'da Karia, Roma'nın Asya Eyaletinin bir parçası haline gelmiştir ancak bazı kentleri bağımsızlıklarını korumuştur. Roma İmparatorluk Dönemi'nde, Grekçe Karia'daki tek iletişim dili haline gelmiştir. İç kesimlerde kalan yerleşimlerin hellenizasyonu tamamlanmıştır. M.S. IV. yüzyılda Diocleatianus'un reformlarının ardından Asia'da oluşturulan 7 eyaletten (**diocese**)

[44] Polybios, **Historiai**, i.6.24.
[45] Strabon,**a.g.e.**, xiv.2.25
[46] Polybios. **a.g.e**, xxi.24; Livius, **Ab urbe condita libri**, xxxvii.55.5.

biri olmuş ve hristiyanlık döneminde bir metropolitlik haline gelmiştir. Metropolitlik merkezi de Aphrodisias'dır [47].

2.4. Karia Tanrılarına ve Kültlerine Genel Bakış

Karia Bölgesi, dış dünyaya açık konumu sebebiyle bir çok farklı kültürlerin etkileşim alanında kalmıştır. Karia'daki yerel dinde hellenizasyon öncesinde Lydia, Phrygia, Lykia, Ege ve Doğu etkilerinin var olduğu düşünülmektedir[48]. Daha sonra, yerel kültlerinden ödün vermemeye çalışarak Yunan Tanrıları'nı benimseyen Karialılar'ın dini aynı zamanda oryantal ve Mısır etkileri sonucunda şekillenmiştir. Karia'daki halkın dini yönelimlerine ilişkin belgelerin büyük bir çoğunluğu Büyük İskender'den sonraya ve hatta daha ziyade Roma Dönemi'ne tarihlenmektedir[49].

Zeus kültünün bütün Karia bölgesinde, Kıta Yunanistan'da ve Anadolu'da olduğu gibi en önemli tapınımlardan biri olduğu rahatlıkla söylenebilir. Özellikle Mylasa ve Stratonikeia çevresinde yaygın olarak tapınım gördüğü epigrafik ve nümizmatik belgeler ışığında kanıtlanmıştır. Bölgede, Zeus 50'nin üzerinde farklı epithetle anılmaktadır. Zeus'un Karia'daki varlığının Anadolu'daki her yerden daha fazla olduğu söylenebilir[50].

Zeus'un ardından Karia'da öne çıkan tanrıların en başında Artemis ve Apollo gelmektedir. Yerel bağlantıları olan Artemis ve Apollo hem Karia'nın iç kesimlerinde, hem de kıyılarında ve adalarda da karşımıza çıkmaktadır. Karia'da dikkat çeken bir başka konu da kadın ilâhların sayıca üstünlüğüdür[51]. Artemis, Athena, Aphrodite, Hekate gibi tanrıçalar Anadolu'nun yerel ana tanrıçasının bütün özelliklerini taşımasalar da onun bir yansıması olarak görülebilirler. Bu anlamda, Karia bölgesi Anadolu'nun küçük ölçekte bir örneği gibidir. Zeus Karia din

[47] " Cares, Caria", B**rill's New Pauly**, Brill Online , 2013. <http://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/cares-caria-e609030, 15 Ocak 2013.
[48] Laumonier, **a.g.e.**,s.722
[49] **A.g.e**., s.713
[50] **A.g.e**., s.723
[51] **A.g.e**., s.723

hiyerarşisinin baş tacıyken, Anadolu'nun inanç tarihinde çok önemli yere sahip kadın ilâhların adları da Karia'da Zeus'tan hemen sonra gelmektedir.

3.KARIA'DA ZEUS

3.1. Karia'da Zeus Kültleri ve Epithetleri

Karia için bir pantheon oluşturulmak istense daha önce de belirtildiği gibi şüphesiz baş tanrı olarak Zeus tahta otururdu. Karia Bölgesi'nin hemen hemen her yerinde karşımıza çıkan Zeus inanışı hem tapınım yoğunluğu açısından hem de bölgenin başta gelen kültlerinin Zeus Labraundos, Zeus Karios ve Zeus Panamaros olması nedeniyle bölgedeki tüm tanrılar arasında en üst sıraya yerleşmiştir. Özellikle Mylasa ve Stratonikeia kentleri ve Maindros Nehri çevresindeki kutsal alanlar, epigrafik ve nümismatik öğeler göz önüne alındığında Zeus'un Karia'daki hakimiyeti tartışılmazdır. Karia'nın kıyı kesimlerinde de Zeus bölgenin hem başka yerlerinde görülen hem de görülmeyen çeşitli epithetlerle anılmıştır. Zeus'un Karia'da birlikte anıldığı epithetler arasında yerel; Karia'ya özgü isimler yer alırken bir yandan da Hellas yarımadasından ödünç alınan; Zeus'un halihazırda birlikte anıldığı epithetler bulunmaktadır. Bunların dışında, Doğu'dan akkültürasyon sonucu bölgeye girmiş Mısır bağlantılı çeşitli epithetler de mevcuttur. Zeus, Karia'ya özgü epithetlerini genellikle ya yerleşim adlarından, ya kabile adlarından ya da yerel ilâhların adlarından almaktadır. Karia'daki Zeus kültlerinin çoğunluğu kültürel etkileşimlerin bir sonucu olarak adaptasyon ve/veya synkretizmle meydana gelmiştir. Yerel özelliklerinin birçoğunu korurken bazı yeni epithetler ve attribüler ithal etmişler ve bu bileşkeden yeni bir din kültürü oluşmuştur.

3.1.1 Mylasa Çevresindeki Zeus Kültleri

Mylasa ve çevresinin dini yaşamına Zeus damgasını vurmaktadır. Karia'nın en önemli Zeus kültlerinden üçü olan Zeus Labraundos, Zeus Karios ve Zeus Osogoa kültleri bu bölgede bulunmaktadır. Bu önemli kültler dışında, Zeus irili ufaklı başka kültlerle de bölgeyi hakimiyeti altına almıştır. Zeus Labraundos, Zeus Karios ve Zeus Osogoa Karialı kimliğini her anlamda yansıtan ancak aynı zamanda Zeus'la bağdaştırılarak ibadet gören yerel ve ulusal tanrılardır. Bölgede Zeus Aganiteon, Zeus Hyarbesyton, Zeus Kasosseon, Zeus Konodorkondeon, Zeus Maunniton, Zeus

Otorkondeon gibi **syngeneia** ve kabile tanrıları bulunmaktadır. Bu tanrılar adlarını aldıkları ve ibadet gördükleri kabilenin ruhunu yansıtırlar. Bu yerel inançlara sahip topluluklar Hellen Kültürü'yle iletişime geçtikten sonra kendi tanrılarılarını Zeus'la özdeşleştirmişlerdir ve bu akkültürasyon sonucunda yeni kültler ortaya çıkmıştır. Ayrıca, Zeus Karia'da görülen bazı Zeus'ların sahip olduğu savaşçı özelliği yansıtan Areios epithetiyle de Mylasa'daki savaşçı Zeus'lara bir örnektir. Zeus Euromeus/Lepsynos gibi bir başka yerel tanrı Apollon özellikleri gösterirken, Zeus Osogoa, Zenoposeidon, Zeus Zanopoteidanos Poseidon bağlantılı Zeus'lara örnektir. Mylasa ve çevresinde, Zeus Kretagenetas ve Zeus Kretagenes adlı Girit kökenli tanrılar da ibadet görmektedir. Mylasa'da görülen Zeus Zenodos da yakın bölgelerden ithal edilen Zeus inançlarına bir örnektir. Ayrıca, bölgede Yunan Anakarası'nda yaygın olarak kullanılan ve panhellenik bir Zeus epitheti olan Eleutherios epitheti de görülmüştür. Zeus Hoplosmios adlı bir başka tanrıysa antik kaynaklar nedeniyle bölgeyle ilişkilendirilmektedir ama bu tanrıyla ilgili hiçbir nümismatik ya da epigrafik kanıta ulaşılamamıştır. Bu bölgede ibadet gören tanrılardan bazıları Zeus Hypsistos gibi Karia'nın başka bölgelerinde de tapınım görmüştür.

3.1.1.1. Zeus Aganiteon (Ἀγανιτέων)

Mylasa'da (Milas) tapınım gören Zeus Aganiteon, Hyarbesytai **phyle**sinden olan Aganiteis ya da Aganitai s**yngeneia**sının tanrısıydı[1]. Bu **syngeneia**ya ait bir çok yazıt ele geçmiştir. Bunların arasında bulunan bir onurlandırma yazıtı sayesinde de Zeus'un, Aganiteon epithetiyle tapınım gördüğü ortaya çıkmıştır. Bu yazıtta Zeus Aganiteon'unun tapınağından ve yazıtı yaptırmakla görevli iki hazinedardan ve bahşedildikleri onurlardan bahsedilmektedir[2]. Aganiteis **syngeneia**sının adını bir yerleşimden aldığı düşünülmektedir. Bu yerle ilgili olarak, Aganita, Aganis ve Agana gibi toponimi önerilerinde bulunulmuştur[3]. Sonuç olarak, Zeus Aganiteon hem bir **phyle**nin hem de bir yerin koruyucusu olarak tanımlanabilir[4]. Ele geçirilen

[1] Laumonier, **a.g.e.**, s.132; Schwabl, **a.g.e.**, s. 255.
[2] Laumonie, **a.g.e.**, s.134; **SEG** II, no. 537; **IMylasa**,1987, no. 121.2.8
[3] Laumonier, **a.g.e**., s.132, dn. 1
[4] **A.e**., s. 133/134

kanıtların tek bir yerde tapınım gördüğünü işaret etmesi, adının bir aileyle bağlantılı oluşu sosyal ve yerel bir karaktere sahip olduğunu kanıtlar niteliktedir. İnsan topluluğunun kollektif ruhu ve Zeus kimliğinin özdeşleştirilmesiyle yerel inanç; Hellen Dünyası'nın en büyük tanrısında beden bulmuştur.

3.1.1.2. Zeus Areios (Ἄρειος)

Zeus, Mylasa yakınlarında Hydisos'ta Ares'le bağlantılı savaşçı anlamına gelen[5] Areios epithetiyle tapınım görmüştür[6]. Günümüzde Muğla'nın Milas İlçesi'ne bağlı Karacahisar Köyü'ne yakın bir yerleşimde kalıntıları bulunan Hydisos, Stephanos Byzantios'un ὑδισσός olarak geçmektedir. 1932 yılında Louis Robert tarafından ὑδισσεῖς demosunun bir adak yazıtı sayesinde lokalizasyonu yapılmıştır[7]. Zeus Areios kültüyle ilgili epigrafik delillerin yetersizliğine karşın, M.Ö. I. yüzyıldan başlayarak sikkeler kültün varlığına ışık tutmaktadır. M.Ö. I. yüzyılda basılan kent sikkelerinde, ön yüzde Zeus Areios **khiton** giymiş, ayakta, sol elinde kalkanıyla, arka yüzdeyse Athena ya da Zeus büstü bulunmaktadır[8]. Sadece büstüyle de betimlendiği sikkeler mevcutken, bir de ön yüzünde miğferli ve sakallı Zeus büstü ve arka yüzünde kartal, yıldırım demeti ya da Pegasos olan sikkeler de vardır[9]. Bu döneme ait bir sikkenin ön yüzünde de sakallı Zeus başı, arka yüzünde mızraklı ve kalkanlı Athena bulunmaktadır[10]. Roma İmparatorluk Dönemi'nde de Zeus Areios betimlemesi benzer özellikler göstermektedir. Domitianus dönemi sikkelerinde üzerinde **khiton** olan Zeus ayakta durur, sol elinde kalkan vardır ve sağ eliyle de mızrağını kaldırır. Ayaklarının dibinde bir kartal vardır. Hadrianus döneminde de aynı **typos** görülürken ve bir de ek olarak Zeus Areios lejandı bulunmaktadır[11]. Zeus Areios'un bu betimlemelerindeki askeri görüntüsü Areios epithetiyle son derece

[5] H.G. Liddell, R. Scott, **A Greek English Lexicon**, Oxford University Press,1996.
[6] Roscher, **a.g.e.**, s. 603; Schwabl, **a.g.e.**, s.276-277.
[7] Şahin, **a.g.e**., s.23 dn.281; L. Robert, "Rapport Sommaire sur un premier voyage en Carie", **AJA**, 1935, s.339-340
[8] Laumonier, **a. g.e**., s.186. **BMC** Caria, s.122, no. 1-2; Cook, **a.g.e.**, II, 705,848.
[9] Laumonier, a.g.e.,s. 186; **Revue Numismatique**, s.77 no: 64-65, 1907
[10] Laumonier, **a.g.e**., s.186 **;Numismatic Chronicle**,s.114,1898.

[11] Laumonier, **a.g.e.**, p.187; Cook, **a.g.e**, II s.706, res.635.

uyumludur ve Mylasa çevresinde sıkça rastlanan Zeus Karios gibi askeri Zeus'lara iyi bir örnektedir. Nümismatik kaynakların dışında, Louis Robert bir rahip yazıtında, Hydisos'un Zeus Areios'u olarak tanrıdan bahsedildiğini belirtmiştir[12]. Yerel bir tanrı olduğu düşünülen[13] Areios'un Zeus kültüyle birleşerek, ona adını epithet olarak vermesiyle oluşmuştur ve Karia'da, çeşitli etkileşimler sonucunda hellenize olmuş yerel tanrılardan biridir.

3.1.1.3. Zeus Eleutherios (Ἐλευθέριος)

Zeus, kurtarıcı ve özgürleştirici anlamlarına gelen Eleutherios epithetiyle, Karia'da özellikle Mylasa yakınlarındaki Olymos'ta (Kafaca) ve Amyzon'da (Mazın), Kys'ta tapınım görmüştür[14]. Zulüm ve saldırıdan koruyan Zeus Eleutherios inancının ilk olarak Yunanlar'ın M.Ö. 497 yılında Plataeae'da Persler'i yenmesiyle ortaya çıktığı düşünülmektedir. Buradan Atina'ya ve Samos'a yayılmış ve panhellenik bir kült haline gelmiştir. Daha sonra, yerel Zeus kültleriyle etkileşime geçerek bölgesel olarak da yaygınlaşmış ve panhellenik unsurlarından yerel unsurlarını ayırmak imkansız hale gelmiştir[15]. Mylasa ve Amyzon civarında bulunmuş bir çok yazıtta Zeus Eleutherios'un adı geçmektedir. Bunların arasında adak yazıtları[16], arazi satışlarıyla ilgili yazıtlar[17] ve onurlandırma yazıtları[18] bulunmaktadır. Yazıtlarda geçen kişi adlarına bakılırsa, Karia'nın yerlileri tarafından, hellenize olmuş Karialı'lar tarafından ve de Roma vatandaşı olmuş Karialı'lar tarafından tapınım görmüştür.

3.1.1.4. Zeus Euromeus/Lepsynos (Εὐρωμεύς/Λεψύνος)

Milas Ovası'nın kuzey ucunda, Bafa Gölü'nün güneyinde Ayaklı'da bulunan Euromos kentinin baş tanrısı olan ve aynı zamanda Zeus Lepsynos/Lepsinos ismiyle

---

[12] Laumonier, **a.g.e**, s.187; L. Robert, **Hellenica X**, Paris, 1955, s.77, dn.3
[13] Laumonier, **a.g.e.**, s.187.
[14] **A.e.**, s.143, s. 463; Roscher, **a.g.e.**, s.609; Schwabl, **a.g.e.**, s.303.
[15] " Zeus." **Brill's New Pauly.** Brill Online , 2013, http://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/zeus-e12216820, 12 Şubat 2013.
[16] **SEG** XXVI,978.
[17] **BCH** V, 1881, 107-119, no. 11.A; **BCH** XXII, 1888, 29-31.
[18] **BCH** XI, 1887, 306-308, no. 1.

de anılan Zeus Euromeus'la ilgili en önemli kaynak kent sikkeleridir ancak Zeus Lepsynos'la ilgili bir kaç yazıt da ele geçirilmiştir. Bunlardan biri Miletos'ta bulunmuştur ve Iasos'lu Pantainos onuruna yaptırılmış bir yazıttır. Bu yazıtta tanrının adı λέψυνος olarak geçmektedir[19]. Bir de Euromos'taki Zeus tapınağında bulunan ve M.Ö. III. yüzyıla tarihlenen bir onurlandırma dekretinde, bu stelin Zeus Lepsynos tapınağına dikilmesi gerektiği yazılmıştır[20]. Zeus Lepsynos Tapınağı'nın günümüze ulaşan kalıntıları M.S. II. yüzyıla tarihlenmektedir. Ancak tapınağın bulunduğu yerin M.Ö. VI. yüzyıldan itibaren kutsal alan olarak kullanıldığı düşünülmektedir[21].

M.Ö. II. yüzyıldan itibaren Zeus Euromeus simgeleri sikkelerde görülmeye başlanmıştır. Üzerinde Zeus başı, defne ve **labrys** adı verilen çifte balta bulunan sikkeler, Roma İmparatorluk Dönemi'nde yerini, ön yüzünde sağa doğru yürüyen, **labrys**li ve mızraklı Hellen tarzı bir Zeus, arka yüzündeyse **labrys** olan sikkelere bırakmıştır. Bunun dışında, yaklaşık olarak aynı döneme tarihlenen sikkelerde, Zeus **polos**suz, kollarını iki yana açarak elinde mızrak ve **labrys**le ve silindir biçimli bir **ksoanon** ile betimlenmiştir. Bu sikkeleri arka yüzlerinde Dionysos, **labrys**, geyik, kartal motifleri görülmektedir[22]. Kentin Augustus dönenimde basılan sikkelerinde Zeus Hellen tarzı giyinmiş, başı sağa dönük, sağ elinde çelenk, sol elinde mızrakla betimlenmiştir. Yine **ksoanon**, labrys ve geyik sembolleri kullanılmıştır. Hadrianus dönemi sikkelerinde tek başına geyik görülmektedir. Commodus döneminde Zeus'un ve Nike yanyana ve **labrys** bulunur. Caracalla dönemi sikkelerinde **labrys**, **ksoanon** ve mızrak bulunmaktadır. **Ksoanon** ve mızrak **tetrastil**deki bir tapınağın içindedir ve üzerinde ZEUS EURVMEUS lejandı bulunmaktadır. **Ksoanon** ve **labrys**'in bu kültte de önemli olması açısından, Zeus Labraundos'la benzerlikler göstermektedir. Karia'da, Amyzon'da Zeus Khoma...os adında bir başka Zeus kültünde de geyik motifine rastlanmaktadır. Geyik genel olarak anatanrıça kültleriyle bağlantılı bir sembol gibi görünse de, Zeus bağlantılarına başka yerlerde de rastlanmaktadır.

[19] Şahin, **a.g.e.**, s.92;**SEG** XXVIII,1978,243, no.843;**BCH** XXII,1898, p.373; Laumonier, **a.g.e**., s.174.
[20] Şahin, **a.g.e**., s.93; **SEG** 43,710.
[21] Bean, **a.g.e.**, s. 30-31.
[22] Laumonier, **a.g.e**., s.166-168.

Örneğin Jupiter Dolichenus kültünde Karialı Zeus'ların izlerini sürmek mümkündür. Hitit tanrılarından Teşup'un mirasçısı olan Jupiter Dolichenus geyik ya da boğa başına konmuş bir kartalla simgelenmiştir. İlahi anlamda kullanılmış geyik motifi M.Ö. II. binyılda Alacahöyük'te görülmüştür. Hititler'de tanrı, geyiğin üzerinde bir kartal ya da bazen **labrys** tutar[23]. Bu da Zeus Euromeus'un, özgün yerel bir Anadolu tanrısı olduğunu ve Zeus'la özdeşleştirildiğini kanıtlamaktadır. Didim'deki Apollon'la da benzerlik gösteren Zeus Euromeus, Karia Bölgesi'nde Apollon ve Zeus'un birbiri yerine geçtiği durumlardan birinin de örneğidir. Sonuç olarak, yerel bir Anadolu tanrısı olan ve Apollon özellikleri gösteren Zeus Euromeus'la ilgili olarak, gökyüzünün büyük tanrısı olduğu, verimlilik tanrısı olduğu, doğa tanrısı olduğu, geyiklerin efendisi olduğu söylenebilir[24]. Zeus Euromeus Tapınağı'nda M.S. II. yüzyıla tarihlenen **cella** dış duvarında bulunan bir çifte balta kabartması ve iki yanındaki birer kulak kabartması tanrının dinleyen ve çare olan bir yapısı olduğunu ortaya koymaktadır[25].

İlaveten, Euromos'ta yerel Zeus'la bağlantılı Dioskur'lar da bulunmaktadır. Bu birliktelik Karia'da yaygın olmakla beraber, kültün eskiliğinin de bir kanıtı olarak görülmektedir. Küçük Asya asıllı olduğu kabul edilen Dioskur'lar kültünün Euromos, Tabai ve Sinuri'deki örnekleri Dolichenus'un yargıç Castor'unu hatırlatır[26].

3.1.1.5. Zeus Hoplosmios (Ὁπλόσμιος) :

Karia kökenli olup olmadığı konusu tartışmalı olan Zeus Hoplosmios'la ilgili Karia'yla ilişkili epigrafik ya da nümismatik malzeme bulunmamaktadır. Zeus Hoplosmios'un Karia'yla ilişkilendirilmesini sağlayan kaynak Aristoteles'in **De Partibus Animalum** adlı eseridir. Aristoteles, insanların kafası koptuktan sonra nasıl konuştuklarıyla ilgili bir hikaye anlatır. Bu hikayeye göre, Karia'da Zeus Hoplosmios'un bir rahibi öldürüldüğünde, ölü rahibin kafası, onun öldükten sonra konuştuğunu iddia edenlerce mahkemeye getirilmiş ve rahibin vücudundan ayrılmış

[23] Laumonier **a.g.e**., s.172.
[24] Laumonier, **a.g.e**., s.173.
[25] Mustafa H. Sayar, "**Karia Dağ Tanrıları**", 4. Karia, Karialılar ve Mylasa Sempozyumu, 2011.
[26] Laumonier**, a.g.e**., s.173

kafası bir kaç defa katilin adını söylemiştir[27]. Laumonier, bu hikayeden yola çıkarak Mylasa'da gerçek bir dini kraliyet olduğunu ve görev devrinin bir düelloyla gerçekleştiğini söyler[28]. Bu kültünün varlığını kanıtlar nitelikte bir yazıt Arkadia'da; Mantinea'da bulunmuştur. Ὁπλαδμία adında bir kabilenin adı ve Methydrion'daki Ζεὺς Ὁπλόσμιος olarak tanrının adı bu yazıtta geçmektedir[29]. Genel kanı bu tanrının Arkadia'da mevcut olduğu yönündedir.

3.1.1.6. Zeus Hyarbesyton(Ὑαρβεσυτῶν)

Mylasa'daki kabilelerden bir tanesi olan Hyarbesytai[30], üzerine daha çok şey bilinen Otorkondeis kabilesi gibi kollektif ruhlarını temsil eden kabile tanrılarını, Zeus'la birleştirerek kendi kültlerini oluşturmuşlardır. M.Ö. I. yüzyıla tarihlenen bir adak yazıtında Hyarbesytai kabilesinden olanların adak olarak Zeus Hyarbesyton'a vereceklerinin bir listesi bulunmaktadır[31]. Laumonier, Hyarbesytai kabilesinin en başta Hyarbesys adlı bir yerdeki tapınağa bağlı olduğunu önermiştir ancak, Louis Robert ise bu yerin adının Ὑσαρδιδα olduğunu söylemektedir[32].

3.1.1.7. Zeus Hypsistos (Ὕψιστος)

Karia'nın çeşitli yerlerinde tapınım gören Zeus Hypsistos kültünün derinlemesine incelenmesi Stratonikeia ve çevresi Zeus kültlerinde yapılacaktır. Mylasa'da bulunan uzun bir dekret üzerinde ve küçük bir mermer altlıkta Zeus Hypsistos adı görülmektedir[33].

---

[27] Aristoteles, **De partibus animalium**, iii, 10.
[28] Laumonier, **a.g.e.**, s.58.
[29] Şahin**, a.g.e.**, s.58 ; Robert, **Noms indigenes dans l'Asie Mineure Greco-Romaine**, Paris : Maisonneuve, 1963, s.189, dn.2; Laumonier, **a.g.e.**, s. 58.
[30] Laumonier, **a.g.e.**, s. 128
[31] Blümel, **Mylasa** I, no.301.9,13,22; **SEG** 15 648; F. Sokolowski, **Lois sacrées de l'Asie Mineure**, De Boccard, Paris, 1955, 154-156 n. 62.
[32] Laumonier **a.g.e.**, s. 129; L. Robert, **Le sanctuaire de Sinuri près de Mylasa**, De Boccard, Paris, 1945, s.77-78
[33] I**Mylasa**, no.212.2, 310.2.

3.1.1.8. Zeus Karios (Κάριος)

Zeus'un bölgedeki önemini vurgulayan ve Karialı Zeus anlamına gelen Karios epitheti altında Zeus tüm Karia'da tapınım görmüştür ama adının en çok geçtiği Karia kenti Mylasa'dır[34]. Zeus Karios'a yalnızca epigrafik ve nümismatik buluntular değil, aynı zamanda Eskiçağ Kaynakları da ışık tutmaktadır. Strabon, Mylasa'da Zeus'a adanmış üç tapınak olduğunu ve bunlardan birinin Zeus Karios'a ait olduğunu ve Karialılar'ın kardeş halkları Lydialılar'ın ve Mysialılar'ın da bu tapınakta hakları olduğunu söyler[35]. Zeus Karios tapınağıyla ilgili aynı detaylar kendisi de bir Karialı olan Herodotos tarafından da verilmiştir[36]. Arkaik Dönem'de çevre halklar ve Karia için çok önemli bir tanrı olduğu bu şekilde anlaşılmaktadır[37]. Laumonier, tapınağın yerinin Augusteum'a yakın Hasarbaça tepede olduğu düşünmektedir[38]. Louis Robert, tapınağın tepenin aşağısında, Augusteum'un yerinde olduğunu söylemiştir[39].

Antik yazarlardan Aelianus'a göre Zeus Karios, Labraunda'daki Zeus Stratios'la aynı tanrıydı[40] ancak bu önermenin yanlış olduğu anlaşılmaktadır[41]. Örneğin, M.Ö. I. yüzyıla ait bir yazıtta iki farklı kişinin ayrı ayrı Zeus Karios ve Zeus Stratios rahipleri olduğu anlaşılmaktadır[42]. Ayrıca, Herodotos sayesinde Zeus Karios'a kurban kesildiği bilinmektedir. Atina'da devlet adamı olan ancak Herodotos kökenlerini bilmediğini söylediği Isogoras'ın ailesinin Zeus Karios'a hayvan sunusu yaptığından bahseder[43]. Antik yazarlardan Stephanos Byzantios ise, Zeus Karios'un kökenini Lydia'ya bağlamaktadır. Lydia Bölgesi'nde Torrebia'da Karios adında bir dağdan ve burada Torrhebia ve Zeus'un oğlu Karios'a adanmış bir kutsal alandan bahsetmektedir[44].

---

34 Sokolowski, **a.g.e.,** 155, no. 62; Şahin, a.g.e., s.68-69.
35 Strabon, **a.g.e**., xiv, II, 23.
36 Herodotos,**a.g.e.**, i, 171, 6.
37 Laumonier, **a.g.e.**, s.40.
38 **A.e**., s.43.
39 **A.e.**, s.44.
40 Aelianus, **De Natura Animalum**, xii, 30.
41 Laumonier, **a.g.e.**, s.41.
42 Laumonier, **a.g.e**., s.41; Le Bas and Waddington, **Inscriptions grecques et latines receuillies en Grèce et en Asie Mineure,** Paris, 1870, n. 415.
43 Herodotos, **a.g.e.,** v,66.
44 Laumonier, **a.g.e.,** s.42.

Zeus Karios'a ait olduğundan kesin olarak emin olunmasa da, Zeus'a benzeyen bir **typos** Hadrianus dönemi sikkelerinde görülmektedir. Cepheden, ayakta, kısa bir **khiton** giymiş ve **himation**u sağ koluna atılmış biçimde olan bu Zeus'un sağ elinde mızrak, sol elinde kalkan bulunmaktadır. Kalkanla arasında ya bir **omphalos** ya da bir küre üzerinde kartal bulunurken, bazen de Zeus Osogoa'yı hatırlatan yengeç mızrağın yanında durmaktadır[45].

M.Ö. IV. yüzyılda Hekatomnoslar döneminde Zeus Labraundos'un önem kazanmasıyla, Zeus Karios kültünün önemini yavaş yavaş kaybettiği düşünülmektedir. Bu tarihten itibaren, Karios epithetinin genel bir kavram olarak Mylasa'daki bir **syngeneia** Zeus'unu ya da Zeus Labraundos'u belirtmek için özellikle yabancılar tarafından kullanılan bir epithet olduğu ileri sürülür[46].

Mylasa ve çevresinde Zeus Karios için yaptırılmış adak yazıtları, rahip listelerinin olduğu yazıtlar ve arazi satışıyla ilgiliyle yazıtlar bulunmaktadır[47]. Bunun dışında Stratonikeia ve çevresinde, özellikle Panamara'da Zeus Karios'un adının geçtiği birçok onurlandırma yazıtı da mevcuttur[48].

3.1.1.9. Zeus Kasosseon (Κασωσσέων)

Zeus Kasosseon'un epithetini aldığı Kassosos yerleşimi Mylasa'nın iki saat güney doğusunda, Ula yakınlarında bir dağda bulunmaktadır. Bu yerleşimi lokalizasyonu Hulo ve Szanto tarafından yapılmıştır. Louis Robert'in bölgedeki araştırmasından önce bilinen dört yazıttan üçünün kütle ilgili olduğu tespit edilmiştir. Bu yazıtlardan bir tanesi Zeus tapınağını koruyanlara sağlanacak avantajlardan ve korumayanların başlarına gelecek uğursuzluklardan bahseder. Ayrıca kutsal alanda gece bekçiliği görevini lâyıkıyla yerine getirmeyen kişilere her gece için tanrıya 5 obolos ceza ödetileceği belirtilmiştir[49]. Diğer bir yazıt, rahiplik satışıyla ilgilidir ve uygulanması gereken prosedürü içermektedir. Boğa kurbanı esnasında, tanrıya peynirli çörek sunulması gerektiği ve kurbandan rahibin payına düşecekler ve rahibin

[45] Laumonier, **a.g.e.**, s. 44
[46] Laumonier, a.g.e, s. 42
[47] **ILabraunda** 70; **IMylasa** 204; **SEG** 51,1498.
[48] **SEG** 4, 244; **IStratonikeia** 20. **BCH** XXVIII, 1904, 354-356, no. 1; **BCH** LXI, 1937, 238, no. 1.; **BCH** LXII, 1938, s. 167.
[49] I**Mylasa** II no.942-943, Laumonier, **a.g.e**., s. 184-185.

hangi aylarda tapınak hazinesine ödeme yapacağı belirlenmiştir[50]. Çok aşınmış durumda olan üçüncü yazıtsa, Zeus'un kutsal alanından ve topraklarından bahsetmektedir[51]. Ayrıca bu yazıtlardan birinde geçen κανηφόρον sözcüğü sayesinde Kasossos'ta Zeus adına bir festival yapıldığı anlaşılmaktadır[52].

3.1.1.10. Zeus Konodorkondeon (Κονοδωρκονδέον):

Zeus Konodorkondeon Mylasa'daki kabile kültlerine bir örnektir. Konodorkondeis kabilesinin, kollektif ruhlarını yerel bir tanrıya yansıtması ve onu daha sonra da Zeus'la özdeşleştirmeleriyle oluşmuş bir tanrıdır. Mylasa'da bulunmuş bir onurlandırma dekreti üzerinde Konodorkondeis halkının bir başka halkın vatandaşına yaptığı kutsal kurban sunuları anlatılmaktadır[53].

3.1.1.11. Zeus Kretagenetas (Κρηταγενέτας):

Zeus Kretagenes'le bağlantılı olan Zeus Kretagenetas Kültü'nün kökeni olarak Girit'in batısı gösterilmektedir[54]. Karia'da Amyzon'da görülen bu kült[55] Seleukos kralı III. Antiokhos tarafından kurulmuş resmi bir külttür[56]. Karia'da bu tanrının varlığı Karialılar'ın Girit kökenli olduğu iddiasıyla bağlantılı olarak doğmuş olabilir. Aynı zamanda Giritliler'in atası olarak görülen Herakles'in aynı zamanda I. Seleukos'un da atası olduğuna inanılıyordu. Bu bağlamda, Zeus Kretagenetas kültünün Karia'daki Seleukoslar'ın resmi krallık kültü olması şaşırtıcı değildir[57].

3.1.1.12. Zeus Kretagenes (Κρηταγενῆς)

Zeus doğum yeri olan Girit'le bağlantılı epitheti Kretagenes adı altında Karia'da, Mylasa çevresinde tapınım görmektedir. Bu kültün Mylasa ve Olymos

---

[50] **A.e**., s.185.
[51] Şahin, **a.g.e.,** s.73-74; Laumonier **a.g.e.,** s.185.
[52] Esen Kaya, "**Eskiçağda Karia Bölgesinde Festivaller**", İstanbul Üniversitesi, 2009, s. 65. Kanephoros, festival alayında kutu taşıyanlara verilen addır.
[53] L. Robert **AJA** 1935, 336; **BCH** LVIII,1934, s.322.
[54] R.F. Willets, **Cretan Cults and Festivals**, Barnes and Noble, New York, 1962 s.188-193.
[55] J. ve L. Robert, **Fouilles d'Amyzon en Carie** I,Paris,1983 s.165-166.
[56] **SEG** 33,1983, 248 no.851.
[57] **SEG** 52,1026

çevresinde görülmesi M.Ö. II. yüzyılın başına tarihlenmesine rağmen, tanrının rahipleriyle ilgili belgeleri aynı yüzyılın sonuna tarihlenmektedir[58]. Euromos'taki Zeus Lepsynos tapınağında bulunmuş ve makam kurulmasıyla ilgili bir dekrette Zeus Kretagenes'in rahibinden bahsetmektedir[59].

3.1.1.13 Zeus Labraundos / Stratios (Λαβράυνδος / Στράτιος)

Zeus Labraundos kültü Karia'nın en önemli kültlerinden biridir ve bölgede süregelmiş akkültürasyonun bir sonucudur. Mylasa'nın kuzey batısında bulunan Labraunda kutsal alanı 1948'den bu yana İsveçli arkeologlar tarafından kazılmaktadır[60]. Önce bağımsız, daha sonra siyasi olarak Mylasa'ya bağlı bir dağ köyü olduğu düşünülen Labraunda'nın tanrısının kaderi Hekatomnid Hanedanı'yla parallellik göstermiştir. Hatta Hekatomnid hanedanı soyunun bu köyden geldiği düşünülmektedir. Zeus Labraundos'un Karia'nın en büyük tanrısı olmasının altında bu hanedan bağlantısı yatıyor olabilir. Sonuçta, Hekatomnidler Halikarnassos'a taşındığı zaman da Zeus Labraundos **typos**lu sikkeler basmışlardır[61]. Özetle, M.Ö. VII. yüzyıldan itibaren varlığını sürdürdüğü düşünülen kültün önemi, yazıtlar, sikkeler ve imar işlerinden anlaşıldığı kadarıyla Hekatomnid ve Roma hakimiyeti altından artmıştır[62].

Zeus Labraundos, epithetini yüksek ihtimalle Zeus'un Karia'daki en yaygın attribüsü olan **labrys** denilen çifte baltadan almaktadır. **Labrys** kelimesinin kökeniyle ilgili birçok iddia ortaya atılmıştır. Amazonlar'dan Lydia'ya geçtiği söylenen çifte balta aynı zamanda Amazonlarla ilişki içinde olduğu bilinen Hititlerde de görülmektedir[63]. Minos'taki labirent (λαβύρινθος, çifte baltanın evi) ve çifte balta imgesinin önemi nedeniyle orayla da bağlantılandırılmıştır. Minos kültüründe

---

[58] Şahin, a.g.e., s. 85-86.
[59] A.e. s.86 , R. M. Errington, **Inschriften von Euromos**, EA 21,1993,24-25 no.5, lev.5.
[60] Laumonier, **a.g.e**., s.47
[61] Laumonier **a.g.e**., s. 45-46
[62] Plutarkhos'dan çıkarım yapılarak ulaşılan tarihle, kazılarda bulunan keramiklerini tarihi örtüşmektedir.http://www.labraunda.org/Labraunda.org/Ancient_authors_about_Labraunda_eng.html, (Çevrimiçi) 16 Nisan 2013.
[63] Plutarkhos, **Moralia**, xlv,302; F. Graf,"Labrys" **Brill's New Pauly**, Brill Online, 2013, http://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/labrys-e627630, (Çevrimiçi)14 Nisan 2013; Cook, **a.g.e**., II, s.560.

kadın ilâhlarla bağlantılandırılan çifte balta aynı zamanda ritüellerde kullanılıyordu[64]. Kültün anlaşılmasına antik kaynaklar çok yardımcı olurlar. Herodotos'a göre, Ion İsyanı'nda hezimete uğrayan Karialılar, Labraunda Kutsal Alanı'nda Zeus Stratios'a atfedilen kutsal bir ormana çekilmişlerdir. Bu savaşın M.Ö. 497 yılında olduğu düşünüldüğünde, M.Ö. V. yüzyıldan beri, Labraunda'da da bir dağ tanrısı kültü olduğu anlaşılmaktadır[65]. Strabon da, Mylasalılar'ın ve komşu halkların ibadet ettiği Zeus Stratios adlı bir tanrıya adanmış bir tapınak olduğunu ve bu tanrının kült objesinin **ksoanon** olduğunu söylemiştir[66]. Zeus Labraundos'un **ksoanon**'u Doğu'daki ahşap kült idolleriyle (Ephesos Artemis'i, Samos Hera'sı) bir çok ortak özelliğe sahiptir. Yalın ve sabit bir gövdede bacakları birarada, kolları önde bir idol olduğu düşünülmektedir[67]. Plutarkhos tapınağın tarihini M.Ö. VII. yüzyıla çekmektedir ve çifte baltanın kökenini için de Lydia'yı önermektedir[68]. Aelianus'a göre, Zeus Labraundos'un yanında bir kılıç bulunuyordu ancak günümüze ulaşan tasvirlerinde henüz böyle bir kılıca rastlanmamıştır. Öte yandan, Aelianus, Zeus Labraundos'a hem Zeus Stratios hem de Zeus Karios demektedir[69]. Zeus Labraundos'a, Zeus Karios denmeye başlanmasıyla, önce kırsal bir tanrı olan Labraundos'un etki alanını genişlettiği ve Karialılar için ulusal bir tanrı olduğu anlaşılmaktadır.

Labraunda adı verilmiş yerde kurulan Zeus Labraundos kutsal alanı dağın yamacında teraslar üzerine oturtulmuştur. Günümüzde beş terastan oluşan alanın Arkaik Dönem'de ve Klasik Dönem'in başında tapınağın doğusunda bulunan tek bir terastan oluştuğu bilinmektedir. M.Ö. VI yüzyılın sonunda, bu terasın batı tarafında girişinde iki sütun bulunan küçük bir tapınak inşa edilmiştir. Kutsal alan bugünkü boyutlarına M.Ö. IV yüzyılın sonunda getirilmiştir. M.Ö. IV. yüzyılda, Hekatomnid hanedanından Maussollos ve Idrieus birçok yapı faaliyetinde bulunduğu girişlerin üzerine yaptırdıkları Zeus'a ithaf yazıtları sayesinde bilinmektedir[70].

---

[64] F. Graf, "Labrys." **Brill's New Pauly.**
[65] Herodotos, **a.g.e**., v.119-121.
[66] Strabon, **a.g.e**., xiv.2.2
[67] Laumonier, **a.g.e.**, s.70-71.
[68] Plutarkhos, **a.g.e.,** 301-302.
[69] Aelianus, **De natura animalium,** xii.30.
[70] http://www.labraunda.org/Labraunda.org/The_layout_of_the_sanctuary_eng.html, (Çevrimiçi), 14 Nisan 2013.

Zeus Labraundos'un doğası dağ tanrılarının genel özellikleriyle büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Deniz seviyesinden yaklaşık olarak 700 metre yüksekte olan Labraunda Kutsal Alanı ormanlarla izole olmuş bir yerde olmasına karşın, görüş menzili geniştir. Yunan Anakarası'ndaki emsallerinden daha çok toprakla (yerle) ilişkilidir. Gökyüzüyle yerin birleştiği bu yerde tapınım gören bu tanrı açıkça göğün kudretini sembolize eder ve kutsal alanının da yıldırım düşmesiyle yarılan büyük bir kayanın altında bulunması tesadüf değildir. Tasvirlerinde elinde tuttuğu çifte balta, Anadolu'nun ve Mezopotamya'nın hava ve fırtına tanrılarını akla getirir[71]. Doğa'nın bütün güçlerinin tanrısı olan Zeus Labraundos kutsal bir ormandadır ve kahin balıkları vardır. Bu balıkların Aelianus ve Yaşlı Plinius tarafından altın takılar taktığı söylenmiştir[72]. Ayrıca, çifte balta ve kulak kabartmalı bir mimari parça tanrının Θεος επηκοος yani dinleyen tanrı olduğunu, ona başvuranların dertlerine çare olduğunu göstermektedir[73].

İlaveten, Zeus Labraundos'un mistik bir karaktere sahip olduğu düşünülmektedir ve tapınağın çevresindeki nekropolün önemi de bu şekilde açıklanabilir[74]. Bunun dışında, elinde çifte balta tutan ve aynı zamanda Stratios epithetiyle de anılan Zeus Labraundos bir savaş tanrısıdır. Sonuçta taşıdığı bu alet, insanların hayvanlardan üstünlüğü kanıtlayan ilk silahtır[75]. Karialılar'ın paralı asker olarak bir çok yere gittiği düşünülürse, en önemli tanrılarından birinin savaşçıl bir özellik göstermesi şaşırtıcı değildir. Zeus Labraundos tek bir vücutta bir çok unsuru birleştirmektedir. O bir doğa, hava, dağ ve savaş tanrısıdır.

Zeus Labraundos'un en önemli attribüsü olan çifte baltayı Karia'da çeşitli yerlerde ve başka tanrılarla da ilişki içinde görmek de mümkündür. Çifte balta ilk olarak satrap Piksodaros dönemindeki altın sikkelerde kullanılmıştır[76]. Bunun dışında Mylasa, Alinda, Euromos, Aphrodisias ve Stratonikeia kent sikkelerinde de çifte balta tasviri görülmektedir[77]. Ayrıca Zeus Labraundos üzerinde **khiton** ve

[71] Laumonier **a.g.e.**, s.99
[72] Aelianus **a.g.e.**, xii.30, Plinius, **Naturalis Historia** xxxii,16.
[73] Şahin, **a.g.e.**, s.89.
[74] Laumonier**a.g.e.**, s.100.
[75] **A.e**. s. 100
[76] **BMC** Caria, 184, lev. 28.12.
[77] Şahin, **a.g.e.**, s.89.

himationla, sağ elinde çifte balta, sol elinde asasıyla gümüş satrap sikkelerinde görülmektedir[78]. İmparatorluk dönemi Mylasa sikkelerinde **ksoanon** olarak betimlenen Zeus Labraundos'un başında **kalathos**, sağ elinde çifte balta, sol elinde asa, yanında panter ya da aslanla betimlenmiştir[79].

Karia'nın birçok yerinde Zeus Labraundos'a adak yazıtları, adının geçtiği onurlandırma ve arazi yazıtları bulunmuştur. Halikarnassos, Latmos Herakleiası, Mylasa ve Olymos bu yerleşimlerden bazılarıdır[80]. Labraunda kutsal alanı çevresi ise doğal olarak Zeus Labraundos yazıtlarının en zengin olduğu alandır. Yazıtlar sayesinde, Zeus Labraundos adına yılda bir defa festival düzenlendiği bilinmektedir. Başta yılda bir gün kutlanan festival, Mausollos döneminde beş güne çıkarılmıştır. Mylasa ve çevresindeki kentlerden çok sayıda kişinin geldiği düşünülen festival programında tören alayı, spor yarışmaları, kurban ve şölenler vardır. Tören alayının Mylasa ila Labraunda arasında bulunan taş döşeli yoldan geçerek Zeus Labraundos'un kutsal alanına ulaştığı bilinmektedir[81].

Zeus Labraundos, Karia'nın herhangi bir şekilde etkileşime geçtiği bütün kültürlerden birtakım şeyler yansıtmaktadır ve Zeus'un yerel bir kült tarafından adaptasyonunun en iyi örneklerindedir. Zeus Labraundos kültü çerçevesinde Zeus'un yerel bir inanışa entegre oluşu incelenebilmektedir. Aynı zamanda, dağ, doğa ve bereket tanrısı olan yerel Zeus Labraundos'un Stratios epitheti alarak savaş tanrısı olarak tapınım görmesi de bir synkretizm örneğidir. M. Ö. V. yüzyıldan itibaren Batı Anadolu'da sıkla rastlanan dışardan gelen kültleri kendi öz unsurlarına adapte etme oluşumunun Karia'daki en önemli örneklerindendir. Karia bölgesinin dışa açılmaya başladığı Klasik Dönem'de, Zeus Karia'nın yerel tanrısı Labraundos birleşerek bu kültü oluşturmuştur. Attribüleri arasında olan yıldırım demeti ve asayı bir kenara bırakarak çifte baltası ve göğsündeki bereket sembolleriyle yerel tanrıya adapte olmuştur[82].

[78] **BMC** Caria, s. 180-181
[79] Şahin, **a.g.e.**, s.89.
[80] **CIG**, 2896; I**Mylasa** 814.
[81] Esen Kaya, "**Eskiçağda Karia Bölgesi'nde Festivaller**", İstanbul Üniversitesi, 2009, s. 60
[82] M.H.Sayar, "**Karia'nın Dağ Tanrıları**", Karia, Karialılar ve Mylasa Sempozyumu, 2011.

3.1.1.14. Zeus Maunniton (Μαυννιτῶν)

Zeus Maunniton, Maunnitai yada Mauntai **syngeneia**sının tanrısıdır. Maunnis toponimiyle bağlantılı oldukları düşünülmektedir[83]. Mylasa'da bulunan kırık bir yazıt üzerinde bu tanrının adı geçmektedir[84].

3.1.1.15. Zeus Osogoa (Οσογῶα)

Karia'nın en önemli kültlerinden biri olan Zeus Osogoa'nın Mylasa'nın içinde bir kutsal alanı bulunmaktadır[85]. Mylasa Ovası'ndaki en zengin kutsal alanlardan biri[86] olan bu alanda ağaçlar, bağlar ve evler olduğu Ombianon Pedion'daki bir arazi satışıyla ilgili bir dekretle kanıtlanmıştır[87]. Zeus Osogoa Mylasa ovasında en zengin topraklara sahip üç tanrıdan biridir[88]. Zeus Osogoa'nın tapınağı Mylasa'nın batı kenarında bazı antik yazarlara göre duvarın dışında, Strabon'a göre ise kentin içinde bulunuyordu. Bugün Sodra Dağ adı verilen bir tepenin eteklerinde sadece **kyklopik** taşlarla örülmüş poligonal bir duvar kalıntısı ve sütunlar görülmektedir. Tapınağın bulunduğu yeri tahrip olmadan önce gezenler kısa kenarlarında altı, uzun kenarlarında ise yedi sütun olduğunu ve Ion düzeninde olup bir podium üzerinde bulunduğunu söylemektedir. Tapınağın frizi boğa başları; üç ayaklar ve **phiale**ler ile bezenmiştir[89]. Tapınak çevresinde bulunan Zeus Osogoa'ya dair birçok yazıttan bazıları Mylasa dışından gelenler tarafından yaptırılmış onurlandırma ve adak yazıtlarıdır. Roma dönemine tarihlenen bu yazıtların, Aphrodisias ve Attaleia'dan gelen Karialılar, Ksanthos, Tlos ve Patara'dan gelen Lykialılar, Termessoslu Pisidialılar, Sideli Pamphylialılar, ve de Erythrai ve Lampsakos'dan gelen Ionialılar tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır[90].

Karia'nın ulusal tanrılarından biri olan Zeus Osogoa aynı zamanda Osogollis

---

[83] Laumonier, **a.g.e**., s. 131-132.
[84] Şahin, **a.g.e.** s.99 ; I**Mylasa I**, no.154.5.
[85] Strabon, **a.g.e.** xiv,2,23
[86] Laumonier **a.g.e.**, s.160.
[87] Laumonier **a.g.e.**, s.108-109.
[88] Laumonier, **a.g.e.,** s.160.
[89] A. Akarca, **Milas: coğrafyası, tarihi ve arkeolojisi**, 1954 s.82-83
[90] Laumonier **a.g.e.,** s.110-111.

epithetiyle de anılıyordu[91]. Otorkondeis **phyle**sinin inanışı olarak ortaya çıkan Zeus Osogoa kültünün tanrısı aynı zaman da hellenize edilmiş halde Zenoposeidon olarak da biliniyordu[92]. Ancak Otorkondeis **phyle**sinin belgelerinde bu hellenize edilmiş biçim pek kullanılmıyordu. Otorkondeisler'in yazılı belgelerinde Zeus Osogoa adına yapılan yarışlar, kurbanlar anlatılmaktadır. Bu yazıtlar kültün genel özelliklerine ışık tutmaktadır[93]. Aynı zamanda yazıtlar sayesinde M.Ö. III. yüzyılda Zeus Osogoa, Zeus Labraundos'un şehir hayatındaki eşdeğeri olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Mylasa taşların üzerine kazılmış semboller, sikkeler ve yazıtlar zaman zaman rahiplerini de paylaşan Zeus Osogoa ve Zeus Labraundos kültlerinin ne kadar başa baş gittiklerinin bir göstergesidir. Başlangıçta bir **phyle** tanrısı olan Zeus Osogoa'nın daha sonra Mylasa'nın koruyucu tanrısı durumuna gelmiştir. Bunu da Mylasa da bulunmuş bir dekret sayesinde biliyoruz. Konusu bilinmeyen dekrette Zeus Osogoa kentin koruyucusu ve velinimeti olarak geçmektedir[94]. Ayrıca Zeus Osogoa adına Taurophonia Festivali'nin kutlandığı bilinmektedir. Bu festival sırasında yönetim toplantıları ve ticari toplantılar da yapılıyordu ana festival özünde dini bir bayramdı ve boğa kurbanları önemli bir parçasıydı. Geleneksel olduğu söylenen Taurophonia Festivali'nin asıl kökeninin M.Ö. II. binyıla kadar geriye gittiği Miken ve Ege buluntularından anlaşılmaktadır. Festivalde bir yandan kurban söz konusuyken bir yandan da boğa güreşleri yapılabileceği öne sürülmüştür. Yazıtlardan anlaşıldığı kadarıyla, festivalde **taurophetes** adı verilen bir vatandaş masraflarını **phyle**yle beraber karşıladığı boğaları denize doğru kovalar ve denize düşen boğalardan en son çıkan karaya çıkan yakalanır ve kurban edilirdi. Roma Dönemi'nde festival faaliyetlerine eklenen yarışmada, Otorkondeisler tarafından onurlandırılan vatandaşlar ilan edilirdi[95].

Hem Zeus hem de Poseidon'la bağlantılı bir hayvan olan boğadan çıkışlı bu festivalin Zeus Osogoa adına kutlanıyor olması da oldukça açıklayıcıdır[96]. Zeus Osogoa'nın en önemli attribüleri arasında üçlü zıpkın, yengeç ve çifte balta

[91] Blümel, "Zwei Neue Inschriften aus Mylasa", **EA** 16, 1990,30, No.11 34-35.
[92] Laumonier **a.g.e.,** s.105.
[93] Laumonier **a.g.e.,** s.111-112.
[94] Laumonier **a.g.e.,** s.110, Le Bas, Waddington, **a.g.e.** n. 400.
[95] Laumonier **a.g.e.**, s. 114.
[96] **A.e.**, s. 112-113.

bulunmaktadır[97]. Zeus Osogoa tıpkı Hellen versiyonu Zenoposeidon gibi hem Zeus hem de Poseidon özellikleri göstermektedir. Osogoa'nın çift fizyonomisi Karialılar'ın çift karakterini yansıtır. Doğulu ve dağlı olarak şimşek ve yükseklerle ilişkili Zeus'a tapıyorlardı ve bir yandan da Egeli oldukları için ve adalı bir deniz yönetiminin mirasçıları oldukları için Zeus'u bir deniz tanrısıyla özdeşleştiriyorlardı[98]. (bknz. Zenoposeidon)

Zeus Osogoa'nın temsiliyle ilgili bütün bilgilere ve çift kimliğinin tüm öğelerine nümismatik veriler sayesinde ulaşılabiliyor[99]. M.Ö. II. ve I. yüzyıla tarihlenen Mylasa sikkelerinin ön yüzünde tek başına üçlü zıpkın ya da çifte balta veya yengeçle beraber üçlü zıpkın görülüyor. Arka yüzlerinde ise, tırıs giden at ya da at başı (ve ön ayakları?) ya da çifte balta (eğer önünde yalnızca üçlü zıpkın varsa) veya kartal bulunmaktadır. Bazen de arka yüzde tek başına yengeç olur[100]. Augustus döneminde, sikkelerde defne taçlı sakallı baş yanında da üçlü zıpkın ya da çifte balta, üçlü zıpkın ve yengeç görülmektedir[101]. Nero döneminde, defneli baş ve üçlü zıpkın vardır[102]. Domitianus döneminde, sağda ayakta duran Zeus Osogoa figürü kartal ve asayla görülür ya da Augustus döneminde olduğu gibi çifte balta, üçlü zıpkın ve yengeç kombinasyonu kullanılmıştır[103]. Hadrianus dönemi sikkelerindeki Zeus Osogoa'nın sol elinde kartal, sağ elinde üçlü zıpkın ve de yengeç ya da yalnızca üçlü zıpkın ve/veya çifte balta görülmektedir[104]. Antoninus Pius döneminde, Hadrianus dönemindeki Zeus Osogoa'lı sikkelerle aynı **typos**a sahip sikkeler basılmıştır. Bir de Zeus Karios'la bağlantılı olduğu düşünülen bir typosa sahip bir Zeus Osogoa sikkesi basılmıştır. Bu sikkede kısa **khiton** giymiş Zeus Osogoa'nın sol elinde kalkan ve yanında da omphalos üzerine konmuş kuş bulunur aynı zamanda sağ elinde mızrak

[97] **A.e.**, s. 117.
[98] **A.e.**, s. 124.
[99] **A.e.**, s. 117.
[100] **A.e.**, s. 117-118; **BMC** Caria s.128-9, **DNM** Caria n.421- 424.
[101] **Laumonier** a.g.e**., s. 118; T.E.,** Mionnet, **Description de médailles antiques, grecques et romaines, avec leur degré de rareté et leur estimation III,** 1835 no.305; **BMC** Caria no:24; **DNM** Caria, no.428.

[102] Laumonier **a.g.e**., s. 118; Mionnet **a.g.e**., no.307
[103] Laumonier **a.g.e**., s. 118; Mionnet **a.g.e**., no.308; Imhoof-Blumer, **Kleinasiatiche Münzen**, I, 1901,144 no.4
[104] Laumonier **a.g.e**., s. 118; Cook, **a.g.e.**, II s.578; **BMC** Caria no.26.

ayağında da yengeç vardır[105]. Marcus Aurelius ve Lucius Verus döneminde, Zeus Osogoa üçlü zıpkınıyla ayakta ve yanında yılanıyla duran Asklepios'la betimlenmiştir[106]. Septimius Severus dönemi sikkelerinde, Zeus Osogoa önden hellenize **ksoanon** olarak başı ışık saçar biçimde, sol elinde kartal vardır. Sağ elinde tuttuğu üçlü zıpkınıyla bir yengeçin üzerinde durur. Aynı sikkenin kartal ve asa versiyonu da bulunmaktadır. Bir defne tacı içinde üçlü zıpkın ve çifte baltanın yengeç üzerinde durdukları **typos**ta sikkeler de vardır[107]. Caracalla döneminde, Hellen tarzı Zeus Osogoa ayakta bir tapınak içinde, sağ elinde asa, sol elinde kartalla betimlenmiştir[108]. Caracalla ve Geta döneminde, profilden Zeus Hellen kıyafetleriyle kolları vücuduna yapışık, sol elinde kartal, sağ elinde üçlü zıpkın bulunmaktadır, karşısındaysa **ksoanon** biçiminde Zeus Labraundos vardır[109]. Geta dönemi sikkelerinde, yengeç üzerinde çifte balta ve üçlü zıpkın görülür[110]. Elagabalus döneminde, Caracalla sikkeleriyle aynı **typos**a sahiptir.[111] Tranquillina döneminde ise ayakta Zeus Osogoa, Hellen kıyafetleriyle elinde kartal tutmaktadır[112]. Valerianus döneminde, Zeus Osogoa ayakta, sağ elinde asa ve sol elinde kartal bulunmaktadır[113]. Zeus Osogoa'nın önemli simgelerinden biri olduğu açıkça anlaşılan yengeç imgesine tıpkı çifte baltaya rastlandığı gibi Mylasa çevresinde taşların üzerinde kabartma olarak görülmektedir[114]. **Ksoanon** olarak tasvir edilen Zeus ise Anadolu'da yaygın olan arkaik tarzın bir örneğidir. Zeus Osogoa imajının en tam hali Septimius Severus dönemi sikkelerinde görülmektedir; ayakta duran Zeus uzun bir **khiton** giymiş, sağ ayağı bükük durmaktadır. Kolları vücuduna yapışıktır. Sakallıdır ve başından ışıklar saçar. **Himation**u sol omzunu örtmektedir. Sol elinde bir kartal, sağ elinde yengeç üzerinde duran üçlü bir zıpkın vardır. Uzun kıyafeti, başından saçtığı ışıklar ve yanındaki attribüleri bu tanrıyla ilgili birçok ipucu vermektedir. Giyinik olarak tasvir edilen Zeus Labraundos ve Zeus

---

[105] Laumonier **a.g.e**., s. 118; Imhoof-Blumer, **a.g.e**., I.,145 no.7; Cook**, a.g.e**., II, 578.
[106] Laumonier **a.g.e**., s. 119; Mionnet**, a.g.e**., no.311
[107] Laumonier **a.g.e**., s. 119; Mionnet, **a.g.e**., no.312; **DNM** Caria no.433;**BMC** Caria no.31-32
[108] Laumonier **a.g.e**., s. 119; Mionnet, **a.g.e**., no.316
[109] Laumonier **a.g.e**., s. 119; **BMC** Caria no.37
[110] Laumonier **a.g.e**., s. 119; Mionnet, **a.g.e**., no.323
[111] Laumonier **a.g.e**., s. 119; Imhoof-Blumer, **a.g.e**., s.146, no.10
[112] Laumonier, **a.g.e**., s. 119; **BMC** Caria, no.40.
[113] Laumonier, **a.g.e**., s. 120; Mionnet**, a.g.e.,** VI no.378.
[114] Laumonier, **a.g.e**., s. 120.

Askraios'dan farklı olarak Zeus Osogoa'nın giysisinin kumaşı çok daha fazla ve zariftir. Laumonier bu kıyafetin kökenlerinin çok daha arkaik olduğunu ve oryantal etkiler söz konusu olduğunu belirtmektedir[115].

Zeus Osoga'nın bünyesinde birden fazla özellik barındırdığı ve bunlardan bazılarının birbiriyle çelişkili özellikler olduğu açıktır. Bir **phyle** tanrısı zamanla bir yerleşim tanrısı durumuna gelmiş, koruyucu özellikler üstlenmiş ardından, Karia'ya özgü Zeus'ların özelliklerini de ihtiva etmeye başlamış, Karia'nın ulusal tanrılarından biri durumuna gelmiş, aynı zamanda denizsel özellikler barındırmaya başlamış, Poseidon'la bir tutulmasını sağlayacak attribüler ve isimler edinmiş, daha sonra güneşsel özellikler eklenerek, ışık saçan görünüm edinmiş ve Apollon'un Helios'dan sıklıkla çaldığı rolü üstlenmiştir.

3.1.1.16. Zeus Otorkondeon (Ὀτωρκονδέων)

Zeus Otorkondeon, Otorkondeis kabilesinin tanrısıdır ve zaman zaman Zeus Osogoa'yla özdeşleştirilmiştir. Otorkondeis kabilesinin yerleşim yeriyle ilgili olarak Tarku'nun kutsal alanı anlamına gelen Tarkonda yada Otorkonda toponimileri önerilmiştir[116]. Otorkondeis kabilesinin Zeus Otorkondeon onuruna yazıtları bulunmaktadır[117].

3.1.1.17. Zeus Zanopoteidanos (Ζανοποτειδᾶνος)

Zanopoteidanos epitheti Poseidon'a ait bir epithet olmasına karşın, Mylasa'da Zeus'la özdeşleştirilerek kullanıldığı anlaşılmaktadır[118]. Mylasa ve çevresinde Zeus ve Poseidon ilişkilendirmesinin bir başka örneğidir. Zaten Zeus ve Poseidon'un bağlantılı olduğunu düşünen Cook önce Zeus'un Poseidonla ilişkilendirilmesinin ardında yağmur bağlantısı yatmakta olduğunu iddia etmiştir. Poseidon ve Poteidan adlarının kökeninde **potos** (içilebilir) kelimesinin olduğu savunmuş ve yağmur yağdıran, içme sularının Zeus'unun nehirleri ve kaynakları beslediğini ve onlarında en nihayetinde denize döküldüklerini hatırlatmıştır. Bu savı onay görmemiş ancak

[115] Laumonier, **a.g.e**., s. 120-121.
[116] **A.e**., s.126; I**Mylasa** I, no. 105.1,30.
[117] **A.e**., no.105.1,30, no.106.16, no.113.10.
[118] Şahin, **a.g.e.,** s.188; I**Mylasa** I, no.327,3

daha sonra ileri sürdüğü **Potei-Dan** yani Efendi Zeus tezine daha sıcak bakılmıştır. Efendi anlamına gelen **posis** ve Boiotialar'ın Zeus için kullandıkları **Dan** adından oluşan bu isim, Zanopoteidanos adından çok daha evvel Zeus ve Poseidon'unun ilişkilendirildiklerinin bir göstergesi olabilir[119].

3.1.1.18 Zeus Zenodos (Ζηνοδος)

Ionia'da Klazomenai'da görülen Zeus Zenodos Kültü'nün Mylasa'da da izleri görülmektedir[120]. Mylasa'da bulunan bir mermer parçası üzerinde tanrının adı geçmektedir[121].

3.1.1.19 Zenoposeidon (Ζηνοποσειδῶν)

Mylasa'da görülen ve Zeus Osogoa'yla bağlantılı bir başka Zeus epitheti Zenoposeidon'dur. Zeus'un dorik formu olan Ζηνο/Ζενο'nun Poseidon'la birleştirmesiyle oluşmuştur ve Zeus Osogoa'nın hellenize bir yorumu olduğu sanılmaktadır[122]. Zeus'un Zenoposeiodon epitheti altında tapınım gördüğünü ilk söyleyen Athenaios'tur[123]. Athenaios'a göre, Makhon bir eserinde Zenoposeidon'unun çift doğasına gönderme yapmıştır. Mylasa'da konaklama yeri arayan bir ziyaretçi yoldan geçen birine karşısında gördüğü tapınağın kime ait olduğunu sormuş. Zenoposeidon'a ait olduğunu öğrendikten sonra da kalacak bir yer olup olmadığını öğrenmek ister. Sorusunu cevaplayan kişi de burada tanrıların bile ikişer ikişer kaldığını söyler[124]. M.Ö. IV. yüzyıldan itibaren, iki tanrının adlarından oluşan bu Zeus epithetinin kullanılmaya başlandığı düşünülmektedir[125]. Otorkondeis kabilesi tarafından kullanılmayan bu epithetin Yunanlar'ın "barbar" olan isimleri hellenize etme çabasıyla ortaya çıktığı öne sürülmüştür[126]. Le Bas'ya göre

---

[119] Cook, **a.g.e**., II s.583.
[120] Şahin, **a.g.e.,** s.188.
[121] I**Mylasa** I, no.327.3.
[122] J, Scherf, "Zenoposeidon." Brill's New Pauly. Brill Online, 2013. http://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/zenoposeidon-e12216140, (Çevrimiçi)10 Haziran 2013.
[123] Şahin, **a.g.e.**, s.188; Athenaios, **Deipnosophistai,** II, 15,42A, VIII,18,337.
[124] Cook, **a.g.e.**, II s.583.
[125] Şahin, **a.g.e.**, s.188; Cook, **a.g.e**., I s.582; I**Mylasa** I, no:319.5, 324.4.
[126] Laumonier, **a.g.e.**, s.103

Taurophonia Festivali Zenoposeidon onuruna düzenlenmektedir[127]. Zeus Osogoa'yla Zenoposeidon'unun birbirinden çok farklı tanrılar olmadığı kabul edildiği takdirde bu önerme doğru kabul edilebilir. Ege'nin deniz tanrısıyla bir Anadolu tanrısının karışımının söz konusu olduğu Zenoposeidon inancıyla ilgili Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen birçok rahip yazıtı bulunmaktadır. Bu yazıtların hemen hemen hepsinde Zenoposeidon'un adı Zeus Osogoa (Osogollis) ile beraber geçmektedir[128].

3.1.2. Stratonikeia Çevresindeki Zeus Kültleri

Stratonikeia ve çevresinde görülen Zeus kültleri arasında Zeus Panamaros başta gelmektedir. Yerel bir Karia dağ kült olan Zeus Panamaros'a zaman içinde Zeus Argyrou, Zeus Angelos, Zeus Hypsistos, Zeus Kapetolios gibi başka Zeus'lar ve başka tanrılar eklenerek Karia din tarihinde sıkça rastlanan synkretizmin en çok kollu örneklerinden biri meydana gelmiştir. Zeus Panamaros etrafında kümelenmiş Zeus'lara ek olarak, yerleşim yerlerinden epithetini alan Zeus Ardureus, Zeus Narassos/Nakrassos, Zeus Kannokos ve epithetini bir **demos**tan alan Zeus Londargos gibi tanrılar bulunmaktadır. Bölgeye özgü Zeus Khrysaoreus ise adını bir Anadolu kahramanından almaktadır. Anadolu'da başka yerlerde de görülen greko-oryantal bir kült örneği olan Zeus Helios Sarapis kültüne de bölgede rastlanmaktadır. Bölgeye daha uzaklardan ithal edilen Zeus Ktesios ve Zeus Ouranios gibi tanrılar da bulunmaktadır. Bölgenin Karia'ya özgü kültleri arasında Zeus Komyros ve Zeus Karios bulunmaktadır. Aynı zamanda Zeus'un bölgede Hypertatos ve Pembenodos epithetleriyle anıldığı yazıtlar sayesinde anlaşılmaktadır.

3.1.2.1. Zeus Ardureus (Ἀρδυρεύς)

Stratonikeia çevresindeki bir kaç yerli köyünün kendilerine ait tanrıları Zeus'la özdeşleştirerek bir tanrı oluşturdukları düşünülmektedir[129]. Lagina'da izine

[127] Cook, **a.g.e.**, II s.582;Le Bas, Waddington, **a.g.e.**, no. 404.
[128] Laumonier, **a.g.e.**, s.125.
[129] Laumonier, **a.g.e.**, s.218.

rastlanan Zeus Ardureus'da bu tanrılardan biridir[130]. Zeus Ardureus, büyük olasılıkla epithetini aldığı bir yerleşimin koruyucu tanrısıydı[131] ve zaman içinde helenize olmuştu. Varlığına kanıt teşkil eden, tarihlendirilmemiş bir adak yazıtı, Stratonikeia halkı tarafından Lagina mermeri üzerine yaptırılmıştır[132]. Bu yazıtın yanında, devamı niteliğinde başka bir dekret de bulunmuş, ancak Bizans Dönemi'nde çekiçlendiği için tanrının özellikleriyle ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

3.1.2.2. Zeus Argyrou (Ἀργύρου)

Zeus Panamaros'un epithetlerinden biri olan Argyrou ile ilgili olarak birçok hipotez bulunmaktadır. Deschamps ve Cousin Argyrou'nun özel isim olarak kullanılmaya başlanmış, çekilemeyen bir epithet olduğunu ileri sürmüştür[133]. Zeus Panamaros'a önemli bir heykel ya da sunak vakfetmiş bir inananın hatırasına, adı genitivus halde tanrının adına eklendiği düşünülmüştür[134]. Cook, **Arygrou** kelimesini Yunanların "gümüş" olarak duyduklarını söylemiş, özellikle Bizanslılar'ın bu metalı Zeus'la bağdaştırdığını eklemiş[135] ve bu epithetle, Zeus Panamaros epithetiyle yaptığı gibi güneş tanrısı iddiasını genişletmiştir. Öte yandan Laumonier, Argyrou'nun hellenizasyon öncesinden gelen bir isim olduğunu düşünmektedir[136].

3.1.2.3. Zeus Angelos (Ἄγγελος)

Zeus'un Angelos epitheti Stratonikeia'da görülür[137]. Kelime anlamı haberci olan Angelos epitheti, Karia'da yalnızca tek tanrılık olgusuna yakın görülen ve Yahudi tanrısı olduğu düşünülen Zeus Hypsistos'la beraber yazıtlarda geçmektedir.[138] Tek tanrılı dinlerde önemli anlamlar kazanan "**angelos**", bunların ilk

---

130 Schwabl, **a.g.e.**, s.276.
131 Laumonier, **a.g.e.**, s.218.
132 **BHC**, XIV (1890), 364-5 n.2.
133 Cook, **a.g.e.**,I,25,dn.2.
134 Laumonier, **a.g.e.**, s.218. dn.1.
135 Cook, **a.g.e.**, I,25, dn.2
136 Laumonier, **a.g.e.**, s.218. dn.1.
137 Schwabl, **a.g.e.**, 255.
138 Cook, **a.g.e**., II,880-881.

sinyallerinden birini, Hellen Paganizm'indeki en önemli tanrıya epithet olarak vermiştir. Tanrının kaynağıyla ilgili olarak bir konsensus bulunmamaktadır. Bir taraftan, yeraltı dünyasıyla ilişkili bir Hellen tanrısı olduğu iddia edilir. Bir efsaneye göre, Hera ve Zeus'un çocuklarından biri Angelos adında bir kızdır ve yeraltında yaşar[139]. Öte yandan Ahura Mazda bağlantılı bir Yakındoğu tanrısı olduğu söylenmektedir[140]. Karia bölgesinde, Angelos epitheti Zeus dışında, yeraltıyla bağlantılı Hekate ve haberci Hermes gibi tanrıların adlarının yanında da kullanılmıştır[141].

3.1.2.4. Zeus Helios Sarapis (Ἥλιος Σάραπις):

Üç tanrının biraraya gelmesinden oluşan bir kült olan Zeus Helios Sarapis kültü greko-oryantal bir synkretizm örneğidir[142]. Hem Yunan, hem Mısır, hem de güneş öğelerini bünyesinde bulunduran bu tanrı, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde görülmekle beraber, Karia'da Stratonikeia'da bulunan yazıtlarda karşımıza çıkmaktadır[143]. Zeus'un Anadolu'daki kimliği Apollon'a büyük ölçüde benzerlik gösterir ve özellikle Roma döneminde, M.S. II. yüzyılın sonundan başlayarak, Mithra ve Baal etkisi altında kalan Zeus, Apollon gibi güneş bağlantılı karakteristikleriyle öne çıkar. Öyle ki Apollon'la daha çok özdeşleştirilen ışıldayan güneş tanrısı Helios bile Zeus'la ilişkilendirilir. Karia'da ışıldayan Zeus örnekleri arasında Panamaros, Askraios ve Osogoa bulunmaktadır[144]. Zeus'un güneş tanrısı olarak algılanması, kültün etki alanının coğrafi anlamda genişlemesinden ve uluslararası boyuta geçmesinden sonra olması muhtemeldir. Yabancı güneş tanrılarıyla bağdaştırıldıktan sonra ışıldayan tacıyla yansıtılmaya başlanmış olabilir[145]. Ptolemaioslar döneminde ortaya çıktığı düşünülen kültün, tam olarak ortaya çıkış tarihi ve yeriyle ilgili antik kaynaklarda bile tartışma vardır. Serapis kültünün Osiris, Zeus, Asklepios, Pluto ve Helios gibi tanrıları içerdiği

[139] Laumonier, **a.g.e.**, s. 418
[140] Şahin, **a.g.e**., s.19.
[141] Laumonier, **a.g.e.**, s.418.
[142] Şahin, **a.g.e**., s.57.
[143] Laumonier, **a.g.e.**, s.122; **CIG,** II, 2716.
[144] Laumonier, **a.g.e.**, s.122.
[145] Cook, **a.g.e.**, s. 188-189

düşünülmektedir[146]. Gelişmiş çok tanrılı dinlerin sistemlerini mantık çerçevesine oturtmak için farklı tanrıları en yüce tanrı şemsiyesi altında birleştirdiği görülmüştür. Bu tip synkretizmlere de henotheizm denmektedir ve bu bağlamda Zeus Helios Sarapis bir henotheizm örneği olduğu söylenebilir[147].

3.1.2.5. Zeus Hypertatos (Ὑπέρτατος)

Karia Bölgesi'nde Stratonikeia çevresinde görülen bir başka Zeus epitheti de Hypertatos'tur[148]. Kelime anlamı "en yüksek" olan Hypertatos, Karia da çok güçlü bir etki alanına sahip olan Zeus'a en çok yakışan epithetlerden biridir. Stratonikeia'da bir yazıtta[149] geçen bu epitheti Pindar da **Olympia** kasidesinde Zeus için kullanmıştır[150].

3.1.2.6. Zeus Hypsistos (Ὕψιστος):

Makedonya kökenli bir dağ tanrısı olduğu düşünülen Zeus Hypsistos hem Anadolu'da hem de Yunanistan Anakarası'nda tapınım görmüştür[151]. Roma İmparatorluk Dönemi'nde Yahudi tanrısı olarak algılanmıştır[152]. Panamara'ya Antoninus Pius tarafından getirilmesinde epithetinin "en yüksek" anlamına gelmesi rol oynamış olabilir. Epithetinin de altını çizdiği gibi Zeus Hypsistos bir dağ tanrısıdır. Iasos, Mylasa, Magnesia ve Sinuri gibi bir çok Karia yerleşiminde adının geçtiği epigrafik buluntular söz konusudur[153]. Ancak bu yerleşimlerden hiç biri Stratonikeia, Lagina ve Panamara kadar, Zeus Hypsistos'a ithafen yapılmış adak yazıtlarıyla zengin değildir. Adakların çoğunluğunun, kültün önemli üyeleri

---

[146] Haase, Mareile. "Serapis." **Religion Past and Present.** Brill Online, 2013. http://referenceworks.brillonline.com/entries/religion-past-and-present/serapis-SIM_025212. 26 Şubat 2013.
[147] A. Droogers, "Syncretism: The problem of definition", **The definition of the problem**, J.D. Gort et al, 1989,s. 7-25.
[148] Schwabl, **a.g.e.**, s.369.
[149] **CIG** 2722,10.
[150] Pindar, **Olympia**, iv.1. "ἐλατὴρ ὑπέρτατε βρουτᾶς ἀκαμαντόποδος Ζεῦ"
[151] Roscher, **a.g.e.**, s.664.
[152] Cook, **a.g.e**., II, s. 889, Laumonier, **a.g.e**.,s.259.
[153] Blümel, **Mylasa** I, no:212.2, 310.2, Schwabl, **a.g.e**., s.370; Cook, **a.g.e**., II, s. 876

tarafından, mesela rahipler tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır[154]. Karia'da Zeus Hypsistos'un bir dağ ve bereket tanrısı olarak tapınım gördüğü anlaşılmaktadır.

3.1.2.7. Zeus Kannokos (Καννωκός):

Stratonikeia ve çevresinde görülen yerel tanrılardan biri de Zeus Kannokos'tur[155]. Bir yerli köyünün koruyucu tanrısıyla Zeus özdeşleştirilerek oluşturulmuş bir kült olduğu tanrının adından anlaşılmaktadır[156]. Mylasa toponimilerinde sıkça görülen –oka son eki de tanrının adını bölgedeki bir yerleşimden aldığını kanıtlar niteliktedir[157]. Panamara'da bulunmuş iki adak yazıtı sayesinde kültün bazı özellikleri ortaya çıkmıştır. Yazıtlarda adı Hera ve Nike'yle beraber anılmaktadır ve Roma İmparatorluk Dönemi'nde üçlü olarak tapınım gördükleri anlaşılmaktadır. Babadan oğula miras kalan bir rahiplik sistemi söz konusudur[158].

3.1.2.8. Zeus Kapetolios (Καπετώλιος)

Kapetolios Roma kökenli bir epithettir. Nysa, Stratonikeia, Rhodos ve Antiokheia ad Maendrum'da bu tanrının izlerine rastlamak mümkündür[159]. Antoninus Pius döneminde, Panamara'da Yahudi kültü olarak kabul edilen Zeus Hypsistos'un ortaya çıkmasıyla beraber Zeus Kapetolios da bu çok adlı tanrı denklemine katılmıştır[160]. Zeus Panamaros, Hekate Soteira, Antoninus Tykhesi ve Zeus Kapetolios'un beraber anılması Karia'daki en "çok yönlü" synkretizmi oluşturmaktadır. Tavsiyeler veren, kehanetlerde bulunan bir dağ tanrısı olan Panamaros, Dionysos'la, Sarapis'le, Kapetolios'la, Asklepios'la ve kentin Hestia'larıyla bağdaştırılmış, bu yerel, komşu ya da yabancı ilâhlarla aynı potada

[154] **SEG**, 31 946.
[155] Schwabl, **a.g.e**., s. 318.
[156] Laumonier, **a.g.e**., s.218.
[157] **A.e**., s.218, dn.3.
[158]**BCH** XII, 1888, s.261-2; **BCH** LX ,1936, s.326.
[159] Schwabl, **a.g.e**,. s. 318; Şahin, **a.g.e**., s.67.
[160] Laumonier**, a.g.e**., s.259.

erimiştir. Hem hellenizm, hem romanizasyon hem de egzotizm etkileri bu ölçekte incelenebilir[161].

3.1.2.9 Zeus Karios (Κάριος)

Mylasa ve çevresindeki Zeus Kültleri'nde belirtildiği gibi, Stratonikeia ve çevresinde, özellikle Panamara'da Zeus Karios'un adının geçtiği birçok onurlandırma yazıtı da mevcuttur[162].

3.1.2.10. Zeus Ktesios (Κτήσιος)

Bir hanenin atalarıyla bağlantılı bir tanrı olan Zeus Ktesios, Yunanistan Anakarası'nda olduğu gibi, Karia Bölgesi'nde de tapınım görmekteydi. Özellikle Atina'da büyük öneme sahip bu tanrıya evin reisleri çeşitli ritüellerle ibadet ederlerdi. Öncelikle mahrem bir aile tanrısı olan Zeus Ktesios'un aynı zamanda bazı kentlerde sunakları da bulunuyordu[163]. Aiskhylos'un **'Ικέτιδες** adlı trajedisinde M.Ö. V. yüzyılda kullanılan bu sıfatın çok eski olduğu ve aile reisinin sahip olduğu malı yönetmesiyle bağlantılı olduğu düşünülmektedir[164]. Karia'nın çeşitli yerlerinde de görülen bu kültün izleri özellikle Stratonikeia ve Panamara çevresinde birkaç yazıtta karşımıza çıkmaktadır. Stratonikeia'daki Aphrodite Koraza adağında adı geçen domestik tanrılardan biridir[165]. Ayrıca, Mylasa'da M.Ö. 150-100 arasına tarihlenen mermer bir blok üzerinde bu tanrının adı geçmektedir[166].

3.1.2.11.Zeus Khrysaoreos/Khrysaoerus(Χρυσαορεύς)

Stratonikeia çevresindeki başka bir kültte Zeus Khrysaoeros'dur. Bu kültle ilgili bilgilerin çoğunluğu Lagina ve Panamara'da bulunan yazıtlar sayesinde elde

---

[161] Laumonier, **a.g.e**, s.332.
[162] **SEG**, 4, 244; **IStratonikeia**, 20; **BCH** XXVIII, 1904, 354-356, no. 1; **BCH** LXI, 1937, 238, no. 1; **BCH** LXII, 1938, s. 167.
[163] Larson, **a.g.e**., s.21
[164] G. Miller, "Zeus the father in Homer", **Transactions and Proceedings of the American Philological Association**, 66, Calhoun,1935, s.1-17.
[165] Laumonier, **a.g.e**, s.215,273.
[166] I**Mylasa** I, no.217,3; **SEG**, 42,1992, n. 999.12.

edilmiş ve kült M.S. III. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür[167]. Siyasi merkez, M.Ö. III. yüzyılda Stratonikeia'ya kaydığında Zeus Khrysaoreos'un önem kazandığı düşünülmektedir. Stratonikeia'da bulunan Zeus Khrysaoreos tapınağı da, Strabon'a göre Khrysaoria Birliğinin merkezidir[168]. Khyrsaoreos epithetinin, mitolojik kahraman Khrysaor'dan geldiği düşünülmektedir. Khrysaor, Medusa'nın oğlu, Pegasos'un kardeşidir ve Anadolu bağlantılı efsaneleri olan bu kahramanının Khysaoreos epithetinin arkasındaki esin kaynağı olduğu söylenmektedir[169]. Adını Anadolu kökenli bir kahramandan alan Zeus Khrysaoreos hellenizasyon politikasının dinî hayata entegrasyonunun Karia'da görülen bir başka örneğidir. Zeus Khrysaoreos hem yeraltıyla bağlantılı, hem de göksel özelliklere sahip olan Karia'nın yerel tanrılarına iyi bir örnektir[170].

3.1.2.12. Zeus Komyros (Κομυρος- Κυμώριος)

Bir Karia kültü olan Zeus Komyros, bölgenin çeşitli yerlerinde adında küçük değişikliklerle tapınım görmüştür[171]. Halikarnassos'ta Zeus Komyrios, Bargylia'da Zeus Kymorios ve Panamara'da Zeus Komyria adlarıyla karşımıza çıkmaktadır[172]. Zeus Komyros adına Panamara'da iki yılda bir festival kutlanıyordu ve Komyrion denilen bu festival yalnızca iki gün sürüyordu. Düzenlenen şölende rahipler ziyaretçilere şarap ikram ediyorlardı. Bu festivalin en ilginç özelliği erkekler tarafından yapılan saç adaklarıdır. Bu adaklarla bağlantılı birçok yazıt bulunmuştur. Cook'a göre evlilikle bağlantısı olan bu festivalin gençlerin silah taşıma yaşına gelmesiyle ilgili olabileceği düşünülmüştür. Ancak çeşitli yaş gruplarından erkeklerin saç adakları sunması bunun bir erkini ispat etme ritüeli olmadığını ortaya koymuştur. Bu adakların bir gizem töreniyle ilişkili olması da muhtemeldir[173].

[167] Laumonier, **a.g.e**, s.200-210.
[168] Strabo, **a.g.e**., xiv,660.
[169] Laumonier, **a.g.e**, s.207,209,210.
[170] Laumonier, **a.g.e**, s.210.
[171] Laumonier, **a.g.e**, s.635.
[172] Şahin, **a.g.e**, s.83; Schwabl, **a.g.e.**, s. 328; Laumonier, **a.g.e**, s.606.
[173] Kaya, a.g.e., s.34, Cook, **a.g.e**., s.21; **BCH** LI s.124-126.

3.1.2.13. Zeus Londargos(Λωνδαργος):

Karia'daki yerel tanrılardan biri olan Zeus Londargos, epithetini Londargeis demosundan almaktadır. M.S. II. veya III. yüzyılda, Zeus Londargos'un bir yıllık rahiplik görevini Sempronios Klemens adında birinin üstlendiğini, aynı sene bu kişinin Zeus Khrysaoreus ve Zeus Narasos rahipliği de yaptığı anlaşılmaktadır[174].

3.1.2.14. Zeus Narassos/Nakrassos (Νάρασος)

Karia'nın bir başka yerel tanrısı olan Zeus Narassos'un epithetini bugün Narhisar köyü olarak anılan, Milas'ın kuzeybatısında bulunan Narasa yerleşiminden aldığı öne sürülmüştür[175]. Kültün her yıl devreden bir rahiplik sistemi olduğu düşünülmektedir[176]. Stratonikeia'da bulunmuş bir yazıtta tanrının epitheti Nakrassos olarak geçmektedir[177].

3.1.2.15. Zeus Ouranios (Οὐράνιος)

Stratonikeia'da bulunmuş bir yazıt üzerinde Zeus'un Ouranios epitheti geçmektedir[178]. Sparta ve Syria'da bu epithetin diğer örnekleri görülmektedir[179].

3.1.2.16. Zeus Panamaros (Πανάμαρος)

Karia'daki Zeus adaptasyonunun önemli örneklerinden biri olan Zeus Panamaros'un Stratonikeia'nın güneydoğusunda bir tapınağı bulunmaktadır. Panamara adındaki bu kutsal alan, bugün Bağyaka Köyü'nün yakınlarında ovaya hakim bir dağın tepesinde bulunmaktadır. 1886 yılında, Fransız araştırmacılar Cousin ve Deschamp tarafından keşfedilen kutsal alan, bugüne kadar sistemli bir şekilde hiç kazılmamıştır[180]. Günümüzde, Yatağan termik santraline kömür sağlamak amacıyla Bağyaka Köyü'nün taşınması söz konusudur. Hemen üzerinde

[174] Laumonier, **a.g.e**, s.218-219.
[175] Laumonier, **a.g.e**, s.219.
[176] **A.e**., s.219.
[177] Şahin, **a.g.e.**, s.112, **CIG** II, no.2720.
[178] Schwabl, **a.g.e.**, s. 346, Şahin, **a.g.e.**, s. 139.
[179] Schwabl, **a.g.e.**, s346, Roscher,,**a.g.e.**, s. 649.
[180] Laumonier, **a.g.e.**, s.221.

bulunan yüksek gerilim hattı sebebiyle halihazırda büyük zarar görmüş kutsal alan, kömür madenciliğine de başlanırsa tamamen yok olacaktır. Kültle ilgili Hellenistik Dönem öncesine dayanan çok az bilgi bulunmaktadır. Aslında yerel ve kırsal bir tanrı olan Panamaros'un, yavaş yavaş ulusal bir kimlik edindiği düşünülmektedir[181]. Antik kaynaklarda pek fazla karşımıza çıkmayan Panamaros yerel bir dağ ve gök tanrısıydı ve daha sonra adı Zeus'un bir epitheti haline gelmişti[182]. Epigrafik kaynaklara göre, tapınak yapımından itibaren, Stratonikeia'ya bağlı olarak çalıştı[183]. Kültle ilgili yaklaşık 400'den fazla yazıt bulunmaktadır. Özellikle Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen yazıtlar kültle ilgili bilgiler içermektedir[184]. M.S. I. yüzyıldan itibaren, Zeus Panamaros'un Zeus Karios'un yerini aldığı anlaşılmaktadır. Panamaros'da, Zeus Panamaros ve Hekate Soteira beraber tapınım görüyordu. Stratonikeia'da bu iki tanrı adına otuz çocuktan oluşan bir koro tarafından ilahiler okunuyordu[185]. Antoninus Pius'un hakimiyeti sırasında, Zeus Hypsistos, Zeus Kapetolios ve Antoninus Tykhe'sininde karışıma dahil olmasıyla, Panamara synkretik bir pota durumuna gelmiştir. İlaveten, Marcus Aurelius döneminde, bu harmana Mısır tanrıları da eklenmiş ve M.S. III. yüzyılda, Panamaros güneş tanrısı Helios'la bağlantılandırılmıştır[186].

En başta, gerçek bir Karia tanrısı gibi çifte baltası olan Panamaros, daha sonra süvari olarak tasvir edilmeye başlanmıştır. Bu, çevre kültlerden ayırt edilebilsin diye ya da güneş tanrısı olduğu için olabilir. Augustus, Traianus ve Antoninus Pius dönemi Stratonikeia sikkelerinde bu süvari elinde asası ve üzerinde kısa **khiton**uyla görünmektedir. Bu süvarinin imparatoru mu yoksa Zeus'u mu temsil ettiğine kesin olarak karar verilememiştir. Bu konuyla ilgili farklı görüşler bulunmaktadır[187].

Diğer attribüleri arasında, Nemesis'e özgü yıldız şeklinde tekerlek ve Hekate'nin meşalesi bulunmaktadır. Aynı zamanda Zeus Panamaros, Labraundos'la önemli benzerlikler göstermektedir. İki tanrının en baskın ortak özellikleri çifte

[181] Laumonier, **a.g.e.**, s.235.
[182] Laumonier, **a.g.e.**, s.221.
[183] Laumonier **a.g.e.**, s.235.
[184] H. Opperman, **Zeus Panamaros**, Verlag von Alfred Töpelmann, Giessen,1924, s.31.
[185] Şahin, **a.g.e**., s. 140; **CIG**, 2715a.
[186] Laumonier, **a.g.e.**, s. 259,289.
[187] Laumonier, **a.g.e.**, s. 333-334

baltaları, gökyüzü ve dağ tanrısı olmalarıdır. Panamaros'un güneş bağlantısı düşünülerek, uzun günleri temsil eden aydınlık bir tanrı olduğu da öne sürülmüştür[188].

Ayrıca, Panamara kutsal alanında kutlanan üç festivalden bir tanesi (Diğerleri Heraia ve Komyria'dır.) her yıl Zeus Panamaros için kutlanan Panamareia'dır. Hangi ayda kutlandığı bilinmeyen festival on gün sürmektedir. Festivalle ilgili yazıtlara göre, bir rahip tanrı adına Alinda, Nysa, Mylasa, Iasos, Miletos, Rhodos gibi kentleri festivale davet ediyordu. **Euphrosyne** kavramıyla açıklanan bu davet "tanrını sofrasındaki ortak mutluluğu" ifade ediyordu. Festivalin en başında Zeus Panamaros heykeli at üzerinde Stratonikeia'ya getiriliyor ve muhtemelen **bouleuterion**a konuluyordu. Para, şarap, zeytinyağı ve kokulu yağ dağıtılıyor ve atletizm yarışmaları ve çeşitli gösteriler düzenleniyordu. Onuncu günün sonunda Zeus heykeli tapınağa geri götürülüyordu. M.S. II. yüzyılın sonlarında yaşanan ekonomik sıkıntılar festivalin bazı özelliklerinin değişmesine neden olmuştur. M.S. IV. yüzyıla kadar festivalin düzenlenmeye devam ettiği düşünülmektedir[189]. Bunun dışında, tapınağın girişine konulmuş olduğu düşünülen yazıta göre, Panamaros kutsal alanına silahla girmek, hayvan otlatmak ve tapınağa hayvanları almak yasaktı[190].

Sonuç olarak, Zeus Panamaros Karia'daki diğer önde gelen Zeus'larla çok fazla ortak özelliğe sahipti. Yerel tanrı zamanla sosyal ve siyasal bir kimlik edinmiş, kentin koruyucu tanrılığını üstlenmiş, daha sonra da Karia'nın dinsel hayatının genelinde önemli bir rol oynayacak kadar büyümüştür. Aynı zamanda hem çifte balta, hem gökyüzü, hem dağ, hem de şimşek ve fırtına tanrısıdır. Düşmanlarına korku salan bu tanrı bir yandan da ışıldayan bir güneş tanrısıdır[191].

3.1.2.17. Zeus Pembenodos(Πεμβήνοδος)

Stratonikeia'da bulunmuş bir onurlandırma yazıtında adı Zeus Panamaros, Zeus Khrysaoreus ve Zeus Nakrassos'la birlikte geçmektedir[192].

---

[188] Cook, **a.g.e**., s. 19-24.
[189] Laumonier, **a.g.e.**, s. 299,298,302-303; Kaya, **a.g.e**., s.33-34.
[190] Şahin, **a.g.e.**, s.143; Sokolowski, **a.g.e**., s.160-1
[191] Laumonier, **a.g.e.**, s. 339-340.
[192] Şahin, **a.g.e.**, s.147; **CIG**, II, 2720.

3.1.3. Maiandros Nehri Çevresindeki Zeus Kültleri

Maiandros Nehri'nin etrafındaki Kuzey Karia toprakları dinî açıdan doğal olarak yakınlarındaki Lydia, Phrygia, Ionia gibi komşu bölgelerden etkilenmiştir. Zeus Aseis, Zeus Thynnaretes gibi Phryg kökenli tanrıların izleri bu topraklarda sürülebilirken, Zeus Kanebos, Zeus Larisaios ve Zeus Ploutodotes gibi Lydia bağlantılı tanrıların da dini yaşamda önemli yerleri olduğu anlaşılmaktadır. Ionia kenti olan Miletos'un da bu topraklara yakınlığı ve kentteki Zeus'larda çifte balta attribüsünün görülmesi bu bölge içinde incelenmesine neden olmuştur. Zeus Elpidon, Zeus Dousares Sauter, Zeus Keraunios, Zeus Nosios ve Zeus Therminteus bu bağlamda ele alınmıştır. Bunun dışında, bu bölgenin kendine özgü yerel tanrıları da mevcuttur. Zeus Am..., Zeus Goneos, Zeus Hyllos, Zeus Khoma..os, Zeus Nineudios, Zeus Oaloinos/Thalonios, Zeus Pigindenos, Zeus Sosipolis, Zeus Spalaksos bunlar arasında sayılabilir. Bu tanrılar genellikle yerel tanrıların Zeus'la birleştirilmesiyle oluşmuştur. Karia'nın başka bölgelerinde görülen Zeus Askraios/Akraios, Zeus Labraundos, Zeus Soteros gibi tanrılara Karia'nın en kuzeyindeki yerleşimlerde de rastlanmaktadır. Hatta Zeus Labraundos'un etki alanının Karia sınırını aştığı tespit edilmiştir. Bunun dışında, Zeus Kapetolios, Zeus Katharsios, Zeus Megistos, Zeus Ktesios gibi Yunan Anakarası'ndan ithal edilmiş ya da Roma kökenli tanrılar da bulunmaktadır.

3.1.3.1. Zeus Am... (Αμ...)

Hyllarima'da eski kazılarda ele geçirilmiş bir yazıtta bu yerel tanrının adı geçmektedir. Çok tahrip olmuş durumda olan yazıt parçasından belgenin bir onurlandırma yazıtı olduğu ve tanrının rahibinin ve çocuklarının onurlandırıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, yazıtta Zeus Am... için dört yılda bir düzenlenecek bir festivalden bahsedilmektedir. Bu festivalde kutsal pastalar, σπονδοποίος ya da libasyonlar ve bir kaynak suyu aracılığıyla arınma töreni söz konusudur[193].

[193] Laumonier, **a.g.e.**, s. 455-456; Schwabl, **a.g.e.**, s. 270; **BCH**, LVIII, 376-378.

3.1.3.2. Zeus Aseis (’Ασεις)

Maindros’un kuzeyini etki alanında bulunduran Zeus Aseis aslında bir Phrygia tanrısıdır. Laodikeia’nın Zeus’larından olan Aseis (Laodikeia’da görülen diğer Zeus’un bir epitheti yoktur.) keçilerle bağlantılı bir yerel tanrıdır[194]. Zeus’un doğum efsanesiyle bağlantılı olan keçi **myhtos**u bölgede Tabai ve Antiokheia’da çok yaygındır. Zeus Aseis’in Semitik tanrı Edessa’lı Azizos olduğu düşünülmüş ama kelimenin kökeninde As- olması dolayısıyla bu önermeden vazgeçilmiştir[195].

3.1.3.3. Zeus Askraios/Akraios (’Ασκραῖος/’Ακραῖος)

Daha ziyade Kıyı Karia’da görülen bu kültün birkaç izine Kuzey Karia’da da rastlanılmıştır. Hyllarima’da bir rahip yazıtında Zeus bu epithetiyle anılmaktadır ve Magnesia ad Maendrum sikkelerinde çıplak, ayakta elinde asası ve şimşeğiyle tasvir edilen Zeus’un da Zeus Akraios olduğu düşünülmektedir[196]. Zeus Akraios’la ilgili detaylı inceleme Kıyı Karia’daki Zeus Kültleri bölümünde yapılmıştır.

3.1.3.4. Zeus Dousares Sauter (Δουσάρες Σαυτερ)

Miletos’da bulunmuş bir yazıtta tanrının bu epitheti geçmektedir[197].

3.1.3.5. Zeus Elpidon (’Ελπίδων)

Miletos’da bulunmuş Geç Roma İmparatorluk Dönemi’ne tarihlenen bir sunak yazıtında bu tanrının adı geçmektedir[198].

3.1.3.6. Zeus Epikouros (’Επίκουρος)

Zeus Epikouros adlı tanrıya Maiandros’un kollarından olan Marsyas Nehri’nin batı kıyısında bulunan Alabanda kentinde rastlanmaktadır[199]. Alabanda’ya

---

[194] Schwabl, **a.g.e.**, s. 280; Roscher, **a.g.e.**, s. 605.
[195] Laumonier, **a.g.e.**, s. 509-510.
[196] Schwabl, **a.g.e.**, s. 266; **BHC** LVIII, 351; Roscher, **a.g.e.**, s. 568
[197] Schwabl, **a.g.e.**, s. 300; Roscher, **a.g.e.**, s. 617.
[198] Schwabl, **a.g.e.**, s. 303-304; Roscher, **a.g.e.**, s. 623; Cook, **a.g.e.**, s. 962
[199] Schwabl, **a.g.e.**, s. 307, Roscher, **a.g.e.**, s. 625.

ait bir Roma İmparatorluk sikkesinde Zeus başı typosu ve Ζεὺς Ἐπίκουρος lejandı bulunmaktadır. Arka yüzü kötü durumda olan sikkede elinde topuz ya da dal tutan bir kişi güçlükle seçilmektedir. Bu figürün Apollon olduğu düşünülmektedir[200]. Genellikle Apollon veya Asklepios gibi tanrılarla birlikte kullanılan ve Επικούριος diye yazılan bu epithetin Zeus'la özdeşleştirilerek kullanılması Zeus'un bölgedeki önemini vurgulamakla beraber Zeus'la Apollon'un algılanışı arasında söz konusu olan belirsizliği ortaya koymaktadır. Bölgede Zeus ve Apollon arasındaki sınırın zaman zaman ortadan kalktığı görülmektedir.

3.1.3.7 Zeus Goneos (Γονεως)

Zeus Goneos'un adına Aphrodisias ve Tabai arasında bir mağarada rastlanmaktadır[201].

3.1.3.8. Zeus Hyllos (Ὕλλος)

Maindros Nehri'nin kollarından Harpasos Nehri'nin doğusunda bulunan Hyllarima kentinin baş tanrısı olarak karşımıza çıkan Zeus Hyllos, bu mertebeye muhtemelen en önemli yerel tanrı olan Hyllos'la özdeşleştirilmesi sonucunda ulaşmıştır. Epithetin kent adına yakınlığı bu tanrının adının toponimi kökenli olduğunu düşündürmektedir. Ancak, Lydia'lı bir kahraman ve Toprak Ana'nın oğlu olan Hyllos'tan adını aldığı da düşünülmektedir. Ayrıca, mitolojide karşımıza Hyllos, Herakles'in oğlunun ve Mysialı bir arkadaşının adı olarak çıkmaktadır. Bunun dışında, Stephanos Byzantios, Hyllarima'dan Hylloualа adında lokalize edilmemiş Karia kenti olarak bahseder. Apollonius ise, Karika'nın beşinci kitabında Karialılar'ın Hylloula'ya Hyllos'un öldüğü yer dediğini ve buraya bir Apollon kutsal alanı yaptırdıklarından ve tanrının isteği üzerine demos'un adınının Hylloula olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca Karialılar'ın ata *ala* dediğini söylemektedir. Hylloualа, Hyllos'un atı anlamına gelmektedir ve bu bağlantı Anadolu'da çok fazla

[200] **Numismatische Zeitschrift**, XVI, 1884,267, no.92.
[201] Schwabl, **a.g.e**., s. 295; **REG**, LXIV, 1951, 190 n. 211; Laumonier, **a.g.e.**, s. 501.

rastlanan eski süvari tanrı inançlarına göz kırpmaktadır[202]. Sonuç olarak Hyllos'la ilgili bu birbirine girmiş gelenekler ortak birşeye işaret eder. O da Zeus Hyllos'un yerel bir tanrının hellenize olmuş versiyonu olmasıdır.

Zeus Hyllos'un yerel tanrı hiyerarşisinin en başında gelmesinin bir kanıtı da İmparator Antoninus'un bu tanrıyla kendini bağdaştırmış olmasıdır çünkü Roma İmparatorları kendilerini en çok saygı gören yerel tanrılarla eşleştiriyorlardı[203].

Tanrının tapınağı Mesevle Köyü'nün batısında bir çayırda bulunmaktadır. XIX. yüzyılın sonunda köylülerce toprağın altından çıkarılmış çok sayıda arşitrav bloğu bulunmaktadır[204]. Daha sonra Cousin ve Deschamp da tapınağın **pronaos**una ait başka parçalar da bulmuştur[205]. **Pronaos**un adağı İmparator Antoninus'a, Zeus Hyllos'a ve vatana, T. Kl. Herakleitos ve eşi Kl. Aristogenis tarafından kendi adlarına ve çocuk ve kardeşlerinin adına yaptırılmıştır. İlk başta ahşap olan **pronaos**un belgenen bu inşa faaliyeti sonucunda taştan yapıldığı düşünülmektedir. Mimari yapılarda çok rastlanmayan bu imza ibaresi yapının önemini de göstermektedir[206]. Kentin dışında kalan Zeus Hyllos ve Apollon-Artemis tapınakları, Hyllarima'nın hem geleneksel hem de kırsal **pantheon**unu çok iyi ifade etmektedir. Hyllarima'nın hem karmaşık hem de baskın bir dinî yaşamı olduğu düşünülmektedir. Çok çeşitli öğeleri tek bir gövdede toplayan bu dinî yaşamla ilgili sıralanabilecek tanrılar arasında Zeus Ondoureus gibi köy tanrıları, Zeus Kanebos gibi bölge tanrıları, Zeus Hyllos gibi Lydia bağlantıları olan yerel tanrılar, Artemis gibi yerel tanrıçalar, onunla birlikte anılan Apollon, herhangi bir yerle ilişkilendirilmeyen Zeus Oaloinos gibi yerli tanrılar, Sinuri gibi hiçbir başka tanrıyla eşleştirilmemiş yerel tanrılar ve komşulardan ithal edilen Zeus Panamaros gibi yerel tanrılar bulunmaktadır. Bunun dışında Yunan, Roma ve Yahudi kültleri, Kybele kültleri ve ölüleri koruyan anonim ilâhlar da bu yelpazede değerlendirilebilmektedir[207].

---

[202] Laumonier, **a.g.e.**, s. 454-455.
[203] A**.e.**, s. 453-455.
[204] Laumonier, **a.g.e.**, s. 455
[205] Le Bas, Waddington, **a.g.e.**, n. 1583.
[206] Laumonier, **a.g.e.**, s. 454.
[207] Laumonier, **a.g.e.**, s. 462.

3.1.3.9. Zeus Kanebos(Κανηβος)

Yerel bir İç Batı Ege tanrısı olan Zeus Kanebos, Lydia'da adını efsanevi kralından alan Torrhebos'un yerel tanrısıdır. Rhodos'un hakimiyet döneminde tek bir rahibin görevli olduğu on dört kültten biridir. Adını Kys'in komşu kenti Kanebion'dan almıştır. Kanebion adı formu gereği Kanebos'un kutsal alanı anlamına da geliyor olabilir. Hyllarima'da bu kültün görülmesinin sebebi Kys ve Kanebion'unun sınırda yerleşimleri olmaları ve Hyllarima'ya çok yakın olmalarıdır. Princeton Üniversitesi Müzesi'nde bulunan ve Smyrna'dan getirilmiş bir sunağın üzerinde çifte balta ve κανήβου ibaresi görülmektedir. Bu sunağın Kys'ten ya da Hyllarima'dan geldiği düşünülebilir. Hyllarima'da rahipliklerin satışına ilişkin bir yazıtta ve bir sunak üzerinde tanrının bu epitheti geçmektedir[208].

3.1.3.10. Zeus Kapetolios(Καπετώλιος)

Stratonikeia ve çevresinde Panamaros'la beraber kullanılan bir epithet olan Zeus Kapetolios Maiandros Nehri ve çevresinde daha önce de belirtildiği gibi Antiokheia ad Maendrum'da ve Nysa'da görülmektedir[209]. Traianus, Antoninus Pius ve Commodus sikkeleri üzerinde typosu görülen Roma kökenli bu epithetin sahibi tanrı özellikle Roma hakimiyetindeki Grekçe konuşulan yerlerde görülmekte ve yerel tanrılarla eşleştirilerek tapınım görmektedir[210].

3.1.3.11 Zeus Katharsios (Καθάρσιος)

Atina ve Olympia'da görülen Zeus Katharsios arındırma, ruh temizlenmesiyle ilgili bir tanrıdır. Hyllarima'da Zeus Katharsios rahipliği yapan iki kişiyle ilgili bir yazıt bulunmuştur[211].

---

[208] Sokolowski, **a.g.e.**, s.,143, n.56,11.
[209] Schwabl, **a.g.e.**, s. 318.
[210] Şahin,, **a.g.e.**, s. 67; **LIMC**,8, 1, 1997, 381, n.108-110; **BMC** Caria, 19,32, lev.4-4,21,47;20.43.
[211] Schwabl, **a.g.e.**, s. 318.

3.1.3.12. Zeus Keraunios (Κεραύνιος)

Miletos'da görülen bir Zeus kültüdür. Çifte baltalı Zeus'lara Ionia sınırından bir örnek teşkil etmektedir[212].

3.1.3.13 Zeus Khoma...os (Χωμα...ος)

Amyzon'da görülen bir Zeus kültü olan Zeus Khoma...os sikkelerde **ksoanon** formunda tasvir edilmiştir. Sikkenin üzerindeki diğer öğeler arasında geyik ve mızrak bulunmaktadır. Zeus'un başının üzerindeki eksik yazıtta KωMA...ωN ya da XωMA..OΣ yazmaktadır. Bu epithetin yakın bir yerleşimin adıyla bağlantılı olabileceği düşünülmüştür. Bu tanrı görüntüsü itibariyle Zeus Labraundos'u ve Zeus Euromos'u hatırlatmaktadır[213].

3.1.3.14 Zeus Ktesios (Κτήσιος)

Daha önce de belirtildiği gibi Karia'nın çeşitli yerlerinde görülen bu domestik Yunan tanrısına Herakleia'daki bir mermer sunak üzerindeki yazıtta rastlanmaktadır[214]. Ayrıca Tavas'ta Louis Robert tarafından bu tanrıyla ilgili bir yazıt belgelenmiştir[215].

3.1.3.15. Zeus Labraundos (Λαβράυνδος)

Mylasa ve Çevresi'nde detaylı bir şekilde incelenen Zeus Labraundos kültüne Kuzey Karia'da, özellikle Aphrodisias, Herakleia ve Miletos civarında rastlanmaktadır[216]. Her ne kadar Miletos Karia Bölgesi sınırlarının dışında kalsa da yayılım alanını incelemek adına, bu kültün Miletos'da tespit edilmiş olması önemlidir. Bölgenin bittiği yerde kültün sınırları aştığı görülmektedir.

---

[212] Laumonier, **a.g.e.**, s. 552; I**Milet**, 7, no. 278.
[213] Laumonier, **a.g.e.**, s. 431.
[214] **MAMA**,VI, 87.
[215] J. - L. Robert, **La Carie II Histoire et géographie historique**,1954, n.42.
[216] Laumonier, **a.g.e.**, s. 549, 552, 599.

3.1.3.16. Zeus Larisaios (Λαρισαῖος)

Maindros'un kuzeyinde bulunan Tralleis merkezli bir kült olan Zeus Larisaios kültünün adının bir yerleşimden geldiği düşünülmektedir. Söz konusu yerleşim kentin 30 stadion uzağında bulunan ve Lydia'da kalan Larasa ya da Larisa köyüdür. Bu tanrı özel olarak hiçbir şekilde Karia'ya bağlanmamaktadır. Ne köyün adı, ne tanrının tasvir edildiği sikkelerdeki Zeus efsaneleri (doğumu, çocukluğu, Io'yla evliliği), ne de ilkel ritüel izleri (kutsal fahişelik, ayakların hiç yıkanmaması) Karia'yı hatırlatır[217]. Zeus Larasios'a bir kehanet üzerine yapılan bir adak yazıtından ve bir başka yazıttan anlaşılan kutsal fahişelik ritüeli dört yılda bir düzenlenen Zeus Larisaios festivalinde gerçekleşmektedir[218].

Zeus Larisaios Antiokheia'da da karşımıza çıkmaktadır. M.S. II. yüzyıl ve sonrasına tarihlenen sikkelerde Zeus ya da Zeus başı ya da onun sembolü olan kanatları açık kartal altında Zeus görülmektedir. Bu sikkelerde şimşek ve meander öğeleri de göze çarpmaktadır[219]. Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen bazı sikkelerde Zeus Lariasios lejandı da bulunmaktadır. Elinde asasıyla ayakta duruyor ya da sağ kolu açık biçimde, sol kolu asaya dayanıyor[220]. Daha geç dönemde ise, sunak üzerine konmuş kartal **typos**u sikkelerde karşımıza çıkıyor[221]. Aynı zamanda, Zeus Larisaios, Kuzey Karia'da etki alanını Miletos'a kadar uzatmış bir başka tanrıdır[222].

3.1.3.17. Zeus Megistos (Μέγιστος)

Kıyı Karia'da özellikle Iasos ve çevresinde ibadet gören Zeus Megistos, Aphrodisias'da M.Ö. I. yüzyılda, Zeus Labraundos'la beraber bir sunakla onurlandırılmıştır. Aphrodisias ve Hierapolis arasında bulunan bu sunağın bir Mylasa'lı ya da bir Iasos'lu tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir[223].

---

[217] Laumonier, **a.g.e.**, s. 505.
[218] Kaya, **a.g.e.**, s67-68; Robert, **Etudes Anatoliennes,** Paris, 1937, s.406.
[219] Laumonier, **a.g.e.**, s. 472; Mionnet, **a.g.e.**, III, s.57,58; **DNM** Caria, n.28.
[220] **DNM** Caria, n.33,17.
[221] **DNM** Caria, n.65-66.
[222] Laumonier, **a.g.e.**, s. 552.
[223] Laumonier, **a.g.e.**, s. 501; **CIG** 2750; Cook, **a.g.e.**, s. 584-5

3.1.3.18. Zeus Nineudios (Νινεύδιος)

Epithetini, Aphrodisias kentinin eski adı olan Ninoe'den alan Zeus Nineudios kültünün Karia'daki Asur etkisini yansıttığı düşünülebilir. Aphrodisias adı Ninoe'nin Hellen karşılığıdır ve kentin eski adından da anlaşılacağı üzere kent Nina-İshtar'a adanmıştır. Bu bağlamda kentin öne çıkan iki yerli tanrısının Aphrodite ve Zeus Nineudios olması hiç şaşırtıcı değildir. Kentin M.Ö. II. ve I. yüzyıla tarihlenen en eski sikkelerinde bile bu iki baş tanrı görülmektedir. Aphrodite'in kendisi ve Zeus'un taşıdığı epithet yerli yerleşimle bağlantı kurmaktadır[224].

Aphrodisias'ın ilk sikkelerinde ya Zeus başı ya da Aphrodite başı ya da kartal ve çifte balta bulunmaktadır[225]. Burada görülen çifte baltalar Aphrodite'la bağlantılı gibi dursa da, Aphrodite bu sembolü kendisine eşlik eden ilkel Zeus'a borçlu olabilir çünkü elinde tutarken hiç tasvir edilmemiştir, sembol hep tek başına durur[226].

Aphrodisias'ta yerel Zeus'larla ilgili bilgiler çok yeterli değildir. Zeus Nineudios adı yalnızca epigrafik kaynaklar yardımıyla bilinmektedir. Bu epigrafik kaynaklar arasında, Geç Hellenistik Dönem'e tarihlenen Dorik düzende bir arşitrav yazıtı bulunmaktadır[227]. Bir başka yazıtta M.Ö. I. yüzyıla tarihlenen bir heykel kaidesi üzerindedir. Sağ tarafı kırık, dikdörtgen bu mermer kaide parçasının üzerinde iki pençesi ve vücudunun alt kısmı korunduğu için anlaşılan bir kartal heykeli bulunmaktadır. Kırık olan tarafta Zeus'un başka bir attribüsünün daha bulunabileceği düşünülmüştür[228]. Ayrıca Claudius zamanında, önemli bir aileden gelen bir rahibi ona da sunuda bulunmuş ve bir onurlandırma yazıtı yaptırmıştır[229].

3.1.3.19. Zeus Nosios (Νόσιος)

Zeus'un Nosios epithetine Miletos'da rastlanmıştır[230].

---

[224] Laumonier, **a.g.e.**, s181, 480.
[225] Laumonier **a.g.e.**, s. 480.
[226] Laumonier**a.g.e.**, s. 92; **BMC** Caria, lev.V, n.10; lev. VII, n.2.
[227] **SEG,** 44, 864.
[228] **SEG,** 54, 1037.
[229] Laumonier**, a.g.e.**, s. 501, **BCH** IX,1885, s.79, n.10.
[230] Şahin, **a.g.e**., s. 117; Roscher,**a.g.e**., s. 643; Schwabl **a.g.e**., s. 340.

3.1.3.20. Zeus Oaloinos (’Οαλοινος) ya da Thalonios (Θαλοινος)

Hyllarima’da Rhodos işgalinden sonra görülen Zeus kültlerinden biri de Zeus Oaloinos’tur. Zeus Oaloinos da tek bir rahibi olan ondört tanrı kültüne dahildi. Zeus Oaloinos’un etnik epitheti olmadığı ancak yerli bir tanrının adını koruduğu düşünülmektedir[231]. Bu epithetin okunuşuyla ilgili farklı fikirler mevcuttur. Laumonier’nin Thalonios olarak okuduğu epitheti Oaloinos olarak okuyanlar ve hatta Olloinos olarak okuyanlar da bulunmaktadır[232].

3.1.3.21. Zeus Ondoureus (’Ονδουρεύς)

Hyllarima merkezli bir kült olan Zeus Ondoureus adını Ondoura Köyü’nden almaktadır. Yerel bir köy tanrısının Zeus’la özdeşleştirilmesiyle ortaya çıktığı açık olan bu tanrı da tek rahibin ilgilendiği on dört tanrılı külte dahildir. M.Ö. II. yüzyılda aynı rahibin hizmet ettiği on dört tanrı listesindeki bazı tanrılar Hellen asıllı bazılarıysa yerliydi[233].

3.1.3.22. Zeus Pigindenos(Πιγινδηνός)

Zeus Pigindenos’un Louis Robert tarafından Bargasa olarak belirlenen; Harpasos (Akçay) Irmağı’nın batı kıyısında bulunan Haydere yerleşimindeki tepede bulunan antik kente ait bir tanrı olduğu düşünülmektedir[234]. Ancak, adını Piginda adlı bir yerleşimden aldığı söylenmektedir[235]. Tarihi M.Ö. III. yüzyıla kadar geri giden kentte yapılan bir kurtarma kazısında ortaya çıkan naosun Zeus Pigindenos’a adandığı görülmüştür. Kazı esnasında tanrının heykelinin yarısı ortaya çıkarılmış ve sikkelerdeki betimlerinden de yararlanılarak tanrının resmini oluşturmak mümkün olmuştur. Sol ayağı ve vücudun kalçaya kadar korunduğu heykelin boyutlarının normal bir insan vücuduna uygun olduğu ve heykelin toplam uzunluğunun 2.40 cm

[231] Laumonier**a.g.e**., s. 456; **BCH** LVIII,351,1,12.
[232] Şahin, **a.g.e**., s.118 ; Laumonier, **a.g.e**., s. 456; Sokolowski, **a.g.e**., s. 143, no.56.
[233] Laumonier, **a.g.e**., s. 456,462,715.
[234] P. Debord, “Zeus Pigindenos’, **4th century Karia, defining a Karian identity under the Hekatomnids**, Varia Anatolica XXVIII, IFEA,2013, s.123
[235] Stephanos Byzantios, **Peri Poleon,** “Piginda.”

olduğu anlaşılmıştır[236]. Heykelin yanındaki dik objenin bir asa değil de ağaç olduğu düşünülmektedir[237]. Bölgede genellikle olduğu gibi, sikkeler Hellenistik Dönem'in ikinci yarısına tarihlenmektedir. Bu sikkelerde Zeus heykeliyle aynı görsel öğelere sahip bir Zeus görülmektedir[238]. Tarhunt kültünün izlerine bu yerel tanrıda da ulaşmak mümkündür. Hem bağcılıkla bağlantılı olduğu hem de fırtına tanrısı olduğu ileri sürülmüştür. Tarhunt yerel bir tanrıya özelliklerine vermiş daha sonra bu tanrı hellenize olarak Zeus Pigindenos'u oluşturmuştur[239].

Ayrıca Aydın çevresinde çeşitli başka yerlerde de Zeus Pigindenos'un izlerine rastlanmıştır. Hisartepe'de Zeus Pigindenos için yaptırılmış bir onurlandırma yazıtı bulunmuştur. Harpasa'da (Esenköy) ise bulunan iki tapınaktan küçük olanının Zeus Pigindenos'a ve Hera'ya adandığı düşünülmektedir[240].

3.1.3.23. Zeus Ploutodotes (Πλουτοδότης)

Zenginlik veren anlamına gelen Ploutodotes epithetiyle Zeus, Lydia bölgesinde görülmektedir ancak bugün Aydın'ın Sultanhisar İlçesi'nde kalıntıları bulunan Karia antik kentlerinden Nysa'nın sikkelerinde de Zeus Ploutodotes lejandı okunmaktadır. Strabon, Nysa ve Tralleis arasında bulunan Acharaka adlı bir yerleşimden söz etmektedir. Bu yerleşimde Pluto ve Kore'nin bir mabedi ve kutsal bir mağara bulunmaktadır. Bu mağaraya girip uyuyan rahipler rüyalarında onlara başvuranları nasıl tedavi edeceklerini görürler ya da oraya doğrudan hastaları getirirler. Acharaka'da her yıl bir festival kutlanmaktadır. Strabon'un aktadığı bu festivale göre, öğle vakti **gymnasium**un erkekleri soyunup yağlanırlar ve bir boğayı mağaraya götürürler. Boğa serbest bırakılınca, biraz ilerler ve düşüp ölür. Bu prosesyon, Zeus Ploutodotes'le bağdaştırılmış şekilde Nysa ve Magnesia sikkelerinde görülmektedir. Maximus dönemine tarihlenen Nysa sikkelerinde altı çıplak genç adam hörgüçlü bir boğayı sırtlarında taşır ve önlerinde çıplak bir başka adam flüt çalmaktadır. Bu adam boğanın boynuzlarına bir iple bağlıdır.

[236] Debord, **a.g.e**., s.123.
[237] **A.e.**, s.124.
[238] **A.e.**, s.126.
[239] **A.e**., s. 128
[240] Şahin, **a.g.e**., 152; F. Ölmez, "Zeus Pigindenos rahibi, Athenagoras oğlu Aristodemos için onur yazıtı" **Arkeoloji Dergisi** III, 1995,165; E. Varinlioğlu "Harpasa'da Açmalar ve Zeus Pigindenos Tapınağı Kazıları", **KST** XVIII.2, 1996, 298.

Magnesia'nın Caracalla dönemine ait bir sikkesinde de genç bir adam, hörgüçlü ve çökmüş bir boğayla mağaraya girerken tasvir edilmiştir[241].

3.1.3.24. Zeus Sosipolis (Σωσίπολις)

Magnesia'da küçük Ion düzeninde bir tapınağı olan Zeus Sosipolis kültü tanrıça Artemis'la yakından ilişkiliydi.[242] Öyle ki, Artemis adına düzenlenilen Leukophyrene Festivali kutlanırken Magnesia'nın koruyucusu olan tanrı Zeus Sosipolis'e de bir tören düzenleniyordu. Artemis'in rahibesi bu törene sağ elinde Artemis heykelciğiyle katılıyordu[243]. Ayrıca, Strabon bu kentin mor rengi Zeus'a adadığından bahsetmektedir[244]. Zeus Sosipolis boğa kurbanlarıyla meşhur bir tanrıydı. **Agora**ya **tholos**lar ve yataklar konuyor ve **portiko** sığır kafalarıyla süsleniyordu. Bu özellikler bir yandan yerel bir Zeus'u düşündürürken bir yandan da Yunanistan Anakarası'ndaki Zeus'ları hatırlatmaktadır. Bugüne kadar ele geçirilen belgelerle hangisine daha yakın olduğunu belirlemek zor olmakla birlikte denizin iki yakasının dini yaşamının paralelliğinin de kanıtıdır[245].

3.1.3.25. Zeus Soteros (Σωτῆρος)

Kötülüklerden koruyucu Zeus anlamında çok kullanılan bir epithet olan Soteros, Alinda'da (Demirci Deresi Köyü'nde) karşımıza çıkmaktadır. Alinda'nın dinî yaşamına önemli oranda tanıklık eden sikkeler arasında M.Ö. II. yüzyıla tarihlenen bir tanesinin ön yüzünde Herakles başı bulunurken, arka yüzünde Karia'daki Zeus'un en önemli sembolü olan çifte balta vardır[246]. Bir başka sikkede de ön yüzde Zeus başı, arka yüzde yıldırım demeti bulunmaktadır[247]. İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen bir sikkede ayakta duran Zeus, gövdesi dışında giyiniktir ve sağ elinde topuz tutarken, sol elinde asa tutmaktadır. Bu Mylasa'daki geyikli

[241] Cook, **a.g.e.**, s. 503-504; Laumonier, **a.g.e.**, s. 507-508.
[242] Laumonier, **a.g.e.**, s. 535.
[243] **A.e.**, s.535
[244] Şahin, **a.g.e.**, s. 171-172; Strabon, **a.g.e.**, s. xiv,1,41.
[245] Laumonier, **a.g.e.**, s. 536.
[246] Laumonier, **a.g.e.**, s. 433; **BMC** Caria 10,8.
[247] Laumonier, **a.g.e.**, s. 433; **Inv. Wadd.**, n. 2119.

Zeus'un ve Zeus Keraunios'un tarzını hatırlatmaktadır. Septimius Severus dönemi sikkelerinde ayakta duran, giyinik, sol kolu kumaşın içinde, sağ kolunu kaldırmış Zeus'da Zeus Soteros'u düşündürmektedir[248]. Ayrıca, Zeus Soteros adına geç döneme tarihlenen bir kaide de bulunmuştur[249]. Zeus Soteros kültüne Magnesia ve çevresinde Zeus Soteros ve Hyetios adıyla rastlanmaktadır. Didyma'da Zeus Soteros ve Hyetios adına kutlanılan bir festival de vardır[250].

Zeus Soteros'un etki alanının neredeyse Karia'nın tüm bölgelerine yayıldığını söylemek yanlış olmaz. Örneğin, Mylasa'daki Otorkondeis **Phyle**si tarafından da sayıldığı, M.Ö. II. yüzyılın sonu M.Ö. I. yüzyılın başına tarihlenen bir **phyle** dekretinde kurtarıcı ve hami olarak bu tanrının adı geçmektedir.[251] Ayrıca, Karia'nın kıyı kesimlerinde de İskele ve Knidos'ta sırayla bir yazıt ve bir mermer sunak bulunmuştur[252]. Bunun dışında, Zeus Soteros kültünün Karia'nın kuzey doğu sınırına yakın kentlerden Motella'da ibadet gördüğü tanrıya adanmış bir **exedra** ve **portiko** sayesinde bilinmektedir. İlaveten, Laodikeia'nın anıtsal giriş kapısının üzerinde Zeus Soteros'a ithaf edildiği ibaresi bulunmaktadır[253].

3.1.3.26. Zeus Spalaksos (Σπάλαξος)

Aphrodisias'ta görülen Zeus kültlerinden biri olan Zeus Spalaksos'un epithetinin yazılışıyla ilgili çeşitli öneriler mevcuttur. Zeus Spalaksos lejandlı Aphrodisias kent sikkelerindeki harf eksiği (σπαλ.ζος) bu çeşitliği doğurmuştur ve epithetine Spalaksos ya da Spaloksos olarak yazılmaktadır. Bu epithetin etimolojik kökeni olarak da σπάλαζ (köstebek) ya da πέλεχυς (balta) gibi kelimeler önerilmiştir[254]. Maustaura'da ve Aphrodisias ve Tabai arasında bulunmuş çifte baltalı Zeus Spalaksos'a adanmış sunaklar da bu bağlamda dikkat çekicidir. Edebi geleneğe göre, kehanet üzerine Girit'ten Karia'ya gelen üç kurucudan biri olan Spalaksos'un

[248] Laumonier, **a.g.e.**, s. 432.
[249] Laumonier, **a.g.e.**, s. 433; **JHS**, XVI,1896, s.242, n.39.
[250] Laumonier, **a.g.e**., 569,577,585.
[251] **SEG,** 42,1992, n.1002 7-8.
[252] Şahin, **a.g.e.**,173; **SEG**, 33,1983, 254 n.866 ; I**Knidos** 119, n.189ç
[253] Şahin, **a.g.e.**,173.
[254] Laumonier, **a.g.e.**, s.501; Cook, **a.g.e.**, II, 587.

adı Tralles destanlarında adı geçmektedir[255]. Çifte balta çıkışlı bir tanrı olarak da düşünülse, adını bir kahramanın ilâhlaştırmasından da alsa bütün bunlar Zeus Spalaksos'un yerli bir bölge tanrısı olduğunu destekler.

3.1.3.27. Zeus Termintheus (Τερμινθεύς)

Ionia-Karia sınırında, Miletos'da ibadet gören Zeus Termintheus'un adının kökenlerinin Terebentin ağacını hatırlatması nedeniyle, bu ağaçla bağlantılı bir tanrı olduğu düşünülmektedir. Balzamlı reçinesinin antiseptik özelliği nedeniyle çok değerli ve Ege'ye has –inth sonlu bir ada sahip bu ağacın, bazen iyileştirici özelliğiyle de sahip olan Zeus gibi ulu bir tanrıyla ilişkilendirilmesi son derece normaldir. Şifacı tanrı Zeus Termintheus, civardaki diğer Zeus ve Apollon'lar gibi bazen bilinçli bazen bilinçsiz olarak Apollon Thermintheus'la yer değiştirmiştir[256].

3.1.3.28. Zeus Thynnaretes (Θυνναρήτης)

Aphrodisias'ta tapınım gördüğü kanıtlanan bir başka Zeus da, Zeus Thynnaretes'dir. Kentin batısında bulunmuş, M.S. II. yüzyıla tarihlenen mermer bir heykel kaidesinin üzerinde adı geçen tanrının epithetinin θυνναρήτης adlı bir yerden geldiği düşünülmektedir. Bu da Phyrgia'daki Synnada adlı yerleşimin eski adıdır. Synnada ve Aphrodisias arasındaki mesafe nedeniyle, Chanionitis, Zeus Thynnaretes'in Synnada'nın baş tanrısı değil de, Karialı bir tanrı olduğunu düşünmüştür. Tanrının adını Karia'da başka bir yerleşimden almış olabileceğini ileri sürmüştür. Ancak, daha sonra Van Bremen'in Synnada ve Aphrodisias arasındaki mermer ticaretine dikkati çekmesiyle adağı yapanların Synnada'dan olabileceği, kendi kentlerinin tanrısına Aphrodisias'ta inanmaya devam edebilecekleri fikrine, Küçük Asya'da aynı isimde birçok kent olması gerçeğine rağmen sıcak bakmıştır[257].

[255] Laumonier, **a.g.e.**, s.501; Diodoros **a.g.e.**, v,60; Schwabl, **a.g.e.**, 360; Roscher **a.g.e.**, 660.
[256] Laumonier, **a.g.e.**, s.542-3,552-3; Schwabl, **a.g.e.**, s.366.
[257] SEG, 57, 1009.

3.1.4 Kıyı Karia'daki Zeus Kültleri

Karia bölgesininin kıyı kesimlerinde, iç kesimlere oranla Zeus'un etkinliği daha azdır. Zeus Askraios/Akraios ve Zeus Megistos gibi bazı kentlerin dini yaşamında büyük roller üstlenen tanrıların yanında, Karia'da başka yerlerde görülen Zeus Hypsistos, Ktesios, Komyros/Kumorios gibi tanrılara da rastlanmaktadır. Zeus Idrieos gibi Karia'nın hem dini hem de siyasi tarihi açısından ilgi çekici tanrılar da bulunmaktadır. Karia'nın savaşçı Zeus'larına örnek olarak bölgede Zeus Polemarios vardır. Zeus Milikhios ise Kıyı Karia'nın ithal edilmiş tanrılarına örnek olarak verilebilir.

3.1.4.1 Zeus Askraios/Akraios (ʾΑσκραῖος/ʾΑκραῖος)

Karia'nın neredeyse her bölgesinde güneş bağlantılı Zeus'lar bulunmaktadır. Mylasa'da Zeus Osogoa, Stratonikeia'da Zeus Panamaros ve Halikarnassos'ta Zeus Akraios bu parlayan tanrılar arasında sayılabilir[258]. Antik kaynaklarda da adı geçen bu tanrının epithetiyle ilgili bir karışıklık söz konusudur. Apollonius ve Plutarkhos tanrının adının ʾΑσκραίος olduğunu söylemektedir[259]. Bu kelimenin yabancılığı nedeniyle, nadir kullanılan ve yükseklerin Zeus'u anlamı taşıyan ʾΑκραίος epithetiyle değiştirilmiş olabilir[260]. Ancak iki farklı tanrının söz konusu olduğunu düşününenler de bulunmaktadır. Cook, Lydia'da tapınım gören Zeus Askraios'la, yükseklerin tanrısı Zeus Akraios'un Halikarnassos'ta tapınım gördüğünü düşünmektedir[261]. Tanrının adının yazımında bölgedeki Hellenizasyon döneminden itibaren karışıklık olduğu düşünülmektedir[262].

Bu tanrıyla ilgili bilgilere antik kaynaklar dışında epigrafik ve nümismatik kaynaklardan ulaşılmaktadır. Sikkelerde en çok öne çıkan tanrıyla ilişkili betimlemeler arasında ağaç ve kartal typosları bulunmaktadır. İmparatorluk

[258] Laumonier, **a.g.e.**, p.122
[259] Apollonius, **Historiae Mirabiles**, xiii; Plutarkhos, **Moralia**, Anim. an corp. 4
[260] Laumonier, **a.g.e.**, s. 629.
[261] Cook, **a.g.e.**, II s. 871-873.
[262] Laumonier, **a.g.e.**, s. 629.

Dönemi'nde tanrının bütün vücudu sikkelerde görülmektedir. Ayakta duran tanrı yere kadar uzanan bir **khiton** giymektedir. Belinde Zeus Labraundos'u hatırlatan bir kemer bulunur. Sakallı başının üzerinden ışınlar çıkmaktadır ve göğsünün üzerinde de bir kolye vardır. Etrafında çok yapraklı bir ağaç yükselmektedir ve ağacın en tepesinde muthemelen karga olan bir kuş vardır[263]. Başka bazı sikkelerde, kuş ağacın daha alçak bir dalında görülmektedir[264]. Kaskatı görüntüsü, kolyesinin detayları ve uzun kıyafetinin yerel bir tanrıyı çağrıştırdığı düşünülmektedir. Ancak tanrının bu tarzına Roma İmparatorluk Dönemi dışında rastlanmamasının, bunun tıpkı Zeus Labraundos örneğinde görüldüğü gibi arkaik zevklere sahip imparatorların etkisinden kaynaklanıyor olabileceği ileri sürülmüştür[265]. Bu tarzın da Imparator Claudius zamanında ortaya çıktığı bilinmektedir[266]. Myndos kenti sikkelerinde de karşımıza çıkan Zeus Askraios, yanında ağaç veya kuş olmadan sadece elinde bir dalla betimlenmiştir[267].

Zeus Askraios (Akraios)'un yükseklerin görkemli tanrısı ve güneş tanrısı özelliklerinin yanında aynı zamanda bir keçi tanrıdır. Kahinlik özelliklerine sahiptir ve nümismatik kanıtlardan da anlaşıldığı üzere kuşlarla bağlantılıdır. Pseudo Aristoteles, **de Mirabilibus Auscultationibus** adlı eserinde, Zeus Askraios için yapılan ritüellerden olan, Leleglerin ilk kültür merkezlerinden olan Pedasa'dan başlayarak Halikarnassos'taki tapınakta sona eren bir keçi prosesyonundan bahseder. Bu ritüel, efsaneye göre yolunu hiç şaşırmadan kalabalığın arasında rahibin önünden yürüyen keçi takip edilerek gerçekleşmektedir. Ayrıca, başka kargaların hiç uğramadığı kutsal alanda biri beyaz boyunlu iki karga da bulunmaktadır[268]. Apollonius ise, Zeus Askraios'a kurban yapıldığında, birçok keçinin arasından öne çıkan keçinin rahip tarafından durdurulduğundan ve kurban edildiğinden bahsetmektedir[269]. Cook'a göre, Yunan, Anadolu ve Kelt keçi tanrıları birbiriyle akrabalardır. Bu tanrılar güvercin ya da karga gibi kuşlarla ve ağaç tanrı ruhunu

[263] **A.e.**, s. 630; **BMC** Caria, lev. XIX,2.
[264] Cook, **a.g.e.**, II, s. 872, res.811.
[265] Laumonier, **a.g.e.**, s. 630.
[266] **A.e.**, s. 631.
[267] **A.e.**, s. 634.
[268] Ps. Aristoteles, **de Mirabilibus Auscultationibus**, 137.
[269] Laumonier, **a.g.e.**, s. 631; Apollonius, **Historiae Mirabiles,** xiii

yansıtan ağaçlarla hep bağlantılı olarak düşünülmüştür[270]. Zeus'un da kuşlarla bağlantılı betimlendiği birçok örnek mevcuttur[271]. Kuşların kült açısından öneminin ona eşlik eden bir tanrıçayla ilgili olabileceği de düşünülmektedir[272]. Bu tanrıçanın da Aphrodite olduğu öne sürülebilinir. Pausanias, Halikarnassoslu'ların Troizen'de Askraios epithetli bir Aphrodite için tapınak yapıldığı bildirmektedir[273]. Halikarnassos'da Aphrodite Askraia'nın varlığı kanıtlanırsa Zeus'a eşlik eden tanrıça önermesinin de doğruluğu ortaya çıkacaktır[274].

Daha önce de belirtildiği üzere, Zeus Askraios (Akraios) kültü çeşitli yazıtlar sayesinde yayılım alanı açısından aydınlanmaktadır. Kıyı Karia'da, Myndos'da Halikarnassoslu bir aile tarafından yaptırılan bir adak yazıtı bunlara bir örnek teşkil etmektedir[275]. Kuzey Karia'daki yayılımına bir örnek Hyllarima'da bulunmuş bir rahip yazıtıdır[276].

3.1.4.2. Zeus Hypsistos (Ὕψιστος)

Yunanistan Anakarası'nda da tapınım gören Zeus Hypsistos inancına tanıklık eden yazıtlara neredeyse Karia'nın her bölgesinde rastlamak mümkündür. Mylasa çevresindeki ve Stratonikeia çevresindeki epigrafik kaynaklara ek olarak Karia kıyı hattının biraz içerisinde kalan, bugünkü adı Yeşilyurt olan Pisye yerleşiminde bulunmuş Zeus Hypsistos'a adanmış mermer bir altlık vardır[277].

3.1.4.3. Zeus Idrieos (Ἰδριέως):

Kıyı Karia'nın önemli kentlerinden Iasos'ta bulunan bir onurlandırma dekretinde Zeus'un Idrieos epithetine rastlanmaktadır[278]. Bu epithetin yorumlanmasında iki karşıt görüş ortaya çıkmaktadır. Tanrının epithetini kültü kuran

---

[270] Laumonier, **a.g.e.**, s. 632; Cook, **The Classical Review**. XVII,1903, s.174.
[271] Laumonier, **a.g.e.**, s. 632, Zeus'un etrafında uçan iki güvercin (Homeros,Ilias, v,778, Homeros, Odysseia, xii,62) Olympos'ta ağaç dallarında duran güvercinler (Class. Rev. s. 272 res.2)
[272] Laumonier, **a.g.e.**, s. 631.
[273] Pausanias, **a.g.e.**, ii,32,6.
[274] Laumonier, **a.g.e.**, s. 634
[275] Schwabl, **a.g.e.**, s. 265, Le bas and Waddington, **a.g.e.**, n.501.
[276] Schwabl, **a.g.e.**, s. 266, **BHC** LVIII, 1934,351
[277] I**Peraia**,169, n.756.
[278] Şahin, **a.g.e**., s.66; I**Iasos**, IV 371.

Hekatomnid hanedanından Idrieus'tan aldığı düşünülürken, Hekatomnos'un oğluna, tanrıya hayranlığının ve ibadetinin bir kanıtı olarak ya da bölgedeki hanedanlık gücünü sergilemek için bu adı vermiş olabileceği ileri sürülmüştür. Hatta, bu tanrının daha sonra Zeus Khrysaoreus adıyla anılmış olabileceğini de söylenmiştir[279].

3.1.4.4. Zeus Komyros (Κομυρος) ve Zeus Kumorios (Κυμώριος)

Karia'ya özgü bir kült olduğu düşünülen Zeus Komyros'un adında küçük değişiklerle bölgenin çeşitli yerlerinde (bknz. Stratonikeia ve Çevresi kültleri) yaygın bir şekilde tapınım görmektedir. Ionnes Tzetzes'in aktardığı Lykophron'unun eserine göre, Halikarnassos'ta Zeus Komyros adıyla anılırken Bargylia'da nymphelere yapılan bir adak yazından Zeus Kumorios adıyla tapınım gördüğü anlaşılmaktadır[280].

3.1.4.5. Zeus Ktesios (Κτήσιος)

Aile ve ev yaşamıyla bağlantılı bu tanrı Ionia kıyısına yakın olan ama bir Karia kenti olan Latmos Herakleia'sında Zeus Ktesios'a adanmış mermer bir sunak bulunmuştur[281].

3.1.4.6. Zeus Megistos (Μέγιστος)

Kuzey Karia'da görülen Zeus Megistos inancı, etkisini Kıyı Karia'da da göstermektedir. Iasos'taki üç önemli kültten biridir. Kendisine eşlik eden Hellen Apollon ve yerel bir epithete sahip Artemis Astias kadar önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir[282]. Zeus Megistos'un rahipleriyle ve görevleriyle ilgili fikir veren aydınlatıcı yazıtlara ulaşılmıştır. M.Ö. IV. yüzyılda Zeus Megistos rahiplerinin Mausollos'a karşı duranların mallarının satışını yönettiği Iasos'ta bulunan bir yazıtdan anlaşılmaktadır[283]. Kültün o dönemdeki önemini ortaya koyan bu belgeden anlaşıldığı üzere onbir kişilik bir rahip kadrosu ve bir başrahiple yönetilmektedir.

---

[279] Şahin, **a.g.e**.,s. 66; Pierre Debord, "**Essai sur la géographie historique de la région de Stratonicée**", Mélanges, P. Léveque, 8, 1993, s.110.
[280] Laumonier, **a.g.e**., s. 635; Lykophron, **Alexandra**, 459; Laumonier, **a.g.e**., s. 606; **BCH**, XIII,1889, s.39-40.
[281] Şahin, **a.g.e**., s.87 ; **MAMA** VI, n.87,1-2.
[282] Laumonier, **a.g.e**., s. 592, 597.
[283] Laumonier, **a.g.e**., s. 597; **BCH** XIII,1889,s.23; **CIG** 2671.

Yunanistan'da rahip sayısının çokluğu bir kural olarak karşımıza çıkmasa da Ephesos'ta ve Rhodos'da görülmektedir. Hekatomnidler'in etkisi altındayken kültün geliştiği rahiplerin çokluğundan da anlaşılmaktadır çünkü sadece bir yüzyıl önce kültün tek bir rahibi vardır[284]. Bu rahiplerin çeşitli avantajları vardı, tanrıya sunulan etlerin güzel kısımlarının bir kısmını, ekmeklerin bir kısmını alıyorlardı. Ayrıca para sunularının tamamını onlar alıyor, geri kalanları tanrıya bırakıyorlardı[285]. Adına bir prosesyon da yapıdığı öne sürülen bu tanrının tapınağının Iasos'un kent duvarlarının dışında olduğu düşünülmektedir[286].

Zeus Megistos, Iasos sikkelerindeki çifte baltalarla bağdaştırılmıştır. Çifte baltayla Hellen epithetli Zeus'ların bağdaştırılması Karia'da ve Rhodos'ta da görülmektedir[287]. Iasos'taki İmparatorluk Dönemi sikkelerinde ön yüzde Zeus başı ve arka yüzde çifte balta bulunmaktadır. Bazen de Apollon veya Artemis başının arkasında çifte balta görülmektedir[288]. Marcus Aurelius ve Commodus dönemlerinde, tanrı sakallı ve giyinik biçimde **ksoanon** tarzında tasvir edilmiştir[289]. Caracalla ve Geta zamanında ise, kartallı, Hellen tarzı bir Zeus elinde çifte balta tutan bir kadının yanında durmaktadır[290].

En eski örneği Iasos'ta olan Zeus Megistos'un Hellen epithetinin yerel bir ilâhı sakladığı düşünülmektedir. Küçük Asya'da bu epithetin uzun yıllarca yaygın bir şekilde kullanılması da bu fikri destekler niteliktedir. Yunanistan Anakarası'nda Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar çok fazla görülmeyen Zeus Megistos, Maximus'un antik Grekçe'ye çevirisi olarak düşünülmektedir[291].

3.1.4.7. Zeus Milikhios (Μιλίχιος):

Epithetinin yazımıyla ilgili çeşitli öneriler (Μειλίχιος, Μηλίχιος, Μιλίχιος) olan Zeus Meilikhios ya da Milikhios iyilik, huzur, kefaret, yatıştırma, öc alma

[284] Laumonier, **a.g.e**., s. 598.
[285] **A.e**., s.598.
[286] **A.e**., s.598.
[287] Laumonier, **a.g.e**., s. 599.
[288] **A.e**., 599; Mionnet, **a.g.e**., III, no.286, 287, 280.
[289] Laumonier, **a.g.e**., s. 599; Mionnet, **a.g.e**., Suppl. VI n.346.
[290] Laumonier, **a.g.e**., s. 599; **Inv. Wadd.** 7050
[291] Laumonier, **a.g.e**., s. 599.

fikirlerini yansıtmaktadır[292]. Antik Grekçe μειλίχιος (sakinleştirici), μειλίσσομαι (yatıştırmak), μείλιγμα (yatıştırıcı), μέλι (bal) birçok kelimeyle bağlantılı olarak düşünülmektedir. Bu kelimelerin hepsi önceden var olan bir öfkeye işaret etmektedir. Dionysios ve Aphrodite gibi tanrılar da bu epitheti kullanmışlardır ama bu epithetle en çok ve neredeyse her yerde görülen Zeus'tur[293]. Kültün merkezinin Atina olduğu düşünülmektedir. Pausanias, Atina'dan Eleusis'e giden kutsal yoldan bahsederken Pythalos'un bu yol üzerinde bulunan Zeus Milikhios sunağında Theseus'u arındırdığını anlatmıştır[294]. Zeus Milikhios aile kanı dökenleri arındırıyordu. Arınma törenlerinde kurban derileri kullanılıyordu. Ayrıca epithetinin kökeni nedeniyle incir bağlantısı olan kabilelerden gelen, Pyhthalos'un soyundan gelenler gibi Zeus Milikhios'a karşı özel görevleri olduğu düşünülüyordu[295]. Karia bölgesinde ise Zeus Milikios'a Knidos'ta ve Iasos'ta rastlanmaktadır[296]. Knidos'ta Zeus Milichios'a adanmış bir sunak bulunmuştur[297]. Iasos'ta ise bir adak yazıtı bulunmuştur[298].

3.1.4.8. Zeus Plouteus (Πλουτεύς)

Zeus'un bu epithetine Halikarnassos'ta bulunmuş bir yazıtın üzerinde rastlanmaktadır[299].

3.1.4.9. Zeus Polemarios (Πολεμάριος)

Zeus Polemarios özellikle Halikarnassos Mylasa yolu üzerinde bulunan Kindya çevresinde ibadet görmektedir. Bu yerleşim çevresinde en çok öne çıkan Artemis Kindyas tek yerel tanrı değildi. Erkek öğeler çeşitli Zeus'larla temsil

---

[292] Şahin, **a.g.e**., s.101; Cook, **a.g.e**., I, s. 422-3; R. Parker, "Meilichios, Meilichioi Theoi." **Brill's New Pauly.** Brill Online, 2013. http://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/meilichios-meilichioi-theoi-e729760 (Çevrimiçi) 11 Mayıs 2013.

[293] ; R. Parker, "Meilichios, Meilichioi Theoi." **Brill's New Pauly. ;** H.G. Liddell, R. Scott, **a.g.e.**
[294] Pausanias, **a.g.e.**, i.37.4
[295] Cook, **a.g.e**., I, s.1092.
[296] Schwabl, **a.g.e**., s.335-6, Şahin, **a.g.e**., s.102.
[297] Cook, **a.g.e**., II, s.1157.
[298] Şahin, a.g.e., 102; F. Berti,"Mission archéologique italienne d'Iasos: compte rendu des travaux de 1991" **KST** XIV.2, 1992, s.92-93.
[299] Şahin, **a.g.e.,** s. 153; Schwabl, **a.g.e**., s.353.

ediliyordu ve muhtemelen komşu yerleşimlerle bağlantılıydılar. Bunlardan ikisi olan Zeus Kumarios ve Zeus Polemarios'u nymphelere yapılan bir adak yazıtı sayesinde biliyoruz[300]. Polemarios epithetiyle ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. Karca bir **anthroponym**den türemiş olabileceği önerilmektedir. Aynı zamanda Stratios ve Polemarios arasında bir ilişki kurulmuş ve savaş bağlantısı üzerinde durulmuştur[301]. Panamaros ve Polemarios'un kelime olarak benzerliği de vurgulanmıştır[302].

[300] Laumonier, **a.g.e.**, s. 606.
[301] Schwabl, **a.g.e.**, s. 354.
[302] Laumonier, **a.g.e.**, s. 606.

SONUÇ

Bu çalışmada Karia Bölgesi'nin coğrafi ve dönemine göre siyasi sınırları ölçeğinde Zeus kültleri ve Zeus'un bu bölgede birlikte anıldığı epithetler incelenmiştir. Tespit edilen altmış iki Zeus kültünden bazıları Karia'nın birçok yerinde görülürken, bazıları yalnızca kült merkezi olan yerleşimlerin çevresini etki alanı içine almıştır.

Karialılar'ın en yaygın olarak ibadet ettiği tanrının Zeus olduğu, hem antik kaynaklar, hem sikkeler, hem de yazıtlar sayesinde anlaşılmaktadır. Bölgedeki bazı Zeus'larla ilgili yoğun bilgi ve belgeye sahipken, bazılarıyla ilgili daha az bulgu bulunmaktadır. Bu durum, daha çok buluntusu olan veya antik kaynaklarda daha çok bahsedilen tanrıların daha yaygın bir şekilde ibadet gördüklerine işaret edebilir ancak zaman içerisinde ortaya çıkabilecek yeni belgelerle, az kanıtı olan tanrıların etkisi daha net anlaşılabilir.

Bölgedeki bütün Zeus'lar arasında en çok öne çıkanların Zeus Labraundos ve Zeus Panamaros kültleri olduğu söylenebilir. Etkileri neredeyse bütün Karia'da hissedilmektedir. Ayrıca, Zeus'un Karialı anlamına gelen Karios epithetini almış olması ve ulusal bir tanrı rolü üstlenmesi de oldukça ilgi çekicidir. Karia'da sıkça rastlanan bir özellik de, başka bölgelerde olduğu gibi Zeus'un ve Apollon'un epithetlerini birbirinden ödünç almalarıdır. Zeus, Karia'da Apollon'a özgü olarak bildiğimiz birçok epithetle anılmaktadır. Zeus'un özellikleri paylaştığı bir başka Yunan Tanrısı da Poseidon'dur. Özellikle, Karia'nın önemli kültlerinden biri olan Zeus Osogoa'da Poseiodon özellikleri görülürken, Zeus Zanopoteidanos ve Zenoposeidon'un da benzer özelliklere sahip olduğu açıkça adlarından da anlaşılmaktadır. En çok etkiye sahip Zeus'ların Mylasa çevresinde ve Stratonikeia'ya çevresinde bulunduğu görülmektedir. Kıyı Karia, Zeus inancı açısından, iç kesimlere göre daha zayıftır.

Sadece Karia Bölgesi'ne yoğunlaşarak bir değerlendirme yaparken, aslında Karia'nın dışa açık konumuna göre kuytuda kalan, bu çalışmada Maiandros Nehri Çevresi olarak adlandırılan Kuzey Karia'da, komşu bölgelerle büyük oranda bir etkileşim olduğu ortaya çıkmıştır. O sebeble, bu bölge ele alınırken zaman zaman Ionia, Phrygia ve Lydia sınırları içerisine taşarak çalışmaya devam edilmiştir.

Kültürler arası farklar, günümüzdeki ülke sınırlarının belirlediği keskinlikte olmadığı için Maiandros Nehri ve çevresini bu şekilde ele almak daha uygun bulunmuştur.

Karia'nın hemen her yerinde görülen Zeus'un labrys attribüsü, Zeus'un Karia'daki gücünü kanıtlar niteliktedir. Labrys'in yanı sıra, Zeus'un Karia'daki attribüleri arasında, **ksoanon**, asa, yıldırım demeti, kartal, yengeç, zıpkın, meşale, boğa, ağaç, karga ve keçi görülmektedir. Karia'daki Zeus'lar genellikle adlarını halihazırda bir yerleşimden, bir phyleden ya da bir syngeneiadan alan yerel tanrılardan alırken, öte yandan ithal ettikleri Zeus'larında esas özelliklerini koruyarak ibadet etmişlerdir. Bu sayede, Atina'ya özgü bir kültün, deniz aşırı bir çoğrafyada aynı özelliklerle varlığını sürdürdüğü görmek ilginçtir.

Karia'da Antik Dünya'nın birçok başka yerinde görülen ve kesinlikle Karia'ya özgü olmayan epithetler de yaygın olarak kullanmalarına rağmen, yoğunlukla karşımıza çıkan yerel ilâhların adlarını almış Zeus'lardır. Bunun nedeni kesin olarak bilinmemekle beraber, Karialılar, hangi köyde ya da kentte yaşarlarsa yaşasınlar, yaşadıkları yerin, bağlı oldukları **phyle**nin, **syngeneia**nın tanrısını en büyük, en ulu tanrı olarak görmüşler ve Antik Dünya'yı etkisi altına alan Yunan kültürüyle burun buruna geldikleri anda da kendi tanrılarını onların en büyük, en ulu tanrısına denk tutarak, yeni bir kült oluşturmuşlardır diye yorumlanabilir. Hatta, dönemim Karia insanının her önemli tanrısını Zeus'la özdeşleştirerek baştan beri tek tanrı olgusuna göz kırptığı söylenebilir.

Sonuç olarak, Karia'da yerel tanrıların en çok özdeşleştirildiği tanrının Zeus olduğu açıkça ortadır. Bu durum, bazen uzun süreli kültürel etkileşimin sonucu olarak, bir diğer deyişle akkültürasyonun sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ya da bir ya da birkaç dinden (tanrıdan) çeşitli özellikler almak suretiyle bir inanç oluşturmak yani synkretizm süreciyle ortaya çıkmaktadır. Bazen de karşılaşılan yeni ve yabancı kültürün inancına adapte olarak, adaptasyon sonucunda oluşmaktadır. Din tarihi bakımından çok zengin bir bölge olan Karia'nın Zeus'larında henotheizmden adaptasyona, synkretizmden akkültürasyona birçok kavramın örneği bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

I. Antik Kaynaklar

Arrianus, Anabasis — **Anabasis Alexandri**, Arrian, A.G. Roos, in aedibus B. G. Teubneri, Leipzig, 1907.

Aelianus, De Natura Animalium — **De natura animalium**, Varia Historia, Epistolae, Fragmenta, Vol I. Aelian. Rudolf Hercher, In Aedibus B.G. Teubneri, Lipsiae, 1864.

Apollonius, Historiae Mirabiles — **Historiae commentitiae liber, sive Historiae mirabiles Graece et Latine**, Ludwig Heinrich Teucher, Leipzig, 1792.

Athenaios, Deipnosophistai — **The Deipnosophists**, çev: C. B. Gulick, Loeb Classical Library, Harvard University Press,1967.

Diodorus Siculus, Bibliotheca Historica — **Library of History**, çev. Oldfather, Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, MA,1947.

Herodotos, Historiai — **Histories**, çev. G.P. Goold, Harvard University Press, Cambridge, William Heinemann, Ltd.,1975.

Hesiodos, Theogonia — **Theogony**, edited with prolegomena and commentary, Çev: M. West, Oxford,1976.

Homeros, Ilias	**Homer, The Iliad with an English Translation by A.T. Murray, Ph.D. in two volumes**, Cambridge, MA., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1924.
Homeros, Odysseia	**Homer, The Odyssey with an English Translation by A.T. Murray, PH.D. in two volumes**, Cambridge, MA., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1919.
Ksenophon, Hellenica	**Xenophon in Seven Volumes**, 1 and 2. Carleton L. Brownson. Harvard University Press, Cambridge, MA; William Heinemann, Ltd., London. vol. 1:1918; vol. 2: 1921.
Livius, Ab Urbe Condita Libri	**Ab urbe condita libri**, Recognovit Wilhelm Weissenborn, Pars VI. Fragmenta. Index, Titus Livius, W. Weissenborn, Leipzig, Teubner, 1892.
Lykophron, Alexandra	**Alexandra**, Çev: Carl von Holzinger, Hildesheim, Olms, 1973.
Pausanias, Periegesis Tes Hellados	**Description of Greece**, II, Çev: W.H.S. Jones-H.A. Ormerod, Loeb Classical Library, Harvard University Press,1918.
Pindar, Olympia	**Odes**, Pindar, Diane Arnson Svarlien, 1990.
Plinius, Naturalis Historia	**The Natural History**, Pliny the Elder, Çev: John Bostock, M.D., F.R.S. H.T. Riley, Esq., B.A. London. Taylor and Francis, Red Lion Court, Fleet Street, 1855.

Plutarkhos, Moralia — **Moralia**, Çev: Frank Cole Babbitt, Harvard University Press, Cambridge, MA,1992.

Polybios, Historiai — **Histories**, Çev: Evelyn S. Shuckburgh, London, New York, Macmillan,1889, Tekrar Basım1962.

Ps. Aristoteles, De Mirabilibus Auscultationibus — **De Mirabilibus Auscultationibus**, Çev: L. Dowdall, Oxford Clarendon Press, 1909.

Stephanos Byzantios, — **Peri Poleon, Stephanos Peri poleon, Stephanus De urbibus quem primus Thomas de Pinedo Lusitanus Latii jure donabat, & observationibus scrutinio variarum linguarum, ac praecipue Hebraicae, Phoeniciae, Graecae & Latinae detectis illustrabat, his additae praeter ejusdem Stephani fragmentum collationes Jacobi Gronovii cum codice Perusino, una cum gemino rerum & verborum indice ad Stephanum & Thomae de Pinedo observations**, Jacob de Jonge; Thomas de Pinedo; Jacobus Gronovius; Samuel Tennulius, Amstelodami : Typis Jacobi de Jonge, MDCLXXVIII, 1678.

Strabon, Geographika — **Geography**, Çev: H.L. Jones, Loeb Classical Library, Harvard University Press, 1917-1932.

Thukydides, **History of Peloponnesian War**, Çev: C.F. Smith, Loeb Classical Library, Harvard University Press, 1958.

II. Modern Kaynaklar

Akarca, A., **Milas: coğrafyası, tarihi ve arkeolojisi**, İstanbul Matbaası, İstanbul,1954.

Bagnall, R.S., **The administration of Ptolemaic Possessions outside Egypt**, Columbia University, New York, 1976.

Bean, G., **Turkey Beyond the Maeander**, London, 1971.

Berti, F., "Mission archéologique italienne d'Iasos: compte rendu des travaux de 1991" **KST** XIV.2, 1992.

Blümel, W., **Die Inschriften von Mylasa I**: Inschriften der Stadt, Bonn, Habelt,1987.

Blümel, W., **Die Inschriften von Mylasa II**: Inschriften aus der Umgebung Stadt, Bonn, Habelt,1987.

Blümel, W., **Die Inschriften von Iasos**, Bonn, Habelt,1985.

Blümel, W., **Die Inschriften von Knidos**, Bonn, Habelt,1992.

Blümel, W., **Die Inschriften von Rhodischen Peraia**, Bonn, Habelt,1991.

Blümel, W., "Zwei Neue Inschriften aus Mylasa", **EA** 16, 1990

Brill's New Pauly, "Asia Minor." **Brill's New Pauly**. Brill Online, 2013, http://www.encquran.brill.nl/entries/brill-

s-new-pauly/asia-minor-e614980 (Çevrimiçi),50 Ocak 2013.

Brill's New Pauly, "Cares, Caria." **Brill's New Pauly**, Brill Online,2013,http://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/cares-caria-e609030(Çevrimiçi), 5 Ocak 2013.

Brill's New Pauly, **" Zeus."** Brill's New Paul**y. Brill Online 2013,http://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/zeus-e12216820 (Çevrimiçi),12 Şubat 2013.**

Bresson, A., "Cnide à l'époque classique: La cité et ses villes", **REA** 101, 1999, s. 83-114.

Buckler,W. H., Calder W. M., **Monumenta Asiae Minoris Antiqua**,VI. Monuments and Documents from Phrygia and Caria, Manchester University Press,1939.

Burkert,W., **Greek Religion**. çev. J. Raffan, Cambridge, Massachesetts, Harvard University Press, 1985.

CIG **Corpus Inscriptionum Graecarum, Berlin**, 1825-1877.

Chaniotis A., Corsten, T., et al., "Asia Minor." **Supplementum Epigraphicum Graecum**. Brill Online, 2013. http://referenceworks.brillonline.com/entries/supplementum-epigraphicum-graecum/sr_AsiaMinor, Ocak 2013.

Cook, A.B., "Zeus, Jupiter and the Oak", **The Classical Review** XVII, 1903, s. 74-186

Cook, A.B., **Zeus: A Study in Ancient Religion I-III**, Cambridge University Press,1914.

Cousin, G., "Voyage en Carie", **BCH** XXII,1898, s.361-402.

Cousin, G., Deschamps G., "Emplacement et ruines de la ville de Kys en Carie", **BCH** XI,1887, s. 305-311.

Cousin, G., Deschamps G., "Inscriptions du temple de Zeus Panamaros", **BCH** XXII,1888, s. 249-273.

Cousin, G., Diehl C., "Inscriptions de Iasos et Bargylia", **BCH** XIII,1889, s. 23-40.

Cousin, G., Diehl C., "Inscriptions de Mylasa", **BCH** XXII,1888, s. 8-37.

Crampa, J., **Labraunda, Swedish Excavations and Researches**, III 1-2. Greek Inscriptions I-II, Lund, Stockholm, 1969-1972.

Debord, P., **Aspects Sociaux et Economiques de la Vie Religieuse dans l'Anatolie Gréco-Romaine,** Brill Academic Publishers,1982.

Debord,P., "Essai sur la géographie historique de la région de Stratonicée", **Mélanges**, P. Léveque, 8, 1993.

Debord, P., "Zeus Pigindenos", **4th century Karia, defining a Karian identity under the Hekatomnids**, Varia Anatolica XXVIII, IFEA, 2013.

DNM Caria, **The Royal collection of coins and medals**, Danish National Museum, Copenhagen : Munksgaard, 1947.

Droogers, A., "Syncretism: The problem of definition", **The definition of the problem**, J.D. Gort et al, 1989.

Eilers,W., "Das Volk der Karka inden Achamenideninsher", **OLZ** xxxviii, 1935.

Errington, R.M., "Inschriften von Euromos", **EA** 21,1993.

Gordon, L.R., "Dolichenus." **Brill's New Pauly**. Brill Online, 2013,http://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/dolichenus-e322150,(Çevrimiçi) 5 Ocak 2013.

Graf,F., "Labrys" **Brill's New Pauly**, Brill Online, 2013,http://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/labrys-e627630, (Çevrimiçi)14 Nisan 2013.

Gschnitzer, F., "Leleges**."** **Brill's New Pauly**, Brill Online, 2013,http://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/leleges-e700550, (Çevrimiçi) 5 Ocak 2013.

Haase, M., "Serapis." **Religion Past and Present**. Brill Online,2013,http://referenceworks.brillonline.com/entries/religion-past-and-present/serapis-SIM_025212, (Çevrimiçi)26 Şubat 2013.

Hauvette-Besnault, A., Dubois, M., "Antiquités de Mylasa" **BHC** V, 1881, s.95-119.

Head, B.V., **British Museum Catalogue**, Vol. 18 Caria, Cos, Rhodes, etc., 1897.

Holleaux, M., "Remarques sur les décrets trouvés dans le sanctuaire de Zeus Panamaros", **BHC** XXVIII, 1904, s.353-363.

Holleaux, M., Paris, P., 84. "Inscriptions de Carie", **BCH** IX, 1885, s. 68-

Hornblower, S., **Mausolus.** Oxford: Clarendon Press, 1982.

Imhoof-Blumer,F., **Kleinasiatiche Münzen,**Olms, 1901.

Kaya, E., "**Eskiçağda Karia Bölgesinde Festivaller**", İstanbul Üniversitesi, 2009.

Krause, C., "Zeus" **Brill's New Pauly Supplements** I - Volume 4 The Reception of Myth and Mythology. Edited by: Maria Moog-Grünewald. Brill Online, 2013. http://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly-supplements-i-4/zeus-e12216820 (Çevrimiçi), 5 Ocak 2012.

Labraunda **Labraunda Website**, http://www.labraunda.org/ (Çevrimiçi) 16 Nisan 2013.

Larson, J., **Ancient Greek Cults**. New York, Routledge, 2007.

Laumonier, A., "Archéologie Carienne", **BCH** LX,1936, s.286-335.

Laumonier, A., Inscriptions de Carie, **BCH** LVIII, 1934, s. 291-380.

Laumonier, A., **Les Cultes Indigènes en Carie.** Paris, 1958.

Laumonier, A., "Recherches sur la chronologie des prêtres de Panamara", **BCH**, LXI,1937, s.236-298.

Laumonier, A., "Complément aux recherches sur la chronologie des prêtres de Panamara", **BCH**, LXII, 1938, s. 167-179.

Le Bas, P., Waddington,W.H., **Inscriptions grecques et latines receuillies en Grèce et en Asie Mineure,** Paris,1870.

LIMC, Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae, Artemis & Winkler Verlag Zürich, München, Düsseldorf, 1981-1999.

Liddell, H.G., Scott R., **A Greek English Lexicon**, Oxford University Press,1996.

Masson, O., **Carian Inscriptions from North Saqqara and Buhen**, Egypt Exploration Society, 1978.

Meiggs, R., **The Athenian Empire.** Oxford: Clarendon Press, 2002.

Miller, G., "Zeus the father in Homer", **Transactions and Proceedings of the American Philological Association**, 66, Calhoun, 1935.

Mionnet, T.E., **Description de médailles antiques, grecques et romaines, avec leur degré de rareté et leur estimation III**, Paris : impr. de Rignoux, 1835.

Numismatic Chronicle, **The Numismatic Chronicle**, Royal Numismatic Society, London,1898.

Numismatische Zeitschrift, **Numismatische Zeitschrift**, Österreichische Numismatische Gesellschaft, XVI, 1884.

Opperman, H., **Zeus Panamaros**, Verlag von Alfred Töpelmann, Giessen,1924, s.31.

Ölmez, F., "Zeus Pigindenos rahibi, Athenagoras oğlu Aristodemos için onur yazıtı" **Arkeoloji Dergisi** III, 1995.

Parker, R., "Meilichios, Meilichioi Theoi." **Brill's New Pauly**. Brill Online, 2013. http://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/meilichios-meilichioi-theoi-e729760 (Çevrimiçi), 11 Mayıs 2013.

Paton,W. R.,Myres, J. L., "Karian sites and inscriptions", **JHS** XVI,1896 s.188-271.

Rehm, A., Herrmann P., **Inschriften von Milet**, Deutsches Archäologisches Institut,Walter de Gruyter, New York, 1997.

Revue Numismatique, **La Revue Numismatique**, Paris, 1907

Robert, L., **Etudes Anatoliennes,** Paris, 1937

Robert, J., L., **Fouilles d'Amyzon en Carie: Exploration, histoire, monnaies, et inscriptions** I ,Diffusion De Boccard, 1983.

Robert, L., **Hellenica**, Recueil d'Epigraphie de Numismatique et d'Antiquités Grecques, X, Paris, Adrien-Maisonneuve, 1955.

Robert, J., L., **La Carie II Histoire et géographie historique**, Le Plateau de Tabai et ses environs, Paris: Librarie d'Amerique et d'Orient, 1954.

Robert, J., L., "Bulletin Epigraphique", **REG** LXIV,1951, s. 119-216.

Robert, L., **Le sanctuaire de Sinuri près de Mylasa**, De Boccard, Paris, 1945.

Robert, L., **Noms indigènes dans l'Asie Mineure Greco-Romaine**, Paris: Maisonneuve, 1963.

Robert, L., **Opera minora selecta: Epigraphie et antiquités grecques.** A. M. Hakkert, 1989.

Robert, L., "Philologie et Geographie", **Anatolia** IV, 1959, s.1-26.

Robert, L., "Rapport Sommaire sur un premier voyage en Carie", **AJA**, 1935.

Roscher, W.H., **U - Z und Nachträge,** Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen VI, Georg Olms Verlasbuchhandlung Hildesheim, 1965.

Roussel, P., "Les mysteres de Panamara", **BCH**-LI, s.123-131.

Sayar, M.H., "**Karia Dağ Tanrıları**", 4. Karia, Karialılar ve Mylasa Sempozyumu, 2011.

Scherf,J., "Zenoposeidon." **Brill's New Pauly**. Brill Online,2013,http://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/zenoposeidon-e12216140, (Çevrimiçi)10 Haziran 2013.

Schwabl, H., "Zeus Epiklesen**", RE** X A 1, 1972, s.273-376

Snodgrass, A.M., "Carian Armourers The Growth of a Tradition",**The Journal of Hellenistic Studies,** 1964, s.107-118.

Sokolowski, F., **Lois sacrées de l'Asie Mineure**, De Boccard, Paris, 1955.

Starke, F., "Carian." **Brill's New Pauly**, Brill Online, 2013,http://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/carian-e609160, Ocak 2013.

Şahin,Ç.Ş., **Die Inschriften von Stratonikeia**, Teil 2.1: Lagina, Stratonikeia und Umgebung. Habelt, Bonn, 1982.

Şahin, N., **Zeus'un Anadolu Kütleri**, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2001.

Varinlioğlu, E., "Harpasa'da Açmalar ve Zeus Pigindenos Tapınağı Kazıları", **KST** XVIII.2, 1996.

Waddington, W.H., **Inventaire sommaire de la collection Waddington acquisé par l'état en 1897 pour le département des médailles et antiques de la bibliothèque nationale**, Paris,1898.

Willets, R.F., **Cretan Cults and Festivals**, Barnes and Noble, New York, 1962.

Levha 1

Harita 1: Karia

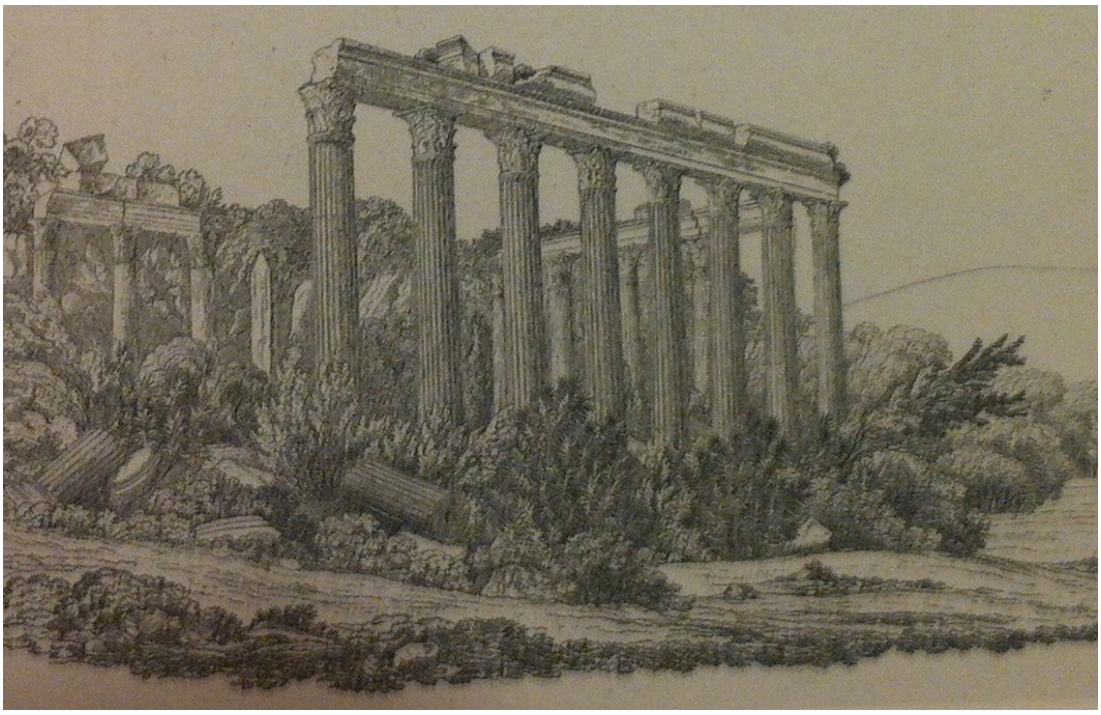
Resim 1: Piksodaros dönemi sikkesi ön yüzde Apollon, arka yüzde labrys ve mızrak tutan Zeus Labraundos.

Levha 2

Resim 2: Mylasa Baltalı Kapı Gravürü

Levha 3

Resim 3: Zeus Euromos Tapınağı Gravürü